

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Факультет фінансів
Кафедра фінансів суб'єктів господарювання та страхування

ФАРІОН Олеся Степанівна

Управління фінансовою санацією підприємств /
Management of Financial Readjustment of the Enterprises

спеціальність: 8.03050801 - Фінанси і кредит
магістерська програма - Управління фінансами суб'єктів господарювання
Магістерська робота

Виконала студентка групи ФСГм-21
О. С. Фаріон

Науковий керівник: к.е.н.,
доцент, Я. М. Фаріон

Магістерську роботу допущено до
захисту:

" __ " _____ 20 __ р.

Завідувач кафедри **О. В.Кнейслер**

ТЕРНОПІЛЬ -2017

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ САНАЦІЄЮ ПІДПРИЄМСТВА	7
1.1. Фінансова криза на підприємстві як передумова фінансової санації.....	7
1.2. Сутність фінансової санації підприємства.....	18
1.3. Організаційно – економічний механізм управління фінансовою санацією підприємства.....	28
Висновки до розділу 1.....	37
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ САНАЦІЄЮ ПІДПРИЄМСТВА	40
2.1. Організація та порядок проведення санаційного аудиту.....	40
2.2. Методичні підходи до аналізу фінансового стану підприємства.....	50
2.3. Оцінка ефективності забезпечення фінансової санації ПОП «Іванівське»..	62
Висновки до розділу 2.....	77
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	79
3.1. Контролінг як сучасна концепція управління діяльністю підприємства.....	79
3.2. Удосконалення механізму управління фінансовою санацією підприємства.....	88
Висновки до розділу 3.....	100
ВИСНОВКИ	102
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	106

ВСТУП

Актуальність дослідження. Фінансова та економічна криза в країні призвели до вражаючого збільшення кількості неплатоспроможних підприємств. Потужний удар прийшовся як на рівень ефективності функціонування підприємства, так і на його спроможність розраховуватися за своїми боргами як наслідок нестійких багатоваріативних змін ринкового середовища, нестабільності та певної хаотичності їх виникнення, прийнятих неадекватними або неефективними управлінськими рішеннями.

При чому, головним чином на сьогоднішній день, у стадії технічного та економічного банкрутства знаходяться потенційно прибуткові підприємства, які за умов їх фінансового оздоровлення можуть нормально працювати. Тому перед кожним підприємством постає важлива мета – не допустити розвитку кризових явищ всередині підприємства, а також вміло застосовувати антикризові заходи для відновлення платоспроможності у разі виникнення ознак фінансової кризи.

Важливість окресленої проблематики та необхідність її вирішення складає вагомі аргументи на користь актуальності теми даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблемам санації підприємства в теоретичних і практичних аспектах її проведення приділяли увагу визначні науковці та практики: Є. Андрущак, Т. Білоконь, В. Боронос, О. Василик, Т. Говорушко, М. Данилюк, І. Дацюк, М. Дем'яненко, С. Довбня, І. Дьяконова, А. Єпіфанов, О. Квасовський, В. Костецький, Л. Лігоненко, П. Макаренко, В. Мартинець, Ф. Мишкін, В. Москаленко, В. Орлова, К. Павлюк, В. Попов, К. Рейнхарт, І. Плікус, К. Рудий, М. Стецько, О. Терещенко, О. Тимошенко, А. Ткаченко, А. Череп, В. Чернишов А. Шварц, А. Штангрет та інші.

Віддаючи належне розробкам вітчизняних і зарубіжних вчених, слід зазначити, що в теоретико-методологічній базі застосування механізму фінансової санації підприємства залишається чимало невирішених проблем, котрі потребують детального дослідження й вироблення пропозицій.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є проведення аналізу механізму управління фінансовою санацією підприємства. Для досягнення мети в даній роботі пропонується виконати наступні завдання:

- охарактеризувати фінансову кризу на підприємстві як передумову фінансової санації;
- розкрити сутність фінансової санації підприємства;
- обґрунтувати значення механізму управління фінансовою санацією підприємства;
- охарактеризувати роль санаційного аудиту в системі управління підприємством;
- висвітлити значення контролінгу як сучасної концепції управління діяльністю підприємства;
- розробити дієві заходи покращення процесу управління фінансовою санацією на підприємстві.

Об'єктом дослідження є процеси формування, функціонування та використання систем управління санацією підприємства.

Предметом дослідження є фінансово-економічні відносини, що виникають у процесі фінансової санації, реорганізації, банкрутства та ліквідації суб'єктів господарювання.

Методи дослідження. В процесі дослідження, в дипломній роботі в цілому застосовувалися загальнонаукові та специфічні методи: аналізу і синтезу – для вивчення об'єкта та предмета дослідження; історико-логічний метод – для з'ясування поняття «фінансова санація»; метод узагальнення і наукової абстракції – при вивченні та уточненні змісту поняття фінансової санації, встановленні взаємозв'язку і субординації понять санації та фінансової санації; системний аналіз – для визначення послідовності здійснення фінансової санації; статистичного групування і порівняння – при використанні діючих моделей оцінки неплатоспроможності промислових підприємств та при аналізі фінансового стану підприємств; графічний – для наочного ілюстрування досліджуваних явищ і процесів.

Інформаційну базу дипломної роботи становлять законодавчі та нормативні акти з питань урегулювання неплатоспроможності підприємств, праці вітчизняних і зарубіжних науковців у сфері санації, матеріали річних фінансових звітів вибіркової сукупності ПОП «Іванівське».

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дипломної роботи полягає у концептуальному вирішенні науково-прикладної проблеми формування, та розвитку механізму управління санацією підприємства. Наукову новизну дослідження визначають такі його основні результати:

- розроблено адекватні інструментальні методи і засоби протидії кризі, які дозволять виявляти потенційні кризові ситуації, спроектувати варіант процедури їхнього розв'язку і притаманну цій процедурі інформаційну базу управління;

- визначено роль організаційно – економічного механізму управління фінансовою санацією підприємства.

Практичне значення отриманих результатів полягають в тому, що вони можуть використовуватись в діяльності підприємства в процесі проведення фінансової санації.

Апробація результатів дипломної роботи. За основними результатами опубліковано у збірниках тез доповідей Всеукраїнської науково – практичної конференції студентів, аспірантів, молодих вчених «Актуальні проблеми корпоративних фінансів та фінансових ринків в умовах глобалізації» тези «Антикризове управління як напрям підвищення ефективності діяльності підприємства», а у збірнику Всеукраїнської науково – практичної конференції «Формування єдиного європейського фінансового простору та розвиток світової фінансової думки» - тези «Контролінг як сучасна система управління підприємством» (випуск 1, 2, Тернопіль, 2016).

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 113 сторінок, що включає 9 таблиць та 17 рисунків. Список використаних джерел налічує 89 позиції на 9 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ САНАЦІЄЮ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Фінансова криза на підприємстві як передумова фінансової санації

На сучасному етапі економічного розвитку в Україні досить значна кількість нових підприємств не в змозі стабільно функціонувати, оскільки постійно виникають нові економічні, політичні чи екологічні ситуації, що характеризуються неоднорідністю та загрожують виникненням кризових явищ. Діяльність в таких умовах може призвести суб'єктів господарювання до банкрутства або їхньої тимчасової неплатоспроможності.

Фінансова криза та нестабільний стан економіки нашої країни впродовж останніх років негативно позначився на роботі багатьох підприємств, тому існує стійка тенденція до збільшення кількості збанкрутілих підприємств (рис.1.1.).

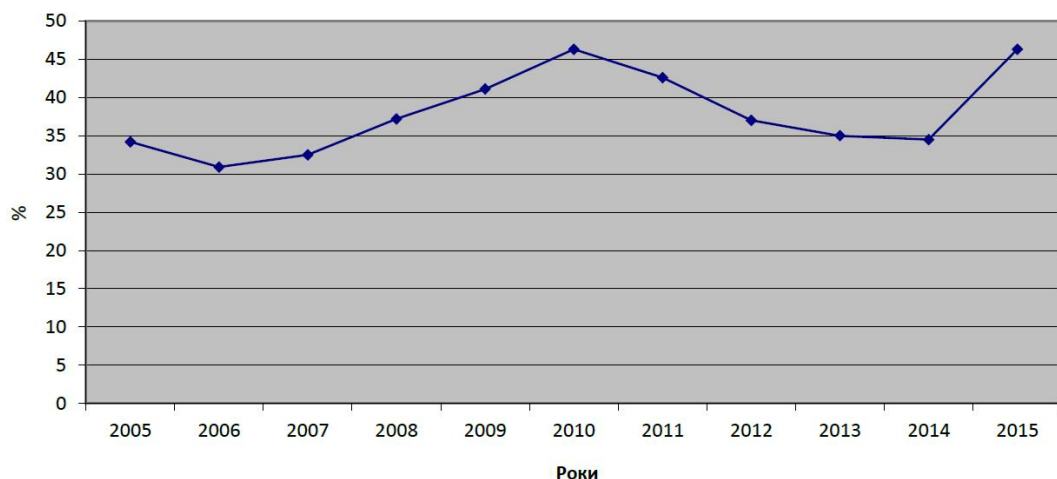

Рис. 1.1. Частка збиткових підприємств в економіці України за 2005–2015 рр. [21, 21].

Поняття «криза» походить (від грецького *krisis* — поворотний пункт, рішення) — це різкий крутий перелом, скрутне становище, або перехід від

стабільності до покращення, або від стабільності до погіршення.

Криза, як найгостріша форма прояву конфлікту, охоплює всі сфери життя, і тому виділяють: економічну, соціальну, політичну, фінансову, організаційну, ідеологічну, психологічну, культурологічну, ментальну та інші види криз. Фінансова криза може існувати як вид економічної або в цілому кризи суспільства. Економічний аналіз суб'єктів господарювання потребує розгляду фінансової кризи окремо. Фінансова криза підприємства являється однією з найбільш серйозних форм, яка порушує його фінансову рівновагу, що проявляється циклічно та виникає впродовж його життєвого циклу під впливом різноманітних факторів суперечностей між фактичним станом його фінансового потенціалу та необхідним об'ємом фінансових потреб, а також несе найбільш небезпечну потенційну загрозу функціонуванню його діяльності [69, 15].

Важливим фактором, що у даний час впливає на всі ланки економіки (підприємства), – це загальносистемна криза державного управління, чи політична криза, що впливає на техніко-технологічний розвиток країни, економіку, соціальну сферу, політику, правову сферу і т.п.

Ознаки прояву даної кризи можуть бути визначені через такі явища:

– тривалим, схованим чи явним паралічем державної влади, повною втратою державними структурними органами можливостей, потенціалу керуючого впливу, стратегічної ініціативи і творчості, частим звертанням владних осіб до популістських обіцянок, зміною курсу;

– підвищеною критичною активністю, напором з боку незадоволених мас;

– абсолютним і відносним зuboжінням значної частини населення, різким падінням рівня життя, руйнуванням звичного способу життя людей, що позбавилися роботи, достатнього матеріального благополуччя.

Сутність економічної та фінансової кризи проявляється у перевиробництві товарів відносно платоспроможного сукупного попиту, в масових банкрутствах підприємств, зростанні безробіття та інших соціально-економічних потрясіннях [88, 21].

В науковій літературі науковці, зважаючи на різні форми прояву, по різному трактують сутність поняття «фінансова криза».

Зокрема, В. О. Василенко під фінансовою кризою розуміє фазу, яка розбалансувала діяльність підприємства та обмежила можливості впливу його власників та керівництва на фінансові відносини, що виникають на цьому підприємстві [13, 74].

І. В. Дацюк вважає, що криза є об'єктивним процесом, який веде до оптимізації системи або до її знищення в разі неможливості адаптуватися до нових умов та розвиватися, адже це ставлення ґрунтується на діалектичній єдності основних тенденцій в існуванні системи - сталого функціонування та розвитку, що поступово змінюють одна одну [22, 165].

На думку Л.О. Лігоненка кризу необхідно розглядати з позиції її "системного походження", тобто потрібно усвідомлювати кризу, по - перше, як явище, яке породжене самим процесом діяльності підприємства як мікроекономічної системи, і по - друге, як похідну, яка існує від процесу циклічності в перебігу її розвитку [45, 10].

В.І. Даль у словнику слово "криза" тлумачить як перелом, переворот, рішучу пору перехідного стану [20, 194]).

Справедливо зазначає С.А. Бурий, що криза являється моментом в якому вирішуються протиріччя, які неминуче та раптово проявляються при здійсненні діяльності підприємства, а також загрожують його існуванню та в свою чергу вимагають швидкої реакції щодо прийняття правильних і виважених управлінських рішень [12, 10].

К. Рудий під фінансовою кризою розуміє порушення рівноваги при функціонуванні системи фінансових відносин, що виявляються в нестабільності фінансів підприємств і виражається у різкому падінні ВВП, що в свою чергу призводить до порушення процесу формування та розподілу централізованих фондів держави [57, 143].

На нашу думку найбільш правильне визначення поняття «фінансова криза» подає А. М. Ткаченко, який вважає, що фінансова криза являється

об'єктивним процесом, для якого характерні якісні та кількісні зміни, які, як правило, призводять до потенційно негативних результатів фінансової діяльності у разі чого підприємство не може адаптуватися до нових умов та розвиватися або, при успішному менеджменті, до позитивної оптимізації діяльності підприємства, при існуванні можливостей та часу на реагування та прийняття відповідних рішень [77, 126].

Кризова ситуація на підприємстві – це особлива ситуація, для якої характерний підвищений ризик банкрутства, слабка конкурентна позиція, фінансова нестійкість підприємства [52, 464].

Така ситуація, як правило, не виникає без причин та не проходить без наслідків для підприємства. Для того, щоб вибрати найефективніші форми санації, прийняти правильні рішення, які допоможуть усунути негативні процеси насамперед слід ідентифікувати причини в результаті яких виникає фінансова неспроможність підприємства.

В економічній та науковій літературі велика увага приділяється дослідженню факторів, які спричиняють появу фінансової кризи, оскільки правильна ідентифікація причин, які приводять виникнення кризи дозволить підприємству ефективно та своєчасно протидіяти негативним та руйнівним, наслідкам.

А. М. Ткаченко вважає, що причини кризи, що виникає на підприємстві, можуть бути різноманітні і поділяє їх на: Об'єктивні - потреба модернізації і реструктуризації підприємств; глобальна рецесія, економічна депресія; перевиробництво; циклічність економіки. Суб'єктивні – досвід; професійний рівень; волюнтаризм в управлінні; психологічні фактори. Внутрішні - на рівні держави; на рівні підприємства. Зовнішні - міжнародна співпраця; міжнародна конкуренція; міжнародні санкції. Природні - катаклізми природного походження. Техногенні - управлінські рішення; протиріччя між рівнем техніки і кваліфікацією персоналу [77, 124].

О. В. Тимошенко вважає, що на параметри фінансового стану вітчизняних підприємств впливає низка факторів, як зовнішніх, так і внутрішніх. До

зовнішніх факторів належать [75, 188]:

- економічні фактори (зокрема інфляційні процеси: у 2015 р. індекс інфляції становив 124,9 %, що свідчить про його зростання у порівнянні з 2013 р. – 100,5 %);

- ринкові (вплив конкуренції, життєві цикли виробів);

- технологічні, зумовлені впливом науково-технологічного прогресу на економіку;

- соціокультурні фактори, що охоплюють такі явища і процеси, як домінуючі в суспільстві звичаї і традиції, ставлення людей до роботи, рівень добробуту, рівень освіти населення, ставлення до приватного бізнесу та можливості самостійної підприємницької діяльності;

- міжнародні, пов'язані з глобалізацією економіки, діяльністю транснаціональних компаній, економічних і військово-політичних об'єднань.

Вплив внутрішніх факторів на прибутковість підприємства здійснюються через [75, 189]:

- відсутність маркетингової стратегії, що передбачає урахування потреб споживачів, стан і динаміку попиту, врахування масштабів та термінів оновлення продукції та стану в галузі і порівняно з конкурентами;

- низьку якість фінансового менеджменту, що реалізується через недостатньо ефективне фінансове планування та контроль, недостатню дієвість принципів та моделей фінансового забезпечення стійкого росту підприємств;

- відсутність інвестицій через низький інвестиційний клімат підприємства до якого призводить неефективність правових гарантій для інвестора, тобто низьку кредитоспроможність підприємства;

нераціональний розподіл прибутку (невідповідність чітко визначених напрямів розподілу прибутку задекларованих у відповідних нормативних, статутних та розпорядчих документів);

- низька ліквідність активів, що супроводжується значною часткою низько ліквідних активів в загальній сумі оборотного капіталу підприємства та низькими показниками ділової активності, що не дозволяють швидко повертати

вкладені у виробництво ресурси;

- надмірна частка позикового капіталу, що супроводжується дуже високими вимогами до прибутковості капіталу, оскільки підвищується ймовірність неплатежів та зростання ризиків для інвесторів (позиковий капітал підприємств України у 2015 р. становив 3151253 млн. грн., а у 2014 р. - 3370065,6 млн. грн.);

- низька кваліфікація управлінського персоналу (низький рівень кваліфікації персоналу, відсутність системи обмежень для персоналу та шахрайство персоналу);

- зростання дебіторської заборгованості і її частки в оборотних активах, що свідчить про необачну політику підприємства стосовно покупців або про неплатоспроможність і банкрутство частини покупців (у 2015 р. обсяг дебіторської заборгованості суб'єктів господарювання становив 1962772,1 млн. грн., що на 396145,6 млн. грн. більше, ніж у 2014 р.);

- зростання кредиторської заборгованості, що говорить про неплатоспроможність підприємства і підриває його авторитет у покупців і замовників (у 2015 р. кредиторська заборгованість підприємств України становила 4511178,7 млн. грн., а у 2014 р. на 1202120,8 млн. грн. менше).

Отже, причинами існування кризової ситуації вітчизняних підприємств є не лише вплив факторів зовнішнього середовища, а й низький рівень менеджменту, в першу чергу, фінансового. Оскільки більшість підприємств знаходиться або в кризовій ситуації, або на межі кризи і мають два шляхи подальшого розвитку подій: відновлення платоспроможності або ліквідація в разі неможливості подальшої діяльності – це викликає необхідність формування підприємством ефективної системи заходів, яка допоможе своєчасно спрогнозувати банкрутство, виявити негативні кризові явища та застосувати заходи антикризового управління щодо подолання фінансової кризи.

Ми підтримуємо С. М. Голобкова, який вважає, що усі фактори (причини), які спричиняють виникнення криз можна розділити на два види:

внутрішні та зовнішні (рис. 1.2.).

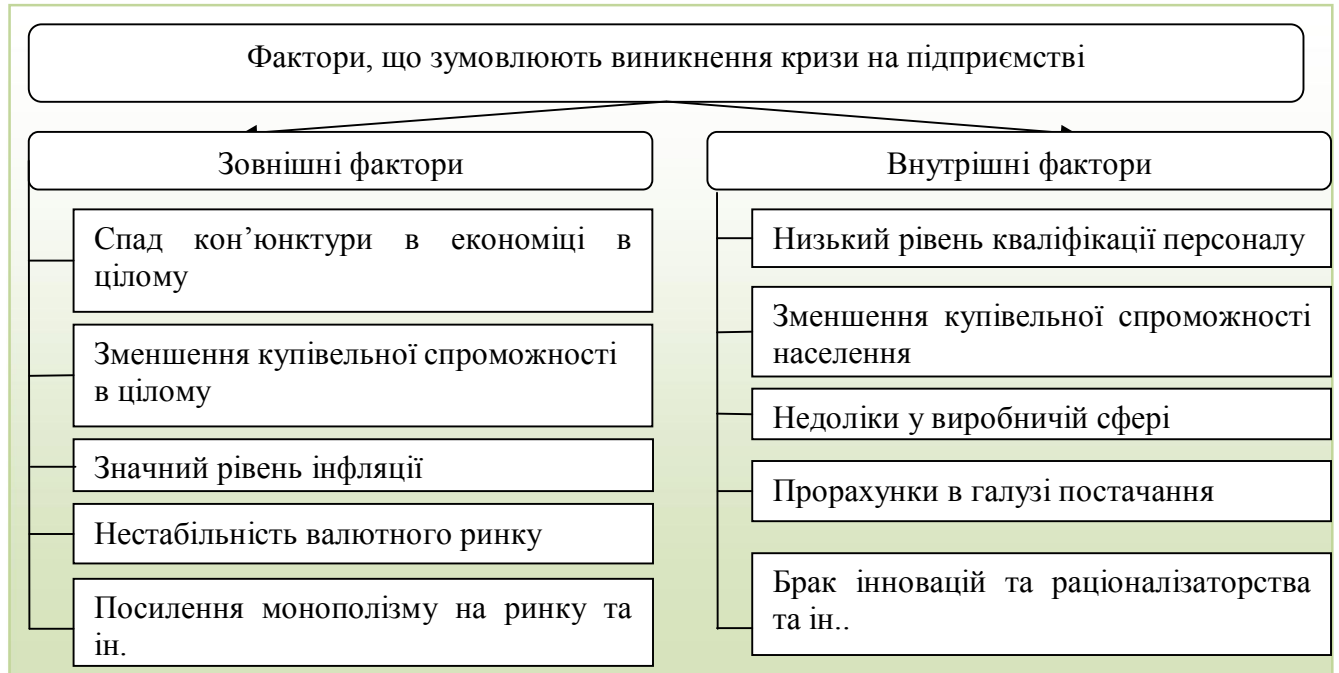

Рис. 1.2. Основні види факторів, що зумовлюють виникнення кризи на підприємстві [18, 7]

Крім виявлених причин, криза підприємства може бути спричинена макрокризовими факторами, а саме: міжнародними, інституційними, економічними, політичними, соціальними, науково - технічними та іншими факторами.

Таким чином, на основі виявлених кризових факторів необхідно визначити види криз промислового підприємства. В літературі наковці теж здійснюють класифікацію кризи, враховуючи різні кваліфікаційні ознаки.

Так, В.В. Мартинець вважає, що криза підприємства може проявлятися у погіршенні економічних показників діяльності підприємства (криза прибутковості та ліквідності). Так, криза прибутковості викликана високою собівартістю та ціною продукції, падінням обсягів реалізації, збитковістю окремих видів продукції та функціональних підрозділів. Криза ліквідності – проявляється у не здатності підприємства розраховуватися за своїми поточними зобов'язаннями шляхом перетворення активів на гроші, викликана неефективною фінансовою політикою, нерентабельною діяльністю, значною дебіторською заборгованістю. Кризовим явищам притаманна як автономна

сфера прояву, тобто вони виникають в окремих підсистемах діяльності підприємства так і системна, коли криза охоплює всю соціально-економічну систему. Також, зазначає зазначений автор, що криза може бути руйнівної та оздоровчою. Руйнівна криза має негативні наслідки для власників, менеджменту, персоналу підприємства та призводить до банкрутства підприємства. Оздоровча криза – відновлення фінансового стану підприємства і розвиток підприємства за новими напрямками діяльності [46, 49].

Л.О. Лігоненко класифікацію фінансових криз здійснює враховуючи такі кваліфікаційні ознаки: проблематику (економічна, технічна, фінансова, виробнича, кадрова тощо), масштаб (кризове явище, локальна криза та системна криза), характер та наслідки дії (руйнівна та оздоровча), наявність зацікавленості (штучна та природна) та взаємопов'язаність кризи (незалежна та ланцюгова) [45, 121].

А. М. Ткаченко вважає, що класифікацію фінансової кризи необхідно здійснювати за такими ознаками: За джерелами генерування: фінансова криза, що генерується внутрішніми факторами; фінансова криза, що генерується зовнішніми факторами; фінансова криза, що генерується як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. За масштабами охоплення: структурна фінансова криза, для якої характерне поступове і тривале наростання диспропорцій в окремих параметрах фінансового потенціалу і характеризується невідповідністю структурних пропорцій цих параметрів умовам фінансової діяльності, що змінилися, і вимогам фінансової безпеки підприємства (цей вид кризи іноді характеризують як локальну фінансову кризу); системна фінансова криза, яка охоплює всі основні напрямки і форми фінансової діяльності і відображає суперечності всієї фінансової системи підприємства. За структурними формами: фінансова криза, що викликана неоптимальною структурою капіталу підприємства; фінансова криза, що викликана неоптимальною структурою активів підприємства; фінансова криза, що викликана незбалансованістю грошових потоків підприємства; фінансова криза, що викликана неоптимальною структурою інвестицій; фінансова криза,

що викликана не оптимальністю структури інших параметрів фінансової діяльності підприємства. За ступенем впливу на діяльність підприємства: легка фінансова криза. Як правило, до такого виду відноситься одна з форм структурної фінансової кризи, яка може бути швидко усунена використовуючи окремі внутрішні механізми антикризового фінансового управління; глибока фінансова криза. До неї відносяться, зазвичай, комплекс форм структурної фінансової кризи, для подолання якої необхідно використовувати всі внутрішні механізми фінансової стабілізації, а у ряді випадках і окремі форми зовнішньої фінансової санації; катастрофічна фінансова криза, яка являється одним з найбільш небезпечних видів системної кризи, для подолання якої необхідний активний пошук переважно зовнішніх ефективних форм фінансового оздоровлення. За періодом протікання: короткострокова фінансова криза, яка може бути усунена протягом декількох місяців (до одного кварталу); середньострокова фінансова криза, тривалість якої кризи складає період до одного року; довгострокова фінансова криза, яка може тривати більш за один рік до повного її усунення. За наслідками: фінансова криза, що призводить до відновлення фінансової діяльності в колишніх параметрах. Такі наслідки характеризують зазвичай короткострокову структурну фінансову кризу в легкій її формі, що викликана короткостроковими змінами кон'юнктури фінансового або товарного ринку; фінансова криза, що призводить до оновлення фінансової діяльності на новій якісній основі. Такі наслідки характерні переважно для системної кризи, що ліквідується зазвичай за допомогою зовнішнього фінансового оздоровлення підприємства; фінансова криза, що викликає банкрутство (ліквідацію) підприємства. Цей вид характеризує наслідки непереборної фінансової кризи підприємства [77, 125].

М. К. Бондарчук на основі наукових праць вітчизняних та закордонних вчених досліджуючи особливості розвитку вітчизняних підприємств виділяє такі види криз [8]:

- інвестиційну кризу, яка може виникнути в умовах, коли підприємство втратило довіру інвесторів, знизило інвестиційну привабливість, знизило

ефективність реалізації інвестиційних проектів, неефективно використовує інвестиційні ресурси;

- кризу ліквідності, яка виникає за умов, коли на підприємстві існує низький рівень реалізації продукції, зростає обсяг дебіторської заборгованості, зокрема, простроченої, та відсутній чи ускладнений доступ до зовнішніх джерел фінансування;

- кризу неплатоспроможності, яка передбачає, що підприємству притаманний значний рівень кредиторської заборгованості, яка не покривається теперішньою вартістю активів підприємства;

- кризу прибутковості, яка передбачає, що наявні збитки поглинають власний капітал і це призводить до незадовільної структури балансу;

- кризу ефективності, яка виникає на підприємстві на якому існує високий рівень витрат, низький рівень доходів, тривалий період збиткової діяльності, низький рівень фондівіддачі, продуктивності праці, оборотності коштів.

Необхідно відмітити, що зазначені види фінансової кризи тісно взаємопов'язані між собою.

Так, при неефективному і невідповідному зовнішнім умовам плануванні грошових коштів підприємство може не забезпечити свою діяльність необхідними фінансовими поступленнями і в результаті чого може виникнути загроза кризи ліквідності.

При умові, що на підприємстві відсутні необхідні грошові резерви та додаткові зовнішні джерела фінансування може бути накопичена кредиторська заборгованість, зростати залежність від кредиторів і, в результаті чого, виникає криза неплатоспроможності.

При зменшенні обсягу прибутку або тривалому періоді збитковості знижується ефективність функціонування підприємства (криза прибутковості і ефективності), що в свою чергу необхідно здійснювати пошук значних обсягів інвестиційних ресурсів. Коли існує низький рівень ефективного функціонування підприємства, відсутня державна підтримка та нестійке зовнішнє середовище залучення інвестиційних ресурсів на реорганізацію

діяльності стає неможливим і при цьому настає інвестиційна криза.

Завдяки комплексному системному підході до дослідження кризових явищ на підприємстві можна розробити адекватні інструментальні методи і засоби протидії кризі, які дозволять виявляти потенційні кризові ситуації, спроектувати варіант процедури їхнього розв'язку і притаманну цій процедурі інформаційну базу управління.

Т. А. Говорушко вважає, що процес розвитку фінансової кризи на підприємстві проходить наступні стадії (рис.1.3.).

Рис. 1.3. Стадії фінансової кризи підприємства [79, 13]

Розрізняють три фази кризи [77, 124]:

а) фаза кризи, яка безпосередньо не несе загрози функціонування підприємства (при умові переведення його на режим антикризового управління);

б) фаза, яка несе загрозу для подальшого існування підприємства і вимагає проведення негайної фінансової санації;

в) кризовий стан, який являється не сумісним з подальшим існуванням підприємства і приводить його до ліквідації.

Враховуючи особливості функціонування та розвитку вітчизняних промислових підприємств можна виділити основу характерну рису кризи, яка полягає в тому, що криза може мати як негативні наслідки – порушує нормальну роботу підприємства, призводить до руйнації елементів соціально-економічної системи, або руйнації самої системи, так і позитивні наслідки – є поштовхом до впровадження інновацій, стимулом до позитивних змін в діяльності підприємства.

Ми підтримуємо Л. Алексеєнко, що антикризовий план, покликаний стабілізувати фінансовий сектор та мінімізувати негативний вплив на національну економіку. Здійснюються заходи, спрямовані на стабілізацію національної валюти, запобігання рецесії в національній економіці, перегляд бюджетної політики в частині оптимізації видатків, забезпечення державних фінансових зобов'язань за зовнішніми запозиченнями [1, 308].

Своєчасне реагування на кризові явища не просто допоможуть повернути підприємство в стабільний стан, але і загартує його, фактично унеможливаючи виникнення такої ж загрози в майбутньому. Таким чином, завданням менеджменту є формування стратегії діяльності підприємства та прогнозування потенційних криз на кожному етапі життєвого циклу.

1.2. Сутність фінансової санації підприємства

Розвиток ринкових конкурентних відносин зумовив загострення уваги вчених економістів на проблемних питаннях регулювання банкрутства як невід'ємного елементу ринкової економіки, одним з яких є питання фінансового оздоровлення – санації підприємств.

Значущість категорії санації в організації та розвитку підприємства, яке знаходиться в економічній кризі, потребує чіткого визначення цього терміна.

Термін "санація" походить від лат. *sanare*, що означає «оздоровлення» або «видування». Серед фахівців відсутня єдина думка щодо трактування цього поняття.

Санація розглядається більшістю вітчизняних вчених в контексті

інституту банкрутства підприємства як одного із засобів відновлення платоспроможності і недопущення ліквідації. Деякі зарубіжні автори відокремлюють інститут санації від банкрутства, але розглядають це питання в системі антикризового управління поряд з проблемою банкрутства. Деякі автори пропонують розглядати санацію відокремлено від банкрутства як заходи фінансового оздоровлення, які стосуються кожного підприємства.

І.М. Зеліско вважає, санація — одна з найважливіших ланок економічної політики первинної ланки економіки, за допомогою якої може бути подолана криза, забезпечене економічне зростання та збалансування життєдіяльності окремого підприємства [31, 8].

У словнику - довіднику колектив авторів під санацією розуміють оздоровлення фінансового стану підприємства через використання системи фінансово-економічних виробничо-технічних, організаційних та соціальних заходів для попередження його банкрутства чи підвищення конкурентоспроможності [23, 41].

Є. М. Андрущак наполягає на тому, що заходи санації мають застосовуватись не тільки до підприємств-боржників, але і до інших суб'єктів господарювання, які намагаються впроваджувати на своєму підприємстві оздоровчі заходи [2].

Т. М. Білоконь вважає, що санація є системою послідовних, взаємопов'язаних заходів, що використовуються для оздоровлення підприємства-боржника з метою відновлення його платоспроможності, досягнення прибутковості та конкурентоспроможності в довгостроковому періоді при участі всіх зацікавлених сторін [5, 41].

М. І. Тітов санацію визначає як оздоровлення неспроможного боржника, надання йому з боку власника майна, кредиторів та інших юридичних і фізичних осіб (у тому числі зарубіжних) фінансової допомоги, яка спрямована на підтримку боржника і запобігання його банкрутству [76].

На думку І.Й. Плікуса санація це складний та багатогранний процес, що має різні цілі, вирішується різними суб'єктами, передбачає різноманітні заходи

та різні джерела їх фінансування [51, 71].

І. А. Бланк під санацією розуміє заходи, які використовуються для залучення зовнішньої фінансової допомоги, та спрямовані на запобігання оголошення підприємства - боржника банкрутом та його ліквідацію [6, 343].

В Економічному словнику санація трактується як система комплексних заходів, що здійснюються для запобігання банкрутства промислових, торгових, банківських монополій. Санація може відбуватися способом об'єднання підприємства, яке перебуває на межі банкрутства з потужнішою компанією; за допомогою випуску нових акцій або облігацій для мобілізації грошового капіталу; збільшення банківських кредитів і надання урядових субсидій; перетворення короткострокової заборгованості в довгострокову; повної або часткової купівлі державою акцій підприємства, що перебуває на межі банкрутства [28, 122].

На нашу думку найбільш змістовне та повне визначення санації дається в працях Терещенка О.О., який зазначає, що санація – це комплекс послідовних, взаємопов'язаних заходів фінансово-економічного, виробничо-технічного, організаційного та соціального характеру, які спрямовані на виведення суб'єкта господарювання з кризи та відновлення або досягнення його прибутковості та конкурентоспроможності в довгостроковому періоді» [73, 52].

Аналізуючи трактування думок науковців можна виділити головні аспекти тлумачення санації, які є визначальними для розуміння цієї проблеми і щодо яких існують розбіжності в поглядах:

- об'єкт санації;
- суб'єкти санації;
- мета проведення санації;
- заходи санації.

На рис. 1.4 зображені головні елементи санації.

Щодо першого аспекту (об'єкту санації), то думки вчених різняться з приводу того, до кого слід застосовувати санаційні заходи: до підприємства-боржника, до збанкрутілого підприємства, до неплатоспроможного

підприємства, до підприємства на межі банкрутства чи до суб'єкта господарювання взагалі, (не акцентуючи увагу на його фінансовому становищі, заборгованості, процедурі банкрутства щодо нього).

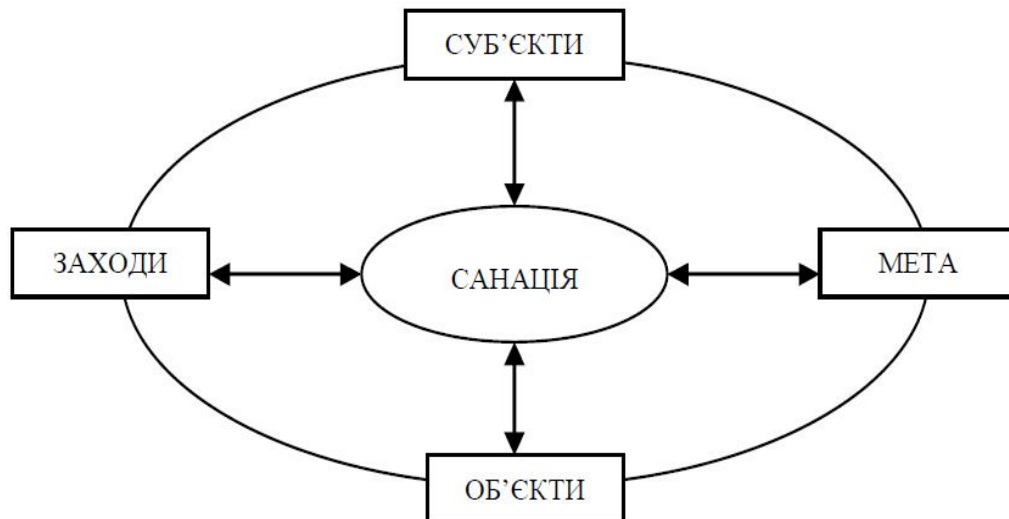

Рис. 1.4. Елементи санації [79, 19]

Постає питання: чи варто всі оздоровчі заходи на підприємствах, до яких не пред'являють претензій кредитори і ризик виникнення банкрутства у яких невеликий, називати санацією? Адже таке трактування може призвести до розуміння любых організаційних перетворень, вдосконалень фінансового управління, управління персоналом та ін. як санаційних заходів.

Т. А. Говорушко вважає, що термін «санація» необхідно вживати тільки тоді, коли мова йде про підприємство-боржник, неплатоспроможне підприємство. Це необхідно для правильного розуміння змісту цього поняття, який впливає безпосередньо з його латинського кореню – «лікування», «оздоровлення». Отже, санація має місце тоді, коли мова йдеться про «хворе» підприємство (значна прострочена заборгованість), до якого мають претензії кредитори і яке не спроможне самостійно вирішити свої проблеми.

При визначенні суб'єктів санації, то погляди різняться з приводу того, хто повинен брати участь в санаційних заходах: зовнішні інвестори та кредитори, чи само підприємство, мобілізуючи власні фінансові можливості.

З'ясування цього питання має вирішальне значення, бо чітке визначення

кола суб'єктів, які беруть участь в санаційних заходах призводить до визначення джерел проведення оздоровчих заходів, що в свою чергу впливає на структуру капіталу і через неї на фінансово-економічну політику підприємства. Більшість авторів наполягають на тому, що санація повинна впроваджуватись тільки за участю сторонніх (зовнішніх) суб'єктів, за допомогою яких забезпечуються надходження додаткових коштів, без яких неможливо ефективно подолати кризові явища на підприємстві. Це твердження має рацію і ґрунтується на тому, що якщо підприємство опинилося в кризовому стані і не має змоги розрахуватись з боргами за допомогою власних ресурсів, то йому може допомогти тільки зовнішнє, стороннє надходження коштів, що неминуче тягне за собою появу сторонніх зацікавлених осіб.

До такої стратегії поведінки звертаються більшість підприємств не тільки в Україні, але і за кордоном, пропонуючи свої акції (частки, паї) новим власникам, приєднуючись до більш потужних підприємств тощо. Але за умови низької інвестиційної активності в Україні і несприятливого інвестиційного клімату, про що свідчать низькі рейтинги серед інших країн гостро постає проблема можливості відновлення і оздоровлення підприємства за рахунок мобілізації власних ресурсів.

Разом з тим, при вирішенні питання можливості оздоровлення підприємства за рахунок власних сил, слід, перш за все звернути увагу на причини, які привели до фінансових труднощів. Якщо причиною фінансових ускладнень є внутрішні суб'єктивні фактори, то вирішити проблему фінансового оздоровлення підприємства можна за допомогою використання організаційних заходів всередині підприємства, запобігаючи втручання стороннього капіталу і пов'язаних з ним інтересів.

Щодо мети проведення санації, то вона також чітко не визначена: досягнення або відновлення платоспроможності, ліквідності, конкурентноздатності, прибутковості, виведення з кризи, врегулювання проблеми боргів і фінансового оздоровлення, запобігання банкрутству і ліквідації, попередження банкрутства. Незважаючи на подібність

перерахованих цілей, ми не можемо назвати їх ідентичними, бо кожна з них, по-перше, має власні характеристики, відмінні від інших.

Найбільша зацікавленість кредиторів підприємства полягає в поверненні їх боргів, а вже потім в прибутковій роботі підприємства в майбутньому. А недопущення банкрутства, його попередження не завжди означає задоволення претензій кредиторів. Тому не слід вказувати попередження банкрутства як кінцеву мету санації, бо фінансове оздоровлення має передбачати повне подолання кризових явищ на підприємстві. Індикатором фінансового оздоровлення підприємства є, на наш погляд, його прибутковість і конкурентоспроможність.

Вважається, що «метою інституту санації у процедурі провадження справи про банкрутство є задоволення вимог кредиторів в іншому, ніж це передбачено ліквідаційною процедурою порядку: на основі реалізації плану фінансового оздоровлення боржника», «метою фінансової санації є покриття поточних збитків та усунення причин їх виникнення, поновлення або збереження ліквідності та платоспроможності підприємств, скорочення всіх видів заборгованості, поліпшення структури обігового капіталу та формування фондів фінансових ресурсів...» [71,49].

На наш погляд, перелічені цілі є не кінцевою метою санації, а завданнями, що виконуються в процесі досягнення мети, якою по суті є поліпшення фінансового стану підприємства. Під фінансовою санацією в даному випадку розуміється санація, проведена за допомогою фінансово-економічних заходів зі збереженням юридичної особи боржника.

Підсумовуючи вищенаведене, будемо вважати, що метою проведення санації являється врегулювання проблеми боргів, попередження банкрутства (санація має проводитись в тих випадках, коли є намір зберегти підприємство або як юридичну особу, або як майновий комплекс), відновлення платоспроможності та досягнення прибутковості і конкурентоспроможності в майбутніх періодах.

Щодо визначення заходів санації, то деякі дослідники конкретизують їх у

визначенні (реорганізація, кредитування, надання субсидій, випуск цінних паперів, перетворення заборгованості тощо), окремі автори акцентують увагу на характері заходів (фінансово-економічні, виробничо-технічні, соціальні), деякі зовсім не зосереджують уваги на визначенні санаційних заходів. На нашу думку, у формулюванні терміну «санація» не варто конкретизувати всі або деякі можливі механізми її проведення, але доцільно визначити характер заходів та підкреслити їх системність. Акцент на системності заходів санації являється дуже важливим тому, що оздоровлення підприємства неможливо провести тільки за допомогою фінансових чи організаційних заходів, адже підприємство являється багатогранним організмом, складові частини якого взаємодіють між собою та з зовнішнім оточенням в багатьох напрямках. І налагодження такого організму за допомогою санації повинно відбуватися за допомогою певної взаємопов'язаної і взаємодіючої сукупності заходів.

Наступним важливим кроком дослідження економічної сутності санації є аналіз законодавчих і нормативних трактувань санації. Дослідження нормативно-правового трактування санації необхідне для того, щоб з'ясувати його змістовного навантаження і виявити неузгодженості та розбіжності в поглядах науковців і законотворців на процес фінансового оздоровлення підприємства.

Якщо звернутися до законодавчого і нормативного визначення поняття «санація», то стає зрозуміло, що існуючі визначення санації (а їх декілька) дещо відрізняються від погляду науковців і відображають зміст санації з іншого боку, підкреслюючи значення цивільно-правових відносин між підприємством-боржником і кредиторами.

Так, Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», [30] розрізняє поняття «санація» та «досудова санація».

Санація – це система заходів, що здійснюються в процесі провадження справи про банкрутство для того, щоб запобігти визнання боржника банкрутом та його ліквідацію, спрямована на оздоровлення його фінансового стану, а

також на задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів через кредитування, реструктуризацію боргів і капіталу та (або) зміну організаційної чи виробничої структури суб'єктів підприємницької діяльності.

Досудова санація – система заходів, що використовуються для того, щоб відновити платоспроможність боржника, які здійснюються власником підприємства-боржника з метою запобігання його ліквідації. Ці заходи стосуються реорганізаційних, організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових питань і проводяться згідно з чинним законодавством до початку порушення справи про банкрутство.

Отже, Законом визначені два терміни: санація і досудова санація, які розрізняються з однієї сторони - часом проведення оздоровчих заходів (до провадження справи про банкрутство і під час провадження справи про банкрутство), та з другої сторони - кінцевою метою здійснення заходів (у визначенні санації підкреслюється, що метою проведення санаційних заходів є задоволення вимог кредиторів, а у визначенні досудової санації не виділяється задоволення вимог кредиторів як окрему мету, а за мету санації ставиться запобігання ліквідації підприємства).

Розділення санації на досудову і судову дають відповідь щодо узгодженості суб'єктів санації таким чином: підприємство-боржник може запровадити санаційні заходи за своїм бажанням (бажанням власників), як заходи досудової санації. Зовнішні суб'єкти з'являються вже після провадження справи про банкрутство в суді. Отже, санацію не слід обмежувати тільки участю зовнішніх суб'єктів (кредиторів, інвесторів, держави тощо). Очевидно, що з точки зору суб'єктів санації законодавче визначення є більш змістовним і відображає і економічну сутність, і правовий зміст санації.

Необхідно звернути увагу на те, що Законом «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» встановлено вихідну точку – процедуру провадження справи про банкрутство, яка являється визначальною при з'ясуванні суб'єктів санації і її кінцевої мети проведення

оздоровчих заходів. В Законі чітко визначені об'єкти санації: незважаючи на кінцеву мету і суб'єктів, що беруть участь в санації, об'єктом виступає підприємство боржник, підставою для провадження справи про банкрутство є кредиторська заборгованість боржника сумою не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати протягом трьох місяців.

Зауважимо, що по-перше не варто обмежувати коло заходів санації тільки економіко-організаційними, по-друге, перелік заходів санації є не повним, чого не можна допускати у нормативних актах, бо таким чином обмежуються права суб'єктів господарської діяльності.

Узагальнена класифікація численних видів санації в залежності від груп санаційних заходів, виділяє наступні види санації [79, 23]:

- фінансова;
- організаційно-економічна;
- виробничо-технічна;
- соціальна.

Фінансова санація здійснюється за допомогою фінансової реструктуризації звітності підприємства, яка повинна відбуватися за двома напрямками: реструктуризація пасивів і реструктуризація активів (хоча більшість заходів з реструктуризації активів можна вважати операційними заходами). Основні етапи проведення фінансової санації показано на рис. 1.5.

Санація, яка здійснюється шляхом організаційно-економічних заходів, також може відбуватися як за рахунок власних ресурсів: збільшення обсягів виручки від реалізації, скорочення витрат на підприємстві; так і з використанням зовнішньої допомоги. Реорганізація підприємства, як правило, передбачає появу нових власників, або зміну складу власників, але може відбуватися і без втручання сторонніх суб'єктів – при розподілі підприємства на частини або зміні організаційно-правової форми господарювання.

Санація, що здійснюється за допомогою використання виробничо-технічних заходів передбачає суттєві зміни у виробничій програмі підприємства і може відбуватися як в автономній, так і в гетерономній формі.

Необхідно звернути увагу на те, що санація за допомогою виробничо-технічних заходів як правило супроводжується фінансовими заходами, а саме – інвестиційними вкладеннями або кредитами, без яких практично неможливо реорганізувати виробництво.

Рис. 1.5. Етапи проведення фінансової санації [51, 71]

Соціальні заходи санації спрямовуються на якісні і кількісні кадрові зміни на підприємстві. Їх можна віднести до різновиду організаційно-економічних заходів, але, на наш погляд реформування персоналу слід виділити в окрему гілку, оскільки оздоровлення підприємства за допомогою кадрових змін як правило, проводиться не на користь персоналу підприємства, тому всім учасникам санації необхідно враховувати всі негативні соціальні наслідки відновлення платоспроможності підприємства.

Зазначимо, що всі зазначені види санації супроводжуються певними фінансовими відносинами, або здійснюються за допомогою використання фінансових інструментів. Тому, акцентуючи увагу на фінансових відносинах, за допомогою яких підприємство-боржник буде генерувати додаткові фінансові

ресурси, які необхідні для відновлення його платоспроможності, і під фінансовою санацією будемо розуміти санацію в цілому.

Таким чином, на підставі аналізу економічної сутності санації в цілому, і фінансової санації зокрема, можна визначити сутність управління фінансовою санацією.

Управління фінансовою санацією – це цілеспрямований вплив суб'єктів санації (власників або зовнішніх суб'єктів) на підприємство - боржник через систему послідовних взаємопов'язаних заходів, з метою погашення заборгованості, попередження банкрутства, відновлення платоспроможності і досягнення прибутковості і конкурентоспроможності в довготерміновому періоді.

Відповідно до економічного словника управління свідомий та цілеспрямований вплив з боку держави, економічних суб'єктів на людей та економічні об'єкти, який здійснюється з метою спрямування їх дій в потрібне русло і одержання бажаних результатів [28, 118].

При висвітленні терміну «управління фінансовою санацією» необхідно виділити такі ключові аспекти [79, 21]:

- санаційні заходи, які стосуються підприємства-боржника;
- участь у санаційних заходах можуть приймати як зовнішні суб'єкти, так і власники;
- метою проведення санації являється врегулювання проблем, що стосуються боргів, відновлення платоспроможності та досягнення прибутковості і конкурентоспроможності в майбутньому;
- заходи санації повинні мати системний характер.

1.3. Організаційно – економічний механізм управління фінансовою санацією підприємства

В складних соціально-економічних умовах господарювання вітчизняних підприємств, які склалися на сьогоднішній день, однією актуальною

проблемою являється формування організаційно-економічного механізму, що дозволить забезпечити оздоровлення підприємства, відновити ефективну систему управління і його конкурентоспроможності.

Ефективна організація управління санацією має вирішальне значення для повного відновлення платоспроможності підприємства. Питання та проблеми управління фінансовою санацією найбільш повно розглянуті О. О.Терещенко, який при цьому зазначає, що сутність управління фінансовою санацією підприємства необхідно розглядати у двох аспектах: функціональному та інституційному.

О. О. Терещенко вважає, що до функціональних сфер управління санацією відносяться [71, 64]:

- постановка цілей;
- формування та аналіз проблем;
- пошук альтернатив, прогнозування та оцінка наслідків їх реалізації (визначення комплексу санаційних заходів);
- затвердження обраної альтернативи;
- реалізація (проведення санаційних заходів);
- контроль;
- аналіз відхилень.

З інституційної позиції до менеджменту санації відносяться всі фізичні особи, які уповноважені провести санацію підприємства, тобто фактично керувати підприємством в період його оздоровлення. Досить часто до банкрутства підприємства призводить невміле і неефективне управління. У Великобританії, наприклад, щорічно з 60 тисяч порушених справ про банкрутство близько 90% закінчується зміною керівництва [79, 25].

Виходячи з вище зазначеного розв'язання питань щодо призначення менеджменту санації являється одним з першочергових заходів у рамках фінансового оздоровлення.

До управління санацією підприємства можуть залучатися такі особи:

- контролюючі органи;

- аудитори;
- керуючі санацією;
- представники кредиторів або комітету кредиторів;
- потенційні інвестори;
- представники акціонерів (учасників);
- керівництво підприємства.

Розробкою санаційної концепції та плану санації займаються, як правило, консалтингові фірми разом з внутрішніми службами контролінгу підприємства за дорученням керуючого санацією (у випадку судової санації), або власників чи керівництва підприємства (у разі досудової санації).

Як вже зазначалось вище, особливе місце в процесі санації посідають заходи фінансово-економічного характеру. Мета фінансової санації - оптимізувати фінансові потоки підприємства, а саме: покрити поточні збитки і ліквідувати причини їх виникнення; відтворити і зберегти ліквідність і платоспроможність підприємства; скоротити всі види заборгованості; покращити структуру обігового капіталу; зформувати фонди фінансових ресурсів для проведення заходів виробничо - технічного і організаційного характеру [74, 97].

Для впровадження санації на практиці необхідно розробити організаційний механізм санації, який має відображати послідовність дій учасників цього процесу і фінансовий механізм, який має привести в дію оздоровчі заходи на підприємстві. Це пов'язано з тим, що будь – яка система, в тому числі і система управління санацією приводиться до дії відповідним механізмом.

Використання організаційно-економічного механізму дозволить підприємству реалізувати свої програми для подальшого розвитку, та забезпечити досягнення визначених цілей, що допоможуть підвищити ефективність діяльності підприємства в усіх його сферах та на всіх рівнях управління.

І.Й. Плікус зазначає, що при визначенні наукового поняття «механізм

управління фінансовою санацією» першим і найбільш фундаментальним методологічним кроком являється підведення конкретного поняття під більш загальне поняття, а саме «механізм». Вказаний автор зазначає, що проблема механізму як такого в цілому методологічно вже вирішена – під ним необхідно розуміти взаємозв'язок між взаємодіючими об'єктами, який забезпечується перетворенням одного типу рушійних сил в інший тип таких сил, чи певний об'єктивний результат [51, 72].

Колектив авторів в підручнику «Управління фінансовою санацією підприємства» зазначають, що під механізмом необхідно розуміти сукупність форм і методів дії, за допомогою яких реалізується головна мета санації та її проміжні завдання [79, 25].

Під організаційно-економічним механізмом санації підприємства розуміють систему, яка включає взаємопов'язані організаційно-економічні елементи (санаційні заходи та інструменти), нормативно-правове, методичне, інформаційне і кадрове забезпечення, які спрямовані на активізацію запровадження та успішну реалізацію санації підприємства. Організаційний характер вказаного механізму підтверджується необхідністю, щоб формувати і регулювати відносини між підприємством та іншими учасниками при здійсненні процесу санації. Реалізація санаційних процедур дозволить задовольнити економічні інтереси, а саме: відновлення платоспроможності, досягнення прибутковості і конкурентоспроможності підприємства у довгостроковому періоді, розвиток економіки галузі, регіону так і всієї країни. Отже, організаційно-економічний механізм санації підприємства ґрунтується на дії суб'єктів санації (арбітражного керуючого, кредиторів, власника, керівника боржника і трудового колективу підприємства-боржника, а також органів державної влади) відповідно до їх цілей та інтересів підприємства. Для того, щоб забезпечити ефективну реалізацію санації підприємства необхідно збалансувати роботу всіх основних складових, які входять до організаційно-економічного механізму (рис. 1.6.).

Рис. 1.6. Структура організаційно-економічного механізму санації підприємств [5, 42]

Як бачимо з рис. 1.6. організаційно-економічний механізм санації підприємства включає такі складові:

- нормативно-правове забезпечення (сукупність нормативно-правових актів, які здійснюють регулювання проведення санації підприємства);
- інформаційне забезпечення (сукупність інформаційних потоків щодо фінансово-господарської діяльності підприємства та його зв'язок із зовнішнім середовищем);
- методичне забезпечення (сукупність методів планування, організації, контролю, аналізу, оцінки та регулювання в межах процесу санації);
- кадрове забезпечення (підготовка кваліфікованих спеціалістів з питань санації);
- організаційно-економічні елементи (санаційні заходи та інструменти),

реалізація яких забезпечує фінансове оздоровлення підприємства.

Підсистема нормативно - правового забезпечення санації підприємства здійснює значний вплив на фінансовий механізм санації, тому що, по-перше, санація являється не тільки економічним поняттям, але і судовою процедурою, процес провадження якої регламентований законодавчо і знаходиться під контролем господарського суду; по-друге, дослідники судової процедури санації наголошують на тому, що основна причина низької долі впровадження санації і мирової угоди порівняно з ліквідацією боржника є недосконалість нормативно - правової бази, яка регулює ці питання.

Основним нормативно - правовим забезпеченням організаційно-економічного механізму санації підприємства виступає законодавча база і, перш за все, Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» № 784 - XIV від 30.06.1999 р.. Разом з тим нормативно - правовим забезпеченням санації підприємства виступають економічні норми і нормативи, які визначаються особливостями галузі, методика визначення санаційної спроможності, методичні рекомендації щодо особливостей проведення санації певних організаційно-правових форм, що розробляються центральними органами державного управління, методичні рекомендації щодо складання плану санації, методичні рекомендації щодо організації взаємодії підприємства з місцевими органами влади і управління в напрямку антикризового управління.

Т. М. Білоконь запропоновано внесення змін нормативно - правових актів України, які здійснюють економіко-правового регулювання санації підприємства в напрямі активізації арбітражних керуючих до реалізації санації, обов'язкового проведення взаємозаліку вимог, оцінки санаційної спроможності підприємства, надання чітких гарантій інвестору підприємства-боржника на стадії санації [5, 42].

Інформаційним забезпеченням організаційно – економічного механізму санації підприємства є фінансова звітність підприємства, його статутні та внутрішні нормативні документи, засоби масової інформації, Інтернет, власні

та незалежні дослідження ринку. Основним призначенням інформаційного забезпечення є надання достовірної, своєчасної та достатньої інформації учасникам процесу санації для прийняття ними правильних управлінських рішень.

Методичне забезпечення організаційно-економічного механізму управління санацією підприємства включає методи та моделі, що використовуються при складанні плану санації, проведенні аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства, визначенні його санаційної спроможності, оцінці ефективності санації. Відповідні методичні підходи відображаються як в законодавчих актах, так і в матеріалах, що розроблені економістами і науковцями. Так, офіційно затверджені є методичні рекомендації, за допомогою яких виявляються ознаки неплатоспроможності підприємства та ознаки дій, що приховують банкрутство, фіктивне банкрутство чи доведення до банкрутства; порядок розробки плану досудової санації державних підприємств, які прийняли рішення про приватизацію; методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств.

У структуру організаційно-економічного механізму санації підприємства в обов'язковому порядку повинно входити кадрове забезпечення. Кадрове забезпечення включає систему, яка включає підготовку та підвищення кваліфікації фахівців з антикризового управління та санації зокрема.

Для проведення досудової санації можуть залучатися незалежні спеціалісти, які висококваліфіковані в галузі, до якої належить підприємство, ґрунтовні знання з економіки, права, інформаційних технологій. В окремих випадках може створюватися тимчасова робоча група в яку повинні входити представники органів державної влади, фінансових установ, персонал підприємства-боржника, кредиторів.

При проведенні судової санації підприємства розробку та реалізацію плану санації повинен здійснювати арбітражний керуючий, який призначається господарським судом. В зв'язку з тим, до арбітражного керуючого повинні передатися функції управління підприємством-боржником. Т. М. Білоконь, у

зв'язку з нерозвиненістю вітчизняного інституту антикризового управління, вважає за необхідне створити відповідний кадровий потенціал та обґрунтувати систему мотивації для керуючих санацією, зокрема це можна зробити шляхом матеріального стимулювання арбітражного керуючого через встановлення винагороди за позитивні результати реалізації санаційних заходів та санації в цілому [5, 44].

Підсистеми забезпечення санації співпадають з підсистемами забезпечення організаційно-економічного механізму підприємства. Так, внутрішніми організаційно-економічними відносинами забезпечується:

- орієнтація на пріоритетні види і форми реалізації санації;
- розподіл функціональних обов'язків між учасниками санації;
- визначення ролі і місця керуючого санацією, його взаємодії з керівництвом та власниками підприємства;
- визначення впливу соціальної та психологічної, організаційної і технічної складової санації.

Використання організаційно-економічного механізму санації має ґрунтуватися на основі використання певних принципів.

У науковій літературі зазначається, що поняття «принцип» походить від латинського слова «*principium*» та означає «основні найголовніші, вихідні положення, засоби, правила, які визначають природу й соціальну сутність явища, його спрямованість і найсуттєвіші властивості» [36, 17].

З економічної точки зору дефініція «принцип» розкривається як, по-перше, основні вихідні положення будь-якої теорії, основні правила діяльності; по-друге, встановлені, загальноприйняті, поширені правила господарських дій і властивості економічних процесів [27, 76].

Разом з тим заслуговує великої уваги також і філософський підхід до обґрунтування цього явища. Так, філософська енциклопедія визначає принцип як «те, що й підстава, тобто те, що лежить в основі деякої сукупності фактів або знань» [3, 365].

В. П. Синчак, під принципами санації запропонував розуміти вихідні

положення, що визначають особливий режим функціонування реабілітаційних відносин, що використовуються в процесі санації в усіх її різновидах і формах і характеризуються універсальністю, обов'язковістю, системністю та взаємозумовленістю [63, 184].

Досліджуючи загальні принципи, на яких базується санація підприємства, вітчизняний науковець Н.С. Карвацка в своїй дисертації виокремлює наступні принципи: комплексний підхід, інтегрованість у загальну систему управління, гнучкість, адекватність реагування підприємством, компетентність, державний контроль та регулювання, контроль кредиторів, захист прав боржника, строковість, індивідуальний підхід та направленість на довгостроковий результат [34, 31].

Однак, на думку професора В. П. Синчака, принципи санації повинні віддзеркалювати не лише внутрішні аспекти відносин оздоровлення, але й зовнішні. Так, ігноруючи зовнішній вплив, зокрема, державне регулювання процесу санації, згодом стане очевидно, що така політика призведе до низки конфліктів та негативних наслідків: економічних, екологічних, соціальних, демографічних [63, 185].

Адже, як слушно зазначає професор А. В. Череп, основне завдання держави щодо «лікування» фінансово хворих суб'єктів господарювання – створення передумов для досягнення найбільшої ефективності в оздоровленні [86, 102]. Тому, обґрунтовуючи принципи санації, необхідно зважати і на такі особливості, що властиві цьому явищу як в його основі, так і при проведенні.

До того ж, слід враховувати, що ефективність проведення санації залежить і від багатьох інших чинників. Останнє стосується збалансованої роботи елементів організаційно-економічного механізму (нормативно-правового, інформаційного, методичного, кадрового забезпечень, санаційних заходів та інструментів), які ми охарактеризували вище.

Поряд з цим, виокремлюючи ознаки принципів санації необхідно відзначити, що вони повинні мати універсальний характер, тобто враховуватися в будь-якій ситуації тим суб'єктним складом, який задіяний у процесі

оздоровлення. Зокрема, на нашу думку, в умовах ринкової економіки особливо актуальною має бути така ознака принципів санації, як обов'язковість, що надає їм найвищої юридичної вагомості. Саме така якість принципів спрямовуватиме реабілітаційні відносини на критерій законності, враховуючи, що процес санування має особливий правовий режим з відповідною нормативно-правовою регламентацією, який реалізується за допомогою використання спеціальних засобів та процедур задля відновлення платоспроможності боржника. І, навпаки, зовсім протилежне спостерігалось б, якби, до прикладу, процес санації не передбачав норми про мораторій на задоволення вимог кредиторів. Відтак, у цьому випадку замість того, щоб оздоровити підприємство, здійснювалися б розрахунки з кредиторами. Тому, зазначена ознака є загально значимою для принципів санації та має забезпечувати систему правового регулювання відносин неспроможності.

Не менш важливим є і те, що принципи санації, як зазначено вище, повинні функціонувати у взаємодії, мати системний характер, взаємозумовлювати один одного та взаємоузгоджуватись не лише між собою, але й з іншими елементами регулювання реабілітаційних відносин. Це особливо актуалізується, оскільки процес санації являє собою поєднання таких елементів, як об'єкта, суб'єкта, мети проведення та інструментів, що виконують притаманні їм функції та постійно перебувають у взаємозв'язках один з одним задля відновлення платоспроможності та забезпечення ефективного функціонування боржника в довгостроковій перспективі. Відтак, використовуючи певний набір інструментів санації, неплатоспроможне підприємство за їх допомогою зможе відновити свою діяльність.

Висновки до розділу 1

Розглянувши теоретико – організаційні основи управління фінансовою санацією підприємства зроблено наступні висновки.

1. Фінансова криза являється об'єктивним процесом, для якого характерні якісні та кількісні зміни, які, як правило, призводять до потенційно

негативних результатів фінансової діяльності у разі чого підприємство не може адаптуватися до нових умов та розвиватися або, при успішному менеджменті, до позитивної оптимізації діяльності підприємства, при існуванні можливостей та часу на реагування та прийняття відповідних рішень.

2. Враховуючи особливості функціонування та розвитку вітчизняних промислових підприємств виділено основу характерну рису кризи, яка полягає в тому, що криза може мати як негативні наслідки – порушує нормальну роботу підприємства, призводить до руйнації елементів соціально-економічної системи, або руйнації самої системи, так і позитивні наслідки – є поштовхом до впровадження інновацій, стимулом до позитивних змін в діяльності підприємства, тобто являється стрес – тестом, який дозволяє своєчасно виявити та ліквідувати вразливі місця на підприємстві.

3. На основі наукових праць вітчизняних та закордонних вчених досліджуючи особливості розвитку вітчизняних підприємств встановлено, що санація – це комплекс послідовних, взаємопов'язаних заходів фінансово-економічного, виробничо-технічного, організаційного та соціального характеру, які спрямовані на виведення суб'єкта господарювання з кризи та відновлення або досягнення його прибутковості та конкурентоспроможності в довгостроковому періоді.

4. Управління фінансовою санацією – це цілеспрямований вплив суб'єктів санації (власників або зовнішніх суб'єктів) на підприємство - боржник через систему послідовних взаємопов'язаних заходів, з метою погашення заборгованості, попередження банкрутства, відновлення платоспроможності і досягнення прибутковості і конкурентоспроможності в довготерміновому періоді.

5. До управління санацією підприємства можуть залучатися такі особи: контролюючі органи; аудитори; керуючі санацією; представники кредиторів або комітету кредиторів; потенційні інвестори; представники акціонерів (учасників); керівництво підприємства.

6. Для впровадження санації на практиці необхідно розробити

організаційний механізм санації, який має відображати послідовність дій учасників цього процесу і фінансовий механізм, який має привести в дію оздоровчі заходи на підприємстві. Це пов'язано з тим, що будь – яка система, в тому числі і система управління санацією приводиться до дії відповідним механізмом.

7. Під організаційно-економічним механізмом санації підприємства розуміємо систему, яка включає взаємопов'язані організаційно-економічні елементи (санаційні заходи та інструменти), нормативно-правове, методичне, інформаційне і кадрове забезпечення, які спрямовані на активізацію запровадження та успішну реалізацію санації підприємства.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ САНАЦІЄЮ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Організація та порядок проведення санаційного аудиту

Практика проведення санації на підприємствах в Україні характеризується низькими показниками якості та є малоефективною, що пояснюється відсутністю чіткого розуміння значення та місця санаційного аудиту у системі управління для запобігання, вчасного виявлення та адекватного реагування на негативні зміни зовнішнього та внутрішнього середовища.

Саме тому проведення санаційного аудиту та раціональне використання прийнятих на його основі рішень, на нашу думку, на сьогодні є вкрай необхідним та нагальним для вітчизняних підприємств і повинно стати невід'ємною складовою їх системи антикризового управління.

В Україні ключовою передумовою розвитку санаційного аудиту стало прийняття Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 р. № 2343-ХІІ [30], яким визначена можливість досудової санації, санації підприємства та укладання мирової угоди під час провадження справи про банкрутство. Не менш важливим законодавчим актом, що дав поштовх розвитку санаційного аудиту є Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22.04.1993 р. № 3125-ХІІ [53]. Саме з часу прийняття цих законів питання санаційного аудиту починає набувати надзвичайної актуальності та значущості.

Разом з тим поняття «санаційний аудит» по різному трактується вітчизняними науковцями.

Зокрема, В. С. Рудницький санаційний аудит розглядає окремим напрямком діяльності аудиторської фірми, для якого характерні свої особливості як щодо методів, так і щодо об'єктів і цілей проведення.

Характерною рисою санаційного аудиту є те, що він проводиться на підприємствах, які перебувають у фінансовій кризі [56, 33].

А. В. Череп вважає, що санаційний аудит є найважливіша складова процедури санації та повинна відігравати вирішальну роль при мобілізації підприємством фінансових ресурсів, який полягає в перевірці повноти, достовірності та ефективності поданої санаційної концепції [86, 211].

Т. В. Булович розглядає санаційний аудит – як систему заходів, які здійснюються при провадженні у справі про банкрутство для того, щоб запобігти визнання боржника банкрутом та його ліквідацію, спрямовану на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника [10, 288].

На думку Т. А. Говорушко санаційний аудит – це перевірка фінансової звітності та іншої облікової та економічної інформації неплатоспроможного підприємства з метою оцінки його фінансового стану, глибини фінансової кризи та визначення санаційної спроможності [79, 95].

А. К. Шара зазначає, що санаційний аудит – це комплексний поглиблений аналіз фінансової та виробничо-господарської діяльності суб'єктів господарювання, що перебувають у кризовому стані кризи, з метою визначення їх санаційної спроможності [89, 124].

Ми повністю підтримуємо думку Д. В. Долбневої, яка проаналізувавши підходи науковців до визначення поняття санаційний аудит вважає, що в контексті управління підприємством санаційний аудит необхідно розглядати як комплекс заходів, які передбачають поглиблений аналіз фінансово-господарського стану підприємства-боржника, який знаходяться у фінансовій кризі, з метою його оздоровлення, задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів, реструктуризацію підприємства, боргів і капіталу та (або) зміну організаційно-правової та виробничої структури підприємства-боржника, запобігання банкрутству та його ліквідації [25, 77].

Санаційний аудит вважають одним із інструментів зменшення до прийняттого рівня інформаційного ризику для інвесторів, кредиторів та інших осіб, які беруть участь у санації неплатоспроможного підприємства.

В порівнянні із звичайним аудитом, санаційний аудит являється окремим напрямком діяльності, який спрямований не на перевірку достовірності фінансово-господарської діяльності підприємства, а на розробку та реалізацію плану санації, оцінку даних фінансового аналізу, виявлення причин фінансових недоліків, можливостей поліпшення використання фінансових ресурсів, прискорення обороту засобів і зміцнення фінансового становища.

Санаційний аудит також неможна ототожнювати з причинно-наслідковим аналізом фінансового стану підприємства, що здійснюється при розробці плану санації характерною рисою якого є експертна оцінка підприємств, що перебувають у стані кризи та являється складовою частиною класичної моделі санації. Його сутність полягає у проведенні перевірки достовірності та реальності даних, що наведені в плані санації. Виходячи з цього, основна мета санаційного аудиту полягає в оцінці санаційної спроможності підприємства, що перебуває в кризовому стані, при проведенні аналізу його фінансово-господарської діяльності та використання санаційної концепції.

У той час, Л. П. Кулаковська зазначає, що кінцева мета фінансової санації суб'єкта господарювання полягає в забезпеченні його життєдіяльності в довгостроковому періоді [41, 98].

Окрім характерної мети та об'єкта аналізу, особливості санаційного аудиту розкриваються і в завданнях, які ставляться перед санаційним аудитом в процесі його реалізації (рис. 2.1.).

Від висновків за результатами санаційного аудиту залежать рішення санаторів, кредиторів, господарського суду щодо доцільності ліквідації підприємства, застосування процедури санації чи укладання мирової угоди, зокрема:

– якщо виробничий потенціал підприємства зруйнований, структура балансу є незадовільною, ринки збуту продукції втрачено, відсутня стратегія подальшого розвитку підприємства, недосконала концепція санації, то необхідно зробити висновок про санаційну неспроможність підприємства та

доцільність його ліквідації;

– якщо санаційний аудит показав, що у підприємства є реальні можливості щодо відновлення платоспроможності, достатньо підготовлений менеджмент, відновлено ринки збуту продукції, а також існують реальні можливості для того, щоб залучити фінансові ресурси зовнішнього санатора, то робиться висновок про можливість проведення його санації [61].

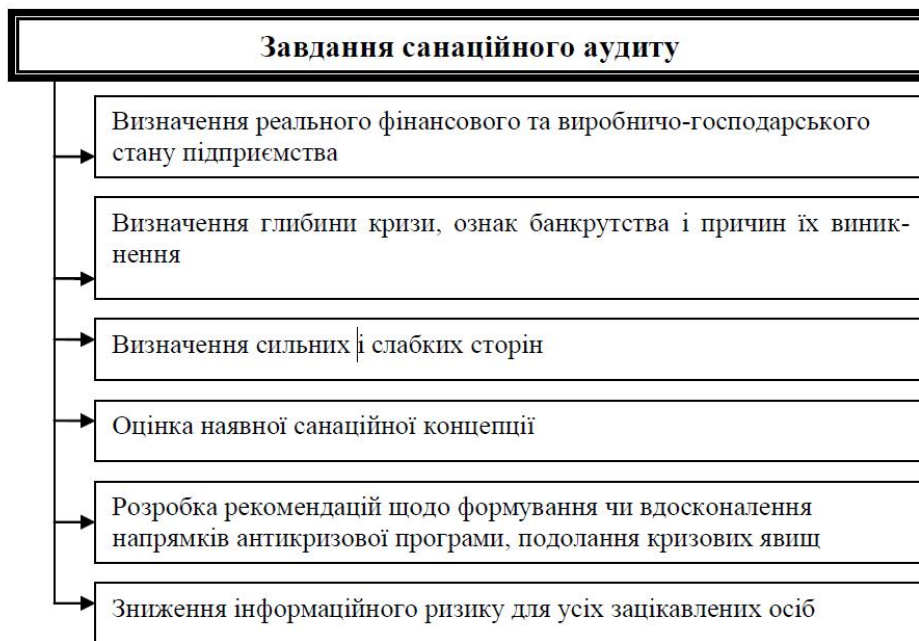

Рис. 2.1. Завдання санаційного аудиту [89, 124]

Саме тому в процесі реалізації заходів управління на вітчизняних підприємствах, які зазнали впливу фінансової кризи, проведення санаційного аудиту дозволяє оцінити, наскільки воно готове погасити свої борги, і відповісти на запитання, наскільки воно є фінансово незалежним, збільшується чи зменшується рівень цієї незалежності, відповідає стан активів і пасивів підприємства цілям його господарської діяльності тощо. Якщо у висновках за результатами санаційного аудиту буде визначено, що у підприємства є можливість відновити платоспроможність, то інвестори, дивлячись на реальність отримання прибутку, будуть вкладати кошти у фінансове оздоровлення та розвиток такого підприємства.

В наукових джерелах відсутній єдиний підхід до класифікації та кількості

етапів санаційного аудиту.

На думку М. К. Колісник, основними етапами санаційного аудиту є: 1) збір та систематизація інформації про підприємство; 2) проведення розрахунку та аналізу фактичних показників та тенденцій щодо подальшого розвитку підприємства; 3) аналіз причин і симптомів фінансової кризи та виявлення "слабких місць"; 4) прийняття рішень про санацію чи ліквідацію (висновок про санаційну придатність підприємства) [35, 68].

В. Г. Боронос теж виділяє такі чотири основні етапи санаційного аудиту: 1) оцінка правової спроможності підприємства; 2) аудит фінансового стану підприємства; 3) аудит окремих санаційних процедур; 4) оцінка ефективності плану санації [9, 209].

На думку Т.М. Білоконь, основними етапами санаційного аудиту є: 1) проведення аналізу фінансово - господарської діяльності підприємства; 2) визначення причин, які привели до фінансової кризи, її глибину та виявити можливості її подолання; 3) проведення порівняльного аналізу сильних та слабких сторін підприємства; 4) здійснення економіко - правової експертизи наявної у підприємства санаційної концепції; 5) оцінка ризиків, які пов'язані з реалізацією санаційної концепції підприємства; 6) підготовка висновку про достовірність плану санації та доцільність санації або ліквідації суб'єкта господарювання [4, 81].

Т.В. Булович подає такі три етапи: 1) оцінку глибини та визначення характеру кризи на підприємстві (аналіз фінансово - господарського стану суб'єкта господарювання та ймовірність його банкрутства); 2) виявлення можливостей та резервів для подальшого розвитку підприємства; 3) оцінка санаційної спроможності підприємства [10, 211].

Т.М. Костанецька виділяє шість етапів санаційного аудиту, які повинні включати: 1) вивчення наявної санаційної концепції та збір необхідної інформації про діяльність підприємства; 2) аналіз виробничо - господарської діяльності з метою виявлення відповідності фактичного стану виробничо - господарської діяльності підприємства даним, які зафіксовані в плані санації, а

також виявлення сильних та слабких сторін виробничої сфери підприємства; 3) аудит фінансової сфери підприємства; 4) вивчення положення підприємства на ринку чинників виробництва та збуту готової продукції; 5) аналіз причин кризи, слабких і сильних сторін підприємства; 6) експертна оцінка запланованих санаційних заходів [37, 68—69].

А.К. Шара виділяє чотири етапи санаційного аудиту, а саме: 1) збір та систематизацію інформації про підприємство; 2) визначення реального стану підприємства; 3) проведення аналізу причин, які привели до кризи та існуючих ризиків, виявлення сильних та слабких сторін; 4) визначення санаційної спроможності підприємства [89, 125].

Ми підтримуємо Т. А. Говорушко, яка вважає, що санаційний аудит підприємства повинен здійснюватися лише в два етапи, кожен з яких повинен мати свої завдання, інформаційні джерела, методика і час проведення аудиту [79, 95].

На першому етапі санаційний аудит повинен мати наступні завдання:

- виявити причини кризового стану підприємства і глибину кризи;
- визначити санаційну спроможність підприємства.

На основі отриманих висновків аудитором робиться висновок щодо доцільності проведення санації на даному підприємстві і даються рекомендації щодо виду санаційних заходів.

Якщо підприємство визначено санаційно спроможним, то розробляється і затверджується план санації, враховуючи рекомендації аудитора.

На другому етапі санаційного аудиту повинен бути перевірений план санації підприємства. Головними завданнями цього етапу є:

- визначити, наскільки реальним є запропонований план санації;
- визначити, чи є запропонований план санації найбільш ефективним за існуючих умов.

На рис. 2.2. представлена схема, яка відображає місце санаційного аудиту в комплексі санаційних заходів.

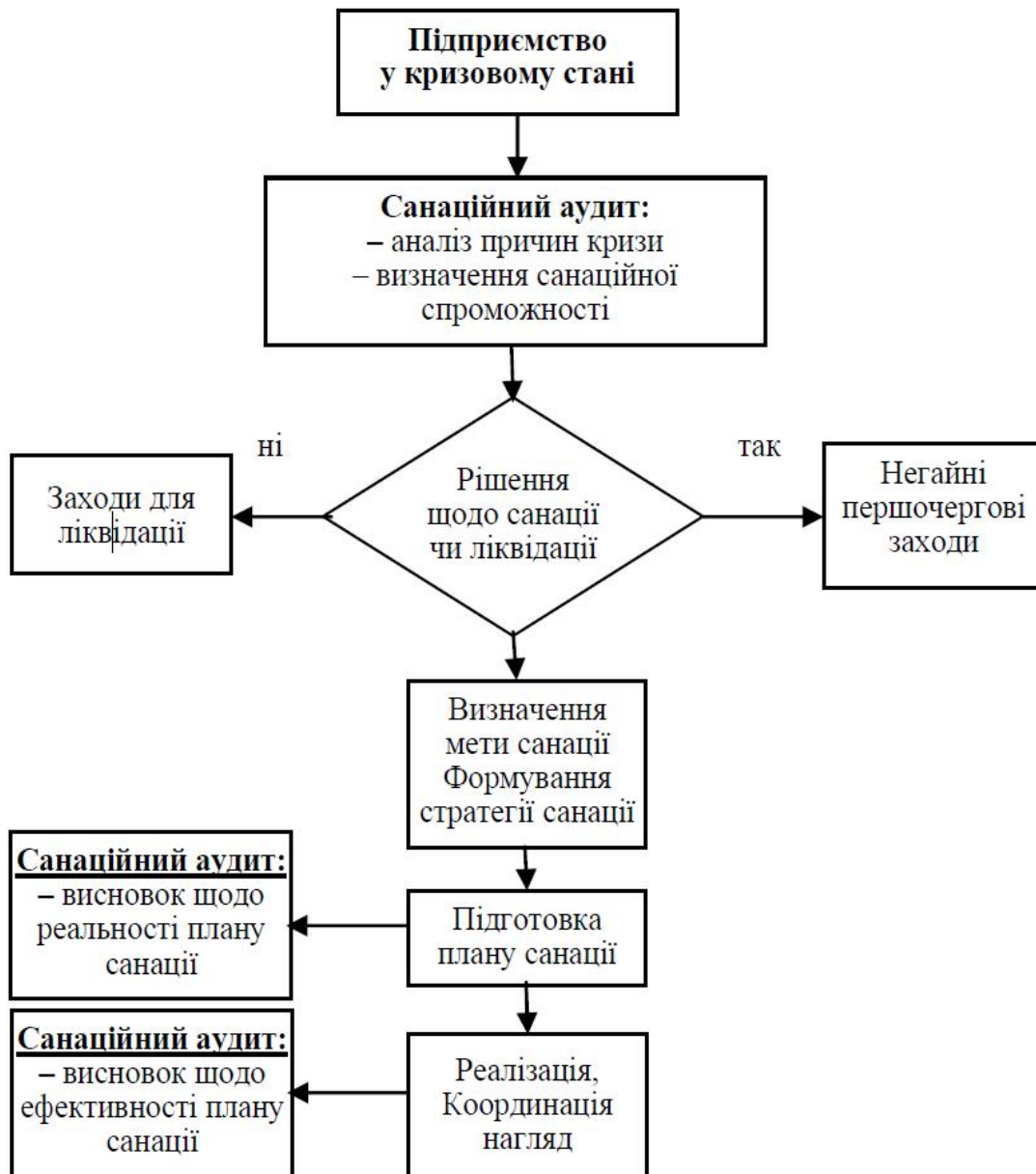

Рис. 2.2. Місце санаційного аудиту в комплексі санаційних заходів [79, 95].

Кожен із визначених етапів має характерні особливості, які для підприємств різних галузей та сфер є індивідуальними і розкриваються безпосередньо у процесі здійснення санаційного аудиту. Джерелами інформації виступають як внутрішні, так і зовнішні джерела, останні з яких є особливо важливими для підприємств (рис. 2.3).

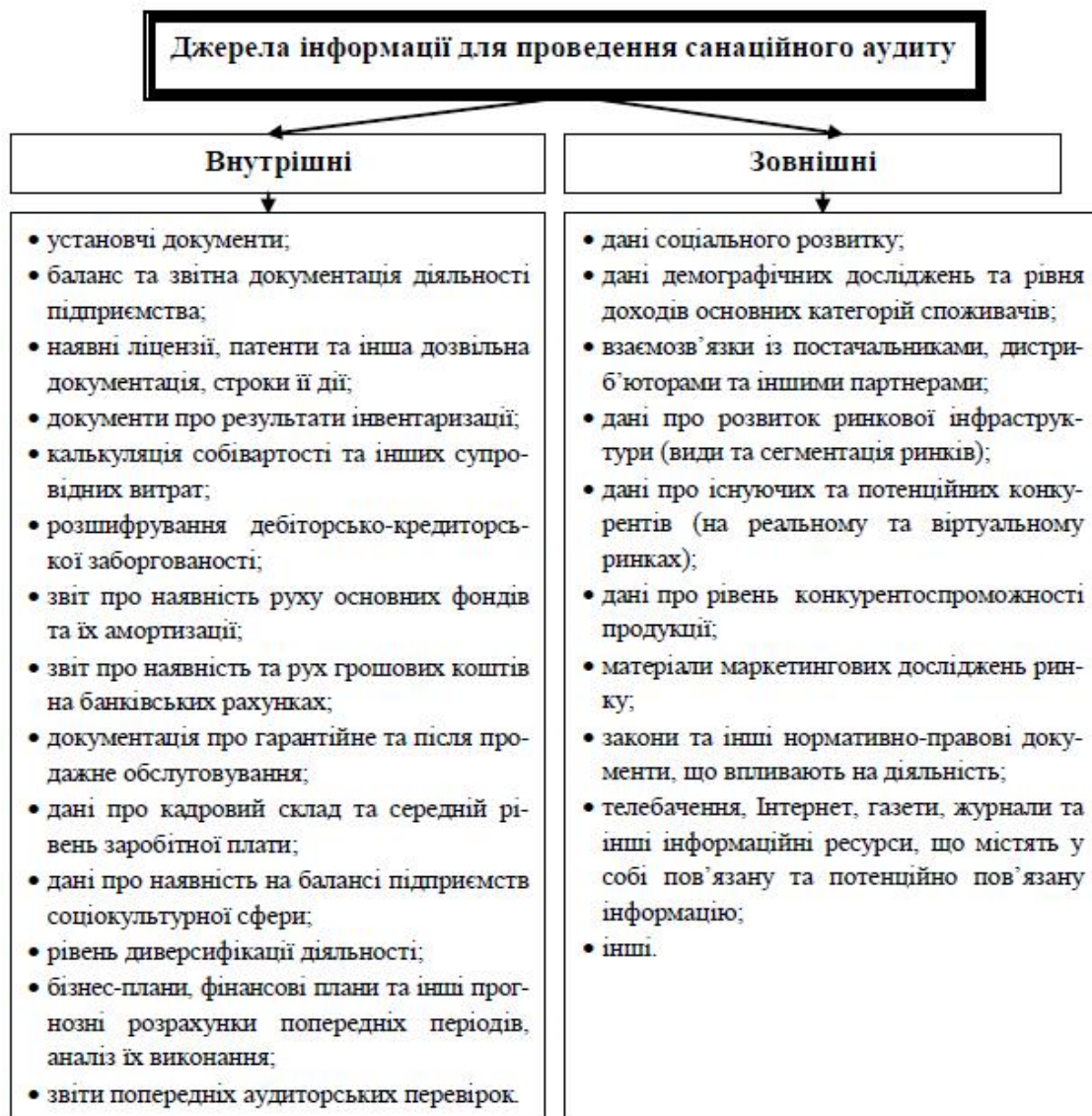

Рис. 2.3. Джерела інформації для проведення санаційного аудиту [89, 124]

Деякі фахівці вказують, що аудитори, які проводять санаційний аудит на підприємстві, можуть бути залучені до розробки плану санації, або безпосередньо його розробляти. Але в такому разі порушується основний принцип аудиторської діяльності – незалежність, що може призвести до зниження ефективності санаційних заходів.

Вважаємо, що аудитори, що проводять санаційний аудит на підприємстві, можуть надавати рекомендації щодо способів і методів проведення санації, а складати план санації повинні особи, уповноважені комітетом кредиторів,

інвестори, розпорядник майна або само підприємство.

Виходячи з визначальної ролі санаційного аудиту варто законодавчо закріпити обов'язковість його проведення на підприємствах, щодо яких порушено справу про банкрутство, шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Якщо ж підприємство вдається до санаційних заходів до порушення справи про банкрутство (досудова санація), рішення про проведення санаційного аудиту має приймати той орган, який ініціює досудову санацію на підприємстві.

Впровадження санаційного аудиту на підприємстві потребує існування спеціальної методики його проведення. Відповідно до виділених етапів проведення аудиту необхідно створити комплексну методику його проведення відповідно до цілей і задач кожного етапу санаційного аудиту.

На думку Т. А. Говорушко такими методиками мають стати [79, 97]:

- методика визначення фінансового стану і глибини фінансової кризи підприємства;
- методика визначення санаційної спроможності;
- методика фінансового оздоровлення підприємства (розробка заходів санаційної тактики і санаційної стратегії).

З огляду на те, що на сьогодні існує багато методів аналізу різних сторін фінансової і господарської діяльності підприємства, розроблених досвідченими вітчизняними і зарубіжними вченими, а також молодими науковцями, для розробки комплексної методики проведення санаційного аудиту на кожному його етапі варто розглянути і проаналізувати існуючу теоретичну базу.

Як вже зазначалося вище, комплексна методика санаційного аудиту підприємства повинна починатися з комплексного аналізу фінансово-господарської діяльності і глибини фінансової кризи.

Міністерством економіки України розроблені «Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до

банкрутства» від 26.10.2010 №1361 [47].

Методичні рекомендації містять інструктивні матеріали щодо проведення комплексного аналізу фінансового стану неплатоспроможного підприємства, а також методики виявлення ознак приховування банкрутства, фіктивного банкрутства та доведення до банкрутства.

Ті підприємства, які в системі антикризового управління чільне місце відводять санаційному аудиту, можуть констатувати, що завдяки ньому завжди виявляються необхідні зовнішні та внутрішні фінансові джерела, своєчасно проводиться організаційні та виробничо-технічні вдосконалення, що дає можливість вивести підприємство з кризи (нормалізувати виробничу діяльність та уникнути оголошення підприємства-боржника банкрутом з наступною його ліквідацією), а в довгостроковому періоді – ще й досягнути зростання рентабельності та конкурентоспроможності.

Враховуючи все вищесказане, ми вважаємо, що санаційний аудит у системі управління на вітчизняних підприємствах має важливе значення, оскільки створює необхідні передумови зменшення до певного рівня інформаційного та фінансового ризику для інвесторів, кредиторів та інших осіб, які мають намір взяти участь у фінансовій санації підприємства.

Основними напрямками активізації санаційного аудиту на підприємствах в Україні та утвердження його як важливого та невід'ємного елемента системи управління підприємством на сьогодні, на нашу думку, є [25, 79]:

- проводити санаційний аудит періодично, а не розглядати його як невід'ємний елемент у процесі провадження справи про банкрутство;
- удосконалити методику санаційного аудиту шляхом застосування емпірично-статистичних методів аналізу економічної інформації;
- переорієнтувати санаційний аудит із послуг на замовлення постачальників інформації на послуги для користувачів інформації, зокрема в межах прийняття рішення щодо державної санаційної підтримки, надання санаційних кредитів, здійснення санаційної реорганізації;
- підвищити вимоги до перевірки дотримання підприємствами при

складанні річної фінансової звітності принципу безперервної діяльності, що уможливить виявлення симптомів фінансової кризи на ранніх стадіях та сприятиме уникненню зайвих ризиків з боку інвесторів, кредиторів та інших контрагентів;

– розробити методичні рекомендації по проведенню санаційного аудиту на основі адаптації досвіду провідних країн світу у цій сфері;

– готувати у вищих навчальних закладах фахівців з проведення санаційного аудиту та антикризового управління підприємством та ін.

2.2. Методичні підходи до аналізу фінансового стану підприємства

Проблема фінансової стійкості підприємств належить не тільки до числа важливих фінансових, але й до загальноекономічних проблем. Нестійкий фінансовий стан стримує розвиток підприємств, знижує платоспроможність і може призвести до банкрутства. Низька фінансова стійкість підприємств є причиною їх низької інвестиційної привабливості. Пошук шляхів вирішення проблем, пов'язаних з кризовими ситуаціями в діяльності підприємств, передбачає аналіз причин виникнення і розвитку кризових явищ, розробку механізмів, які б запобігали появі негативних тенденцій, явищ у розвитку, а також використання таких інструментів, які б послаблювали їх вплив на результати діяльності.

Важливою складовою процесу управління фінансово-господарською діяльністю підприємства та розробки санаційних заходів, запорукою збереження платоспроможності підприємства є його комплексна оцінка фінансового стану.

У рамках аналізу санації підприємства здійснюється оцінка фінансового стану підприємства, аналізуються його сильні та слабкі сторони.

Якісна та обґрунтована оцінка стану підприємства забезпечує прийняття дієвих рішень, що дозволяють підприємствам не тільки утримуватися на ринку, але й реалізовувати заходи щодо перспектив розвитку. Значення оцінки

фінансового стану пояснюється тим, що фінансова оцінка характеризується універсальними властивостями, на відміну від інших аспектів або напрямків діяльності підприємств. Іншими словами, не зважаючи на те, що фінансовий стан хоча і є інструментальним поняттям, він одночасно інтегровано відображає якість господарської діяльності підприємства.

Мета оцінки фінансового стану підприємства в системі антикризового управління полягає у розробці і реалізації заходів, скерованих на швидке відновлення, в першу чергу, платоспроможності; реанімації достатнього рівня фінансової стійкості підприємства; забезпеченні умов для продовження своєї господарської діяльності, подальшого розвитку; забезпечення прибутковості і примноження виробничого потенціалу; ухвалення ефективних управлінських рішень.

Для забезпечення задовільного фінансового стану суб'єкту господарювання слід спершу розробити механізм оцінки, дати йому об'єктивну експертну оцінку, потім затвердити та забезпечити використання механізму оцінки фінансово-господарського стану підприємства. При цьому обов'язково потрібно враховувати специфіку діяльності галузі економіки. Іншими словами, необхідно адаптувати систему оцінки стану підприємства до особливостей визначеного виду ринку.

О. Загородна та В. Серединська, щоб забезпечити комплексний підхід до розв'язання проблеми об'єктивної оцінки фінансового стану окремого суб'єкта господарювання, обґрунтовують, що така оцінка повинна мати діагностичний характер. Таку оцінку вони розглядають як певний "етап, що дає змогу на ранній стадії виявити порушення пропорцій у фазах циклу кругообігу капіталу та встановлювати причини, що їх викликали" [29, 262].

Подібну позицію щодо характеристики фінансового стану підприємства займає О.І. Павленко, стверджуючи, що "фінансовий стан - це реальна (на фіксований момент часу) та потенційна фінансова спроможність підприємства" [50, 73].

На потребі характеризувати фінансовий стан підприємства в динаміці

наголошено у науковій статті С.С. Черниш. Науковець підкреслює, що "основною цільовою установкою діагностики фінансового стану є його оцінка і виявлення резервів стабілізації, поліпшення і зростання" [87, 112].

О. Ю. Варланов, в свою чергу, для оцінки фінансового стану рекомендує використовувати три основні методологічних підходи, а саме: експрес-оцінку (остання ґрунтується на обмеженій кількості показників, а їх ієрархія та склад визначаються практичними напрацюваннями); розгорнута оцінка (базується на основі значної кількості фінансових коефіцієнтів, що відображають різні й численні аспекти фінансової діяльності підприємств); оцінка на основі інтегрованого показника фінансового стану [16, 78].

Кожен з підходів, вважаємо ми, має право на існування, оскільки призначений для розв'язання певних специфічних задач. Експрес-оцінка (що видно з назви) використовується для швидкого визначення основних недоліків фінансової діяльності та ґрунтується на показниках, що віддзеркалюють наслідки. Розгорнута оцінка полягає у визначенні взаємозв'язків та використанні показників причини. Інтегрована ж оцінка є узагальненим визначенням фінансового стану.

Будь-яка з методик оцінки фінансового стану ґрунтується на певній методології. Методологія ж, у свою чергу, є логічним набором пов'язаних між собою компонентів.

Компонентами методології аналізу фінансового стану підприємств є методологічні принципи. Вони лежать в основі формування методик аналізу і можуть бути систематизовані за принципом етапності побудови методики. Принцип етапності означає логічну послідовність: від визначення поняття фінансового стану та сутності його оцінки до формування загального алгоритму інтерпретації результатів [16,78].

Оцінка фінансового стану підприємства здійснюється за методологією, складовими якої є дві групи умовних компонентів: концептуальні та специфічні (рис. 2.4.).

Рис. 2.4. Система компонентів методології оцінки фінансового стану підприємств [16, 78]

З рис. 2.4 видно, що визначення поняття фінансового стану та сутності його оцінки, а також вибір підходів до формування якісної моделі фінансового стану підприємства формують першу групу концептуальних підходів до оцінки фінансового стану підприємств.

Другу групу формують специфічні методологічні підходи, а також прийоми конструювання самих методик оцінки фінансового стану підприємств. Представниками цієї групи є: систематизація кола управлінських задач оцінки фінансового стану; підбір методу аналізу моделі; формулювання конкретних підходів до специфікації моделі у термінах фінансових показників, а також складання загального алгоритму інтерпретації результатів оцінки.

Алгоритм оцінки фінансового стану, стверджує Т.В. Калашникова, повинен передбачати такі етапи: збір необхідної інформації; обробка цієї інформації; етап розрахунку показників зміни статей фінансових звітів;

розрахунок фінансових коефіцієнтів; порівняльний аналіз (значення фінансових коефіцієнтів співставляються з нормативами); аналіз динаміки фінансових коефіцієнтів (виявлення тенденцій погіршення або поліпшення); формулювання кінцевого висновку про фінансовий стан підприємства.

У сучасних економічних умовах діяльністю кожного суб'єкта господарювання цікавиться широке коло учасників ринкових відносин, оскільки всі вони зацікавлені в результатах його функціонування. Ці учасники ринкових відносин для оцінки фінансового стану підприємства використовують публічну звітно-облікову інформацію і інструментарій проведення експрес-діагностики. Отримані результати вони застосовують для створення варіантів фінансової моделі підприємства з урахуванням можливих управлінських рішень. Останні можуть прийматися щодо формування виробничо-збутової програми, реалізації конкретних інвестиційних проектів, забезпечення поточних зобов'язань, обслуговування комерційних та банківських позик тощо [33, 117].

О.І. Павленко при формулюванні висновків щодо вдосконалення механізму оцінювання фінансового стану підприємства пропонує розробити такий методичний підхід, за якого інтегральна оцінка фінансового стану вітчизняних підприємств базувалася би на державних стандартах обліку і звітності, а також на поєднанні екстраполяційних і експертних методів [50, 77].

Р. М. Сиротяк та Л. І. Сопільник, стверджують, що фінансовий стан підприємства необхідно оцінювати і аналізувати у контексті динаміки розвитку його потенціалу. Такий системний підхід до аналізу фінансового стану підприємства, на думку зазначених авторів, передбачає розгляд підприємства як складної, багаторівневої і взаємопов'язаної системи, яка функціонує у динамічно мінливому економічному середовищі. В діючих методиках аналізу фінансового стану підприємства об'єктивно присутні базові передумови для надання оцінному критерію системності. Для формування концептуальних засад системності аналізу фінансового стану окремі показники необхідно відобразити в синтетичному показнику, який втілює множинні взаємозв'язки

фінансових показників підприємства з урахуванням галузевих індикаторів. При дотриманні принципів системності, в окремих дослідженнях обґрунтовується доцільність об'єднання блокових оцінок у цілісну систему комплексного оцінювання [64, 97].

Л.О. Ващенко дотримується позиції, що проблему методичного забезпечення можна вирішити завдяки подальшому якісному поліпшенню і кількісній оптимізації самої системи фінансових коефіцієнтів, що використовуються для проведення аналізу фінансового стану підприємств [15, 98].

Т. В. Калашникова вважає, що для діагностики підприємства недостатньо лише розрахувати значення показників фінансового стану. Разом з тим, слід уміти інтерпретувати ситуацію та оцінювати параметри існуючого фінансового стану [33, 115].

Ми повністю підтримуємо думку І.П. Райковської яка вважає, що для оцінки стану суб'єкта господарювання потрібно використовувати не просто певний перелік фінансових показників, а їх систему. На основі ж вивчення системи показників можна було б сформувати цілісну картину діяльності підприємства [55, 155].

На сьогодні існує розгалужена класифікація методичних підходів до аналізу фінансового стану підприємства. Така класифікація включає математичні та коефіцієнтні, формалізовані і неформалізовані, а також графічні методи та моделі (рис. 2.5.).

Використання того чи іншого методичного підходу, об'єктивність отриманих даних залежать від багатьох зовнішніх і внутрішніх чинників. Серед основних факторів, які впливають на вибір конкретного методичного підходу, варто відзначити національні відмінності у стані економічного розвитку (стійкості економічної системи), в можливостях інтерпретації даних, стабільності законодавства, нормативах для порівняння у процесі аналізу, необхідності доповнення неформалізованих методів формалізованими тощо [24].

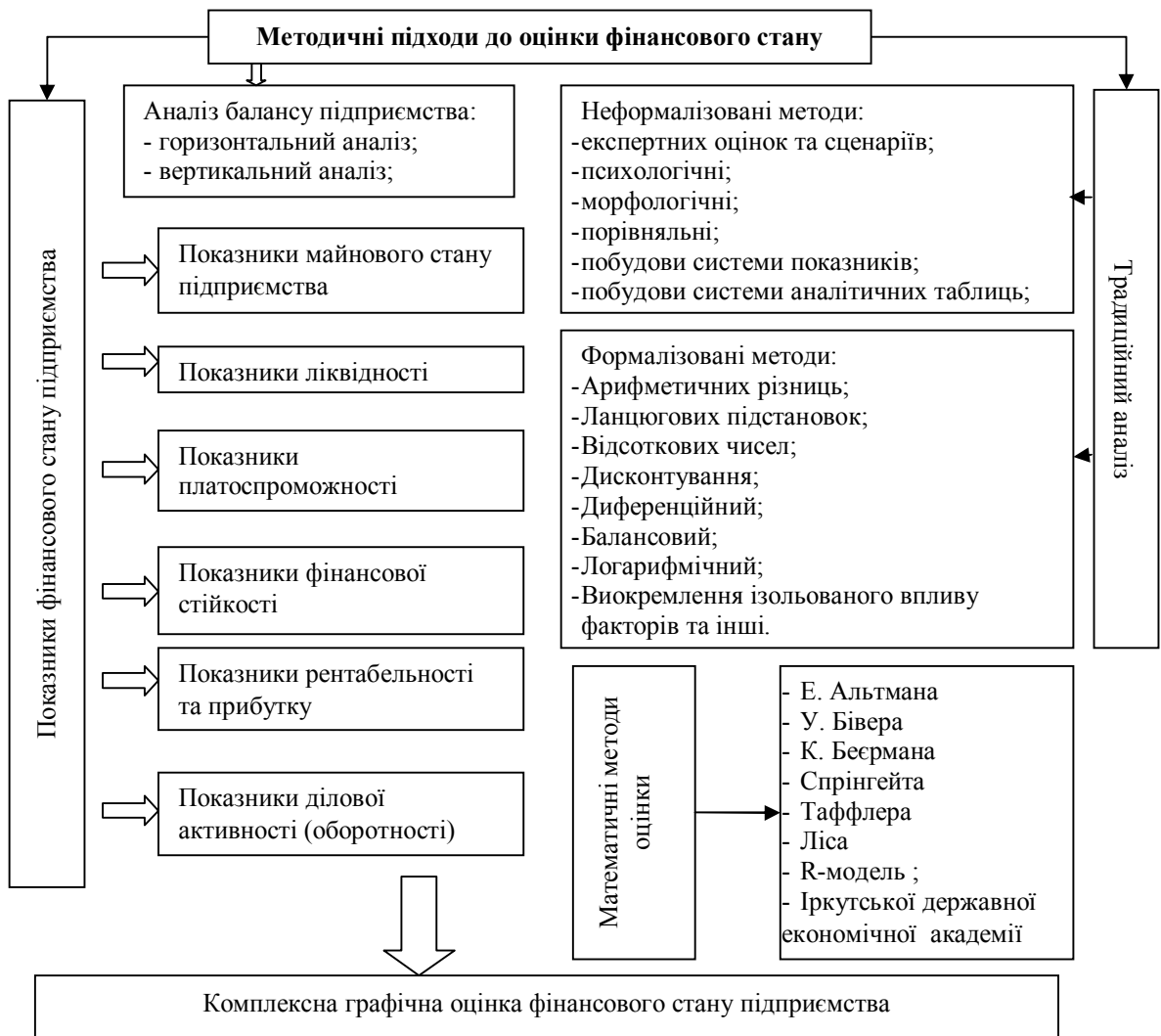

Рис. 2.5. Класифікація методичних підходів до аналізу показників фінансового стану підприємств [24]

Більшість методів оцінки фінансового стану (становища, положення, стійкості тощо) відображають фактичну ситуацію на підприємстві і не дають відповіді на питання про ймовірність подолання кризових явищ і перспективи розвитку підприємства. Але ці методики цілком підходять для оцінки глибини фінансової кризи.

Т. А. Говорушко зазначає, що аналіз існуючих методик оцінки фінансового стану підприємства доводить, що всі методики мають певні недоліки, а саме [79, 99]:

– відсутність або недостатнє обґрунтування граничних значень більшості

показників;

- відсутність єдиної бази порівняння;
- необґрунтоване використання термінології і показників, прийнятих в розвинених країнах;
- розгляд не всіх сторін діяльності підприємства;
- надмірна кількість показників, які часто дублюють один одного;
- різниця у групуваннях показників.

М. І. Лагун вважає, що аналіз фінансового стану підприємства необхідно здійснювати комплексним методом, використовуючи при цьому системний підхід. За допомогою такого підходу передбачено першочергове вирішення загальних фундаментальних проблем підприємства. Зазначеним автором виділено два етапи аналізу [42]:

1. Стратегічну оцінку економічного потенціалу (рис. 2.6.).

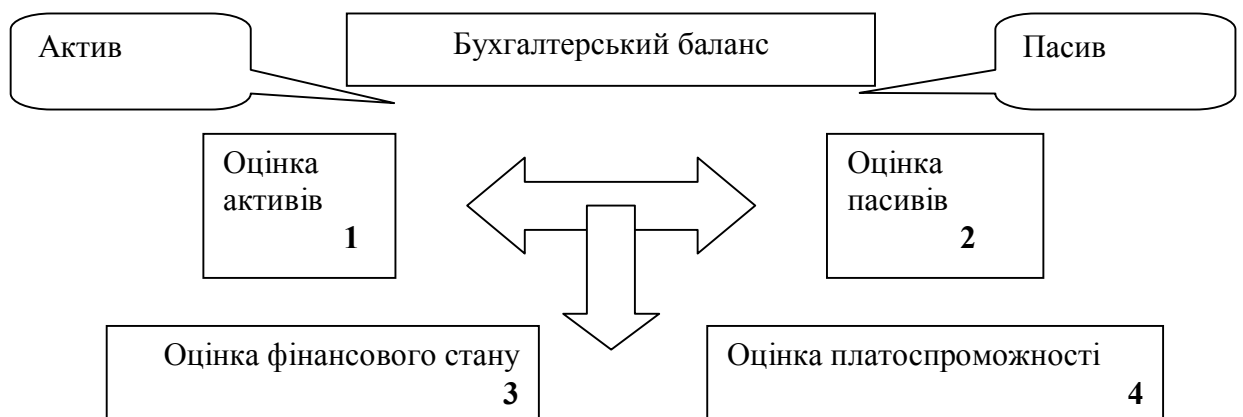

Рис. 2. 6. Послідовність стратегічної оцінки економічного потенціалу
[24]

2. Факторний аналіз показника забезпеченості власним капіталом.

На кожному етапі повинна бути встановлено послідовність аналітичних операцій. Зокрема, при проведенні оцінки економічного потенціалу насамперед повинен вивчатися майновий потенціал у статистиці та динаміці: наявність, структуру активів і пасивів, обґрунтованість зміни величин. Далі повинна проводитися оцінка фінансового стану і платоспроможності.

Показник забезпеченості активів власним капіталом характеризує, перш за все, результат діяльності підприємства і визначає, в якому стані перебуває економічний потенціал.

Цей показник показує стійкість фінансового становища підприємства, детально характеризує його конкурентоздатність (платоспроможність і кредитоспроможність) у виробничій сфері і, отже, ефективність використання вкладеного власного капіталу.

В процесі комплексного аналізу виробничо-господарської діяльності визначаються сильні і слабкі сторони виробничої діяльності підприємства і виробляються рекомендації відносно активізації сильних і ліквідації слабких сторін.

При проведенні комплексного аналізу економічного потенціалу підприємства використовуються різні види і методи аналізу.

Проводячи аналіз економічного потенціалу підприємства повинні використовуватися дані бухгалтерської звітності, які відображають кінцевий результат конкретної діяльності підприємства, а також систему розрахункових показників, що базується на цій звітності [24].

В залежності від цілей аналізу фінансової звітності і зацікавлених у його результатах користувачів допускається застосування різних видів аналізу і неоднаковий набір показників - фінансових коефіцієнтів. Такими показниками можуть виступати [42]:

- для ознайомлення із звітністю можуть використовуватися абсолютні показники (вони дозволяють зробити висновок про основні джерела залучення засобів, джерела надходження коштів, напрямки їх вкладень, розміри отриманого прибутку, систему розподілу дивідендів);

- для читання звітності і виявлення відхилень по найважливіших статтях фінансової звітності придатні порівнянні відсоткові показники (Percentage Changes);

- для характеристики зміни окремих статей фінансової звітності за рік або ряд років застосовується аналіз горизонтальних відсоткових змін (Horizontal

Percentage Changes). Горизонтальний аналіз полягає у порівнянні кожної позиції поточної звітності з минулим періодом. Наприклад, ріст у відсотках: собівартості реалізованої продукції, чистих продажів, виробничих витрат, чистого доходу, прибутку тощо. За допомогою даного виду аналізу формується найбільш загальне уявлення про якісні зміни, які мали місце у структурі коштів і їх джерелах, а також динаміку цих змін. Такі прийоми використовуються практично в усіх методиках. Недоліком даного виду є те, що він не містить механізму порівняння окремих варіантів економічних рішень, а також не передбачає взаємозамінності різних ресурсів, у зв'язку з чим унеможлиблюється вибір оптимального варіанту розвитку економічної системи; досягається обмежене врахування інфляції;

- для встановлення співвідношення показників різних статей відносно однієї обраної статті застосовується аналіз вертикальних відсоткових змін (Vertical Percentage Analyses). Наприклад, частка у відсотках від обсягу продажів: собівартості реалізованої продукції, виробничих витрат, доходу від основної діяльності, чистого доходу. Використання цього методу забезпечує визначення структури фінансових показників з виявленням впливу кожної позиції звітності на загальний показник.

Перевагою є те, що він дозволяє одержати найбільш загальне уявлення про якісні зміни у структурі коштів і джерелах їх утворення, а також про динаміку цих змін (дані прийоми використовуються практично в усіх методиках).

Недоліком аналізу вертикальних відсоткових змін є те, що даний вид не містить механізму порівняння окремих варіантів економічних рішень і не передбачає взаємозамінності різних ресурсів, через що унеможлиблюється вибір оптимального варіанту розвитку економічної системи; обмежене врахування інфляції;

- для порівняння кожної позиції фінансової звітності з попередніми показниками та визначення тренду (основної тенденції динаміки показників, що очищені від впливу індивідуальних особливостей окремих періодів)

використовують аналіз тенденцій (трендовий аналіз).

Перевагою є те, що даний вид аналізу дозволяє простежити за показниками тенденції розвитку, зробити прогноз діяльності на перспективу.

Основним недоліком є складність вибору моделі; трудомісткість; проблеми інтерпретації інформації та формування системи аналізованих показників; неточність даних за нестабільного ринкового середовища (найчастіше тренд короткостроковий);

- порівняльний аналіз, проведений внутрішній аналіз показників звітності підприємства, дочірніх підприємств, підрозділів, цехів, а також порівняння показників даного підприємства з відповідними показниками конкурентів, з нормативними чи середньогалузевими даними.

Перевага - гнучкий, динамічний, являється основою комплексної оцінки показників фінансово-господарської діяльності. Недоліки - трудомісткий; можливий при наявності доступної, повної і достовірної інформації; важко використовується при урахуванні фактору часу; ототожнення різних напрямків оцінки фінансового стану; для того щоб за результатами порівняння можна було зробити правильні висновки, необхідно забезпечити відповідність показників та їх однорідність за календарними строками, методами оцінки, умовами роботи, інфляційними процесами;

- порівняння зі середньогалузевими показниками, які показують стійкість стану підприємства на ринку. Проводиться із врахуванням загальних змін стану господарської кон'юнктури в галузі та в економіці країни в цілому, зокрема, рівня цін, динаміки відсоткової ставки, рівня забезпеченості сировиною і матеріалами;

- аналіз показників шляхом використання фінансових коефіцієнтів (Ratios), розрахунок яких базується на існуванні певних співвідношень між окремими статтями звітності. Значення таких коефіцієнтів визначається можливістю співставлення одержаних результатів із існуючими загальноприйнятими стандартними нормами - усередненими галузевими коефіцієнтами, а також із застосовуваними в країні або в конкретній фірмі

показниками аналізу фінансової звітності. Фінансові коефіцієнти є вихідною базою для факторного аналізу фінансового стану підприємства. Основною перевагою є простота обчислення величин; логіка відбору показників, правильність їх інтерпретації; використання коефіцієнтів у просторово-часовому аспекті, тобто дає можливість швидко у відносних величинах здійснювати як експрес-, так і комплексну діагностику. До недоліків відносять: трудомісткість; відсутність нормативних значень ряду коефіцієнтів; ситуація, коли зміни величин коефіцієнтів у динаміці не можуть бути інтерпретовані належним чином, оскільки значення для розрахунку змінюються у часі; не завжди значення коефіцієнтів відбивають реалії національного господарства; окремі методики мають застарілі назви форм звітності; рекомендовані методики направлені на ретроспективний аналіз; ототожнення різних напрямків оцінки фінансового стану.

Вказані показники (фінансові коефіцієнти) використовуються для оцінки діяльності фінансових менеджерів і враховуються ними при прийнятті управлінських рішень. Такі коефіцієнти доступні й акціонерам Вони на їх основі можуть самостійно проаналізувати ефективність діяльності підприємства та його поточне фінансове становище.

Фінансові коефіцієнти (показники діяльності підприємства), публікуються в річних фінансових звітах підприємства, причому кожне підприємство, зазвичай, має свій набір таких коефіцієнтів і їх власну систематизацію.

До переліку основних «слабких сигналів», що можуть на ранній стадії зародження фінансової кризи на підприємстві сигналізувати про порушення пропорцій у фазах циклу кругообігу капіталу, відносять: наявність і зростання кредиторської заборгованості, кредитів і позик в т. ч. прострочених; наявність і зростання дебіторської заборгованості, в т. ч простроченої; наявність і зростання збитків; зниження обсягу нерозподіленого прибутку; зниження вартості основних засобів; наявність і зростання виробничих запасів, незавершеного виробництва, незавершеного будівництва і т. п.

Аналіз фінансово-господарського стану підприємства, як правило, проводиться за допомогою фінансових коефіцієнтів (показників), які групуються наступним чином: показники оцінки майнового стану; показники оцінки фінансової стійкості; показники оцінки ліквідності; показники оцінки прибутковості; показники оцінки ділової активності; показники оцінки ринкової активності.

Аналіз зазначених показників ПОП «Іванівське» буде розглянуто в наступному питанні дипломної роботи.

Фінансовий стан досліджуваного підприємства оцінюється на основі фінансової звітності шляхом застосування горизонтального, вертикального, коефіцієнтного і факторного методів аналізу.

2.3. Оцінка ефективності забезпечення фінансової санації ПОП «Іванівське»

Економіка України перебуває у нестабільному стані. Законодавство та політична ситуація всередині нашої країни зумовлена саме тим, що немає конкретно визначеної моделі розвитку, тому це призводить до переважання на підприємствах діяльності спрямованої на розв'язання певних тимчасових завдань виживання та підтримки стійкості. Довгострокові стратегічні рішення відкладаються на час, який не визначено, тому це може в майбутньому призвести підприємство до втрати стійкості, банкрутства, неспроможності та інших негативних наслідків.

Дослідження механізмів, що визначають фінансову рівновагу, дозволило розібрати якими якостями повинен володіти динамічний процес функціонування підприємства, щоб забезпечити його без кризовий розвиток і накопичення достатнього фінансового потенціалу для реалізації економічного зростання. Тобто, відомий механізм динамічної рівноваги дає відповідь на питання – яким чином повинна рухатись система на шляху до заданої цілі, щоб зберегти цілісність свого існування.

Об'єднання двох сторін дослідження, а це визначення цілі і розробити шляхи її досягнення. Саме це дозволяє концепція поступового росту, що об'єднує інформацію про структуру цільової статистичної рівноваги та характерних процесів переходу до нього. Якщо певні експансивні цілі економічного росту країни для підвищення рівня обігу продукції, що максимізує прибуток, реалізуються за рахунок перехідних процесів, що не повністю володіють властивостями стабільної та фінансової стійкості. Вони породжують овертрейдинг, тому в кінцевому випадку, кризу та банкрутство. Саме такий економічний ріст показників носить короткостроковий характер і досить швидко супроводжується подальшим спадом і призводить до кризи неплатежів.

Щоб розділити якісно різні типи економічного росту необхідно використовувати таку категорію, як стійке або рівноважне економічне зростання. Керуючись цим визначенням було зроблено аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства на основі балансу та звіту про фінансові результати ПОП «Іванівське» за 2013-2015 роки.

Методика аналізу діяльності підприємства охоплює аналіз фінансових результатів та фінансового положення підприємства, основних факторів, що забезпечують ці підсумки, обсяг й собівартість виробництва та реалізації продукції, ефективність використання основних засобів, матеріальних та трудових ресурсів.

Діяльність підприємства, зокрема фінансова, повинна бути спрямована на забезпечення систематичного надходження та ефективного використання фінансових ресурсів, дотримання кредитної і розрахункової дисципліни, досягнення відповідного співвідношення залучених і власних коштів, фінансової стабільності з метою ефективного функціонування підприємства.

Даний аналіз є простою і наочною оцінкою динаміки розвитку підприємства, його фінансового стану. Тому розглянемо саме такі загально визнані методи аналізу: вертикальний аналіз, горизонтальний аналіз і аналіз із застосуванням коефіцієнтів.

Сутність горизонтального аналізу відображається в порівнянні показників звітності попереднього та поточного року. При цьому здійснюється постатейне зіставлення звітів, визначається абсолютна і відносна зміна статей.

На відміну від горизонтального (показує динаміку статей фінансової звітності за ряд років), вертикальний аналіз є більш детальний і аналізує внутрішню структуру звітності.

При здійсненні такого аналізу ціла частина прирівнюється до 100 % і обчислюється питома вага кожної її складової. Цілими частинами приймаються підсумки балансу (актив, пасив), обсяг реалізації звіту про фінансові результати. За допомогою цього методу аналізу з'ясовують, яку частку у групі або підгрупі становить конкретна стаття, що дозволяє визначити вплив показника цієї статті на діяльність підприємства.

Для проведення аналізу основних показників фінансової звітності візьмемо форму № 1 «Баланс» (Звіт про фінансовий стан) та форму № 2 «Звіт про фінансові результати» (Звіт про сукупний дохід) за 2013-2015 роки. Функціонування будь-якого підприємства неможливе без наявності засобів праці. Тому аналіз ПОП «Іванівське» найбільш доцільно почати з інформації про необоротні активи (I розділ балансу). Для більш детального розгляду складу, структури та динаміки необоротних активів, візьмемо інформацію за 2013-2015 рр. (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Склад, структура та динаміка необоротних активів ПОП «Іванівське»

Необоротні активи	2013 рік		2014 рік		2015 рік		Відхилення (+, -)	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Незавершені капітальні інвестиції	496	1,4	515	1,3	603	1,2	107	-0,2
Основні засоби	32091	92,3	36890	92,7	45715	93,5	13624	1,2
Довгострокові біологічні активи	2197	6,3	2377	6,0	2557	5,2	360	-1,1
Разом необоротних активів	34784	100	39782	100	48875	100	14091	-

Дана таблиця показує, що загальна величина необоротних активів досліджуваного підприємства поступово зростає і за звітний період зросла на 14091 тис. грн., що є позитивною тенденцією, яка відбувається за рахунок збільшення основних засобів, які становлять більше 93 % структури необоротних активів.

Динаміку змін у вартості необоротних активів по роках зображено на рисунку 2.7.

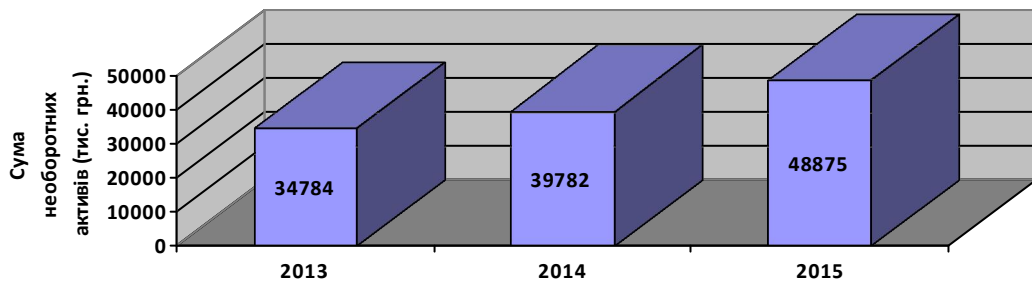

Рис. 2.7. Динаміка необоротних активів ПОП «Іванівське»

Відмічене зростання необоротних активів, особливо, основних засобів, потрібно оцінювати позитивно, тому що воно призведе до збільшення виробничого потенціалу підприємства.

Вартість довгострокових біологічних активів за 2013-2015 роки залишилась сталою. Також замічена тенденція до збільшення незавершених капітальних інвестицій на 107 тис. грн., що означає, що підприємство розвивається й оновлює свої необоротні активи.

Основні засоби мають бути у відповідному технічному стані, який оцінюють на підставі таких показників, як коефіцієнт зносу та коефіцієнт придатності (табл. 2.2).

Коефіцієнт зносу характеризує частину зношення основних засобів у загальній їхній вартості. Як видно з таблиці, коефіцієнт зносу, на кінець звітнього періоду, зменшився порівняно з його початком на 0,04. Доповненням цього показника є коефіцієнт придатності, який зріс відповідно також на 0,04, тобто відсутній явний фізичний та моральний знос основних засобів.

Таблиця 2.2

Показники зміни технічного стану основних засобів ПОП «Іванівське»

Показники	2013	2014	2015	Відхилення(+, -)
Первісна вартість основних засобів, тис. грн.	49734	55680	66242	16508
Знос основних засобів, тис. грн.	17643	18790	20527	2884
Залишкова вартість основних засобів, тис. грн.	32091	36890	45715	13624
Коефіцієнт зносу	0,35	0,34	0,31	-0,04
Коефіцієнт придатності	0,65	0,66	0,69	+0,04

До показників стану основних засобів відносять також коефіцієнт вибуття, який свідчить про те, яка частина основних засобів, з якими підприємство розпочало діяльність у звітному періоді, вибула через знос та інші причини; коефіцієнт оновлення показує, яку частку основних засобів становлять нові, а також визначають приріст основних засобів (по підприємству даних нема).

Не менш важливою складовою для роботи підприємства є оборотні активи (II розділ балансу), які характеризують сукупність майнових цінностей, які обслуговують поточну виробничо-комерційну діяльність і повністю використовуваних в процесі одного операційного циклу.

В практиці обліку до них відносяться майнові цінності всіх видів зі строком використання до одного року (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Склад, структура та динаміка оборотних активів ПОП «Іванівське»

Оборотні активи	2013 рік		2014 рік		2015 рік		Відхилення (+, -)	
	вартість, тис. грн.	структура, %	вартість, тис. грн.	структура, %	вартість, тис. грн.	структура, %	вартість, тис. грн.	структура, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Запаси:	36597	51,2	50584	57,4	69501	58,0	32904	6,9
виробничі запаси	3198	4,5	5539	6,3	9880	8,3	6682	3,8

Продовження таблиці 2.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
незавершене виробництво	7618	10,7	7719	8,8	13551	11,3	5933	0,7
готова продукція	25781	36,1	37326	42,4	46070	38,5	20289	2,4
Поточні біологічні активи	4985	7,0	5305	6,0	5948	5,0	963	-2,0
Дебіторська заборгованість за ТРП	944	1,3	1704	1,9	5769	4,8	4825	3,5
Дебіторська заборгованість:	4577	6,4	3154,0	3,6	512,0	0,4	-4065	-6,0
з бюджетом	102	0,1	91	0,1	-	-	-102	-0,1
За виданими аванс.	4475	6,3	3063	3,5	512	0,4	-3963	-5,8
Інша поточна дебіторська заборгованість	47	0,1	196	0,2	169	0,1	122	0,1
Гроші та їх еквіваленти	24344	34,1	27184	30,8	37639	31,4	13295	-2,6
Інші оборотні активи	-	-	-	-	206	0,2	206,0	0,2
Усього	71494	100	88127	100	119744	100	48250	-

Із даних таблиці бачимо, що величина оборотних активів на ПОП «Іванівське» зростає на 48250 тис грн. або 67,5% з 71494 тис грн. до 119744 тис грн. (рис. 2.8.) Слід відмітити, що зростання величини оборотних активів на ПОП «Іванівське», це позитивний показник, показуючи що відбувається зростання сукупності майнових цінностей підприємства, які обслуговують поточну виробничо-комерційну діяльність підприємства.

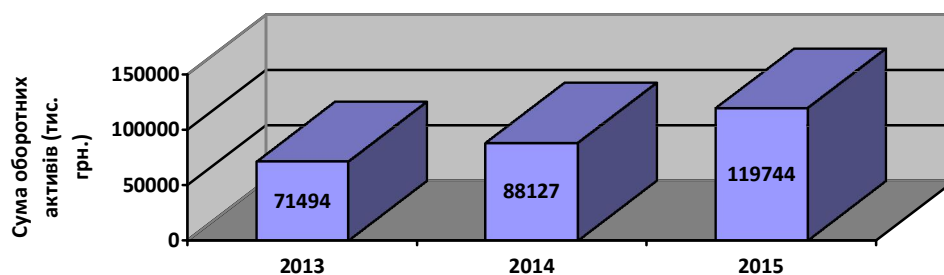

Рис. 2.8. Динаміка оборотних активів ПОП «Іванівське»

Найбільшу частку у складі оборотних активів станом на 01.01.2016 р. займають запаси – 58% і гроші та їхні еквіваленти – 31,4%.

У складі запасів основну частину становлять залишки готової продукції, величина якої у порівнянні із 2013 р. зросла на 20289 тис. грн. з 25781 тис грн. до 46070 тис грн. Разом з тим, незважаючи на таке стрімке зростання залишків готової продукції, позитивно оцінити таку ситуацію не можна, оскільки це означає, що продукція, яку виготовляє підприємство не є високоліквідною

Також спостерігається зростання залишків виробничих запасів (+6682 тис грн.) й незавершеного виробництва (+5933 тис грн.), які станом на 01.01.2016 р. становили 9880 тис грн. та 13551 тис грн. відповідно.

Спостерігається також й зростання величини грошових коштів та їх еквівалентів з 24344 тис грн. у 2013 р. до 37639 тис грн.. у 2015 р. Разом з тим, у структурі оборотних активів, частка грошових коштів зменшилася на 2,4 процентних пункти до 31,4 %.

На 3,5 процентних пункти зросла частка дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи послуги у складі оборотних активів, й станом на кінець 2015 р. вона становила 4.8%. Таке збільшення дебіторської заборгованості не можна оцінювати позитивно. Зумовлено це тим, що покупці продукції досліджуваного підприємства не мають у достатній кількості коштів, щоб відразу ж проводити оплату.

Далі дослідимо особливості формування власного капіталу на ПОП «Іванівське».

Власний капітал – це частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань. Зокрема, капітал підприємства – це загальна вартість засобів у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, інвестованих в активи підприємства з метою одержання доходів і прибутку.

Дані про власний капітал відображаються у I розділі пасиву балансу та у звіті про власний капітал.

Проведемо аналіз структури та динаміки власного капіталу підприємства (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Аналіз структури та динаміки власного капіталу ПОП «Іванівське»

Власний капітал	2013 рік	2014 рік	2015 рік	Відхилення (+, -)
	вартість, тис. грн.	вартість, тис. грн..	вартість, тис. грн.	вартість, тис. грн.
Зареєстрований (пайовий) капітал	46792	46792	46792	-
Додатковий капітал	4335	4335	4335	-
Резервний капітал	1933	1933	1933	-
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	51895	73501	111814	59919
Усього	104955	126561	164874	59919

Оцінюючи таблицю 2.4 можна зробити висновок, що структура власного капіталу підприємства не змінилася, за виключенням нерозподіленого прибутку. Так, у порівнянні із 2013 р. власний капітал зріс на 57% з 104955 тис грн. до 164874 тис. грн. Причиною такого зростання було одержання підприємством прибутку.

Зареєстрований (пайовий) капітал, додатковий капітал та резервний капітал на протязі трьох років залишаються незмінними і їх величина становила: 46792 тис. грн., 4335 тис. грн. та 1933 тис. грн. відповідно.

При аналізі джерел формування майна підприємства повинні бути розглянуті абсолютні і відносні зміни у власних і позикових коштах підприємства. Для цього складемо ще одну таблицю – таблицю аналізу структури і динаміки зобов'язань ПОП «Іванівське» (табл. 2.5).

Згідно балансу (Звіту про фінансовий стан) досліджуване підприємство не залучало на протязі 2013-2015 рр. довгострокових зобов'язання, а лише – поточні.

В порівнянні з 2013 роком за звітний період поточні зобов'язання збільшились на 2422 тис. грн., що є негативним показником.

Так із даних таблиці бачимо, що короткострокова заборгованість за товари, роботи послуги на ПОП «Іванівське» за звітний період скоротилася на

213 тис. грн. й станом на 01.01.2016 р. становила лише 122 тис. грн. Зважаючи на це, частка даної заборгованості у структурі поточних зобов'язань також зменшилася на 22.1 процентних пункти з 25,3% у 2013 р. до 3,3% у 2015 р. Це звісно є позитивним й означає, що підприємство вчасно погашає свою заборгованість перед постачальниками.

Таблиця 2.5

Аналіз структури і динаміки поточних зобов'язань ПОП «Іванівське»

Зобов'язання	2013 рік		2014 рік		2015 рік		Відхилення (+, -)	
	вартість, тис. грн.	структура, %	вартість, тис. грн.	структура, %	вартість, тис. грн.	структура, %	вартість, тис. грн.	структура, %
За товари, роботи, послуги	335	25,3	241	17,9	122	3,3	-213	-22,1
За розрахунки з бюджетом	-	-	9	0,7	300	8,0	300	8,0
Зі страхування	205	15,5	243	18,0	324	8,7	119	-6,8
З оплати праці	448	33,9	599	44,4	1124	30,0	676	-3,8
Інші поточні зобов'язання	335	25,3	256	19,0	1875	50,1	1540	24,7
Усього	1323	100	1348	100	3745	100	2422	-

Разом з тим, слід відмітити, що на 676 тис. грн. (150%) зросла заборгованість підприємства з оплати праці, й на 01.01.2016 р. вона становила 1124 тис. грн.

За даними складеними на підставі звітів про фінансові результати (звітів про сукупний дохід) складемо таблицю показників діяльності ПОП «Іванівське» (табл. 2.6).

За даними таблиці 2.6 можна зробити висновок, що підприємство за період з 2013 року по 2015 рік було прибутковим, чистий дохід від реалізації продукції зріс на 47,3 % у порівнянні з 2014 роком. Це позитивний показник, що вказує на збільшення виробничих потужностей, а також на підвищення рівня рентабельності продукції.

Таблиця 2.6

Узагальнені дані звітів про фінансовий результат ПОП «Іванівське»

Показники	2013 рік, тис.грн.	2014 рік, тис.грн.	2015 рік, тис.грн.	Відхилення 2015 року (+, -)	
				До 2013 року	До 2014 року
Чистий дохід від реалізації продукції	49939	69777	102779	52840	33002
Інший операційний дохід	7431	10025	13709	6278	3684
Чистий прибуток (збиток)	8459	21607	38518	30059	16911

Слід також відмітити, що чистий прибуток ПОП «Іванівське» зріс у 2015 р. у порівнянні із 2013 р. на 355,4%, а у порівнянні із 2014 р. на 78,3% й станом на 01.01.2016 р. становив 38518 тис. грн.

В посткризовий період не менш важливе значення при аналізі фінансового стану підприємства займає аналіз показників рентабельності.

Рентабельність, як відмічає В.Я. Фаріон, показує, наскільки прибуткова діяльність підприємства. Відповідно, чим вищі коефіцієнти рентабельності - тим ефективніша діяльність підприємства. Тому, на сьогоднішній день, підприємство повинно прагнути добитися більш високих показників, а керівництво повинно визначати шляхи їх зростання [80, 30].

Далі дослідимо показники рентабельності на прикладі досліджуваного підприємства (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Аналіз рентабельності ПОП «Іванівське»

№ п/п	Показник	Роки		
		2013	2014	2015
1	2	3	4	5
<i>Рентабельність інвестицій (капіталу)</i>				
1.	Рентабельність сукупного капіталу	0,07	0,16	0,22
2.	Рентабельність власного капіталу	0,08	0,17	0,23

Продовження таблиці 2.7

1	2	3	4	5
<i>Рентабельність продаж</i>				
3.	Валова рентабельність реалізованої продукції	0,13	0,25	0,30
4.	Операційна рентабельність реалізованої продукції	0,17	0,31	0,37
5.	Чиста рентабельність реалізованої продукції	0,17	0,31	0,37
6.	Загальна рентабельність підприємства	0,12	0,15	0,21

Із розрахунків видно, що рентабельність сукупного капіталу на ПОП «Іванівське» на протязі 2013-2015 рр. була позитивною (7%, 16% та 22% відповідно). Це дозволяє стверджувати, що продуктивність ресурсів підприємства у 2014 р. та в 2015 р. була на рівні на рівні 16% та 22%, відповідно.

Щодо рентабельності власного капіталу, то слід відмітити, що значення даного показника на протязі досліджуваного періоду є наближеним до показників рентабельності сукупного капіталу. Зумовлено це тим, що досліджуване підприємство практично не залучає коштів зі сторони.

Аналіз рентабельності продажів показав, що динаміка показника валової рентабельності реалізованої продукції на ПОП «Іванівське» позитивна (із +13,0% в 2013р. до +30,0% в 2015).

Окрім цього відмітимо, що в 2013 одна гривня реалізованої підприємством продукції приносила лише 17 копійок прибутку, а в 2015 р. вже 37 копійок

Безумовно, позитивною тенденцією є ріст загальної рентабельності підприємства з дванадцяти процентів в 2013р. до двадцяти одного в 2015р. Досягнутий рівень рентабельності є оптимальним для підприємств таких масштабів.

Підводячи підсумки зазначимо, що розраховані показники рентабельності носять лише орієнтовний характер, оскільки інформаційна база для їх розрахунку була обмежена фінансовою звітністю, якої в даному випадку недостатньо. Для детальнішого розрахунку показників рентабельності

необхідна інформації з реєстрів фінансового, управлінського та стратегічного обліку.

Слід також відмітити, що будь-якого користувача у аналізі фінансово-господарської діяльності підприємства буде цікавити питання про ліквідність та платоспроможність підприємства. Для цього за даними балансу визначимо комплекс оціночних показників (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Основні показники ліквідності ПОП «Іванівське»

Показник	Роки		
	2013	2014	2015
Загальний коефіцієнт ліквідності	54,0	64,4	31,9
Коефіцієнт швидкої ліквідності	26,4	27,8	13,4
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	18,4	20,2	10,05
Розмір робочого капіталу	70171	86779	115999
Маневреність робочого капіталу	0,52	0,58	0,6

Із даних таблиці бачимо, що на ПОП «Іванівське» коефіцієнт загальної ліквідності у 2015 р. становить 31,9, у 2014р. - 64,4 та у 2013 р. - 54,0. Враховуючи те, що значення даного коефіцієнта заходиться у межах норми (від 1 до 1,5), то можна стверджувати, що у разі необхідності підприємство вчасно ліквідує свої борги.

Коефіцієнт швидкої ліквідності ПОП «Іванівське» протягом 2013-2015 рр. становив відповідно: 26,4; 27,8 та 13,4. Динаміка коефіцієнта свідчить про те, що в 2013р. підприємство, при необхідності, могло найближчим часом погасити 2640% своїх поточних зобов'язань, в 2015р. цей показник спав до 1340%. Нормативні значення коефіцієнта дорівнюють 1,0 – 1,5, проте в умовах економіки України достатніми вважають 0,7 – 0,8. Водночас на досліджуваному підприємстві даний показник у разі є більшим за нормативні значення.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності є найбільш інформованим критерієм ліквідності підприємства і показує, яка частина поточних зобов'язань може бути погашена негайно. Орієнтовне значення коефіцієнта абсолютної ліквідності має бути не менше 0,2 – 0,25. У вітчизняній практиці ці значення

значно нижчі 0,09 – 0,2. Практично тільки деякі підприємства витримують установлений норматив коефіцієнта абсолютної ліквідності. У західній практиці даний коефіцієнт розраховують зрідка. В країнах з перехідною економікою його оптимальне значення визнають на рівні 0,2 – 0,35. Значення, яке перевищує 0,35, не завжди потрібне, оскільки надлишок коштів свідчить про неефективне їх використання.

На ПОП «Іванівське» значення коефіцієнта абсолютної ліквідності становило у 2013р. 18,4, в 2014р. 20,2 а у 2015р. 10,05. Незважаючи на позитивну тенденцію, значення цього коефіцієнта досить високі. Так в 2015р. досліджуване підприємство змогло б негайно погасити 1005% поточних зобов'язань. Це свідчить про те, що підприємство не активно використовує свої кошти.

Щодо зміни розміру робочого капіталу, то слід відмітити, що останній свідчить про те, що підприємство здатне не тільки сплатити поточні зобов'язання, але й має у своєму розпорядженні фінансові ресурси для розширення діяльності і здійснення інвестицій.

На досліджуваному підприємстві робочий капітал протягом 2013-2015рр. становив, відповідно: 70171 тис. грн., 86779 тис. грн. та 115999 тис. грн. Таким чином бачимо, що розмір робочого капіталу у 2015 р. в порівнянні із 2013 р. зріс у 1,6 рази. Це свідчить про зменшення залежності підприємства від залучених коштів і є позитивним явищем.

Маневреність робочого капіталу - визначає частку запасів у власних обігових коштах; обмежує свободу маневру власними коштами. Напрямок позитивних змін - зменшення, тому що збільшення запасів призводить до уповільнення оборотності обігових коштів.

Тобто значення цього показника у відсотковому вираженні показує, яку частку власного оборотного капіталу вкладено в запаси підприємства. Визначення цього показника обумовлено наступними чинниками:

- якщо власні кошти перебувають в обороті, то найперше, де вони зосереджуються, це в запасах;

- якщо цей коефіцієнт менший одиниці, то можна виявити, що власні кошти (певна їх частина) зосереджується не лише в повільно ліквідних, а й абсолютно та швидко ліквідних активах, що є позитивним з позиції підвищення платоспроможності підприємства.

На ПОП «Іванівське» коефіцієнт маневреності робочого капіталу впродовж 2013-2015рр. становив, відповідно: 0,52, 0,58 та 0,6. Таким чином бачимо, що на протязі досліджуваного періоду значення даного показника не перевищувало 1, а це свідчить що не усі власні кошти, що знаходяться в обороті, вкладенні в запаси.

Слід також зазначити, що у 2015 році простежується незначне зростання коефіцієнта маневреності робочого капіталу з 0,58 до 0,6. Таке зростання є свідченням того, що частка запасів у робочому капіталі збільшилася.

А от чи є загроза банкрутства та наскільки глибока криза на даному підприємстві?

Для діагностики ймовірності банкрутства використовуються різні підходи, що передбачають застосування обмеженого кола показників, рейтингових оцінок на базі ринкових критеріїв фінансової стійкості підприємств, інтегральних показників, факторних регресійних і дискримінантних моделей.

Проте жоден з методів не дає надійного результату і тому не може бути застосований як універсальний.

Для аналізу банкрутства ми вирішили застосувати три моделі аналізу банкрутства підприємства:

1. П'ятифакторна модель Z-рахунку Альтмана:

$$Z = 0,717K1 + 0,847K2 + 3,017K3 + 0,42K4 + 0,998K5$$

Проведемо необхідні розрахунки за 2015 рік:

$$K1 - 119744 / 168619 = 0,71;$$

$$K2 - 111814 / 168619 = 0,66;$$

$$K3 - 38518 / 168619 = 0,228;$$

$$K4 - 164874 / 3745 = 44,02;$$

$$K5 - 102779 / 168619 = 0,6.$$

Ймовірність банкрутства оцінюється залежно від значення Z – рахунка Альтмана й визначається такою: 1) до 1,8 – дуже висока; 2) від 1,81 до 2,7 – висока; 3) від 2,8 до 2,9 – можлива; 4) понад 3,0 – дуже низька.

$$Z = 0,717*0,71+0,847*0,66+3,017*0,228+0,42*44,02+0,998*0,6=20,8$$

Z – рахунок Альтмана понад 3, а отже, ймовірність банкрутства ПОП «Іванівське» дуже низька.

Г. Островська та О. Квасовський зазначають, що використовуючи цю модель на підприємствах України, критичне значення Z -рахунку необхідно сприймати лише як сигнал фінансової небезпеки, після отримання якого потрібно терміново проводити поглиблений аналіз причин незадовільного фінансового стану і розробляти заходи щодо їх усунення [49, 104].

$$2. \text{ Модель Ліса} - Z=0,063X1 + 0,092X2 + 0,057X3 + 0,001X4$$

$$X1 - 119744 / 168619 = 0,71;$$

$$X2 - 38518 / 168619 = 0,228;$$

$$X3 - 111814 / 168619 = 0,66;$$

$$X4 - 164874 / 3745 = 44,02.$$

$$Z=0,063*0,71 + 0,092*0,228 + 0,057*0,66 + 0,001*44,02 = 0,147$$

Якщо Z перевищує 0,037, то ймовірність банкрутства низька.

Показник свідчить про стабільний фінансовий стан підприємства ПОП «Іванівське» і не загрожує банкрутство.

$$3. \text{ Модель Тафлера} - Z=0,53 X1 + 0,13X2 + 0,18X3 + 0,16X4$$

$$X1 - 38518 / 3745 = 10,25;$$

$$X2 - 119744 / 3745 = 31,97;$$

$$X3 - 3745 / 164874 = 0,02;$$

$$X4 - 102779 / 164874 = 0,6.$$

$$Z=0,53*10,25 + 0,13*31,97 + 0,18*0,02 + 0,16*0,6 = 9,69$$

Якщо Z перевищує 0,3, то ймовірність банкрутства низька. Отже, у ПОП «Іванівське» низький рівень банкрутства.

Результати розрахунків за даними моделями звели до таблиці 2.9

Таблиця 2.9

Розрахунки ймовірності настання банкрутства підприємства

Модель	Значення показника	Ймовірність банкрутства
Модель Z-рахунку Альтмана	20,8	Дуже низька
Модель Ліса	0,147	Не загрожує банкрутство
Модель Талера	9,69	Не загрожує банкрутство

Отримані результати свідчать, що кожна модель не прогнозує банкрутства для ПОП «Іванівське».

Але все ж таки, незважаючи на ефективність та відносну простоту використання цих моделей для оцінки загрози банкрутства, в наших економічних умовах вони не дозволяють отримати достатньо об'єктивний результат. Це обумовлено розбіжностями у врахуванні окремих показників, впливом інфляції на їхнє формування, невідповідністю балансової та ринкової вартості окремих активів та іншими об'єктивними причинами, які визначають необхідність коригування коефіцієнтів значимості показників та врахування ряду інших показників оцінки кризового розвитку підприємства.

Аналіз фінансово-господарської діяльності ПОП «Іванівське» показав, що фінансовий стан підприємства задовільний, тобто відсутня реальна криза — це стійка платоспроможність, достатня забезпеченість власними оборотними засобами та ефективне їх використання, наявність стійкого фінансового стану.

Отже, ПОП «Іванівське» не потребує ведення нової політики, залученню нових інвесторів, нових кадрів, зменшення собівартості продукції, знаходження нових ринків збуту та оновлення обладнання і технологій.

Висновки до розділу 2

У результаті проведеного дослідження нами було визначено та обґрунтовано, що в умовах постійної нестабільності української економіки багато вітчизняних підприємств стикаються із проблемою неплатоспроможності та банкрутства. З метою попередження впливу кризових явищ та зменшення їх негативних наслідків на підприємстві доцільно застосовувати санаційний аудит як важливу складову системи антикризового

управління підприємством.

Ми вважаємо, що завдяки періодичному проведенню санаційного аудиту вдасться значно підвищити ефективність та своєчасність прийняття антикризових рішень загалом. У протилежному випадку система антикризового управління на підприємствах в Україні буде малоефективною та обмеженою.

Санаційний аудит необхідно розглядати як комплекс заходів, які передбачають поглиблений аналіз фінансово-господарського стану підприємства-боржника, який знаходяться у фінансовій кризі, з метою його оздоровлення, задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів, реструктуризацію підприємства, боргів і капіталу та (або) зміну організаційно-правової та виробничої структури підприємства-боржника, запобігання банкрутству та його ліквідації.

Важливою складовою процесу управління фінансово-господарською діяльністю підприємства та розробки санаційних заходів, запорукою збереження платоспроможності підприємства є його комплексна оцінка фінансового стану.

Аналіз фінансово-господарського стану підприємства, як правило, проводиться за допомогою фінансових коефіцієнтів (показників), які групуються наступним чином: показники оцінки майнового стану; показники оцінки фінансової стійкості; показники оцінки ліквідності; показники оцінки прибутковості; показники оцінки ділової активності; показники оцінки ринкової активності.

Аналіз фінансово-господарської діяльності ПОП «Іванівське» показав, що фінансовий стан підприємства задовільний, тобто відсутня реальна криза — це стійка платоспроможність, достатня забезпеченість власними оборотними засобами та ефективне їх використання, наявність стійкого фінансового стану.

Отже, ПОП «Іванівське» не потребує ведення нової політики, залученню нових інвесторів, нових кадрів, зменшення собівартості продукції, знаходження нових ринків збуту та оновлення обладнання і технологій.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Контролінг як сучасна концепція управління діяльністю підприємства

На сьогоднішній день, в умовах кризового стану економіки, які зумовлені політичною нестабільністю, проведенням антитерористичних операцій на сході країни, різким коливанням валютного курсу, високими темпами інфляції, зменшенням купівельної спроможності населення, для багатьох підприємств актуальним являється підвищення конкурентоспроможності використовуючи грамотне управління економічною діяльністю. У зв'язку з цим ефективна система санаційного менеджменту підприємства потребує формування принципово нової концепції інформації і управління, а сам процес прийняття виважених та ефективних управлінських рішень виступає найважливішою умовою для забезпечення виходу підприємства з економічної кризи та надійним механізмом соціально-економічних перетворень. Все це і уособлює в собі контролінг який є одним з найновіших напрямків інформаційно-економічного розвитку підприємства.

Г.А Семенов важливість впровадження на підприємстві контролінгу та його вплив на діяльність суб'єкта господарювання обумовлює такими причинами [62, 112].

По-перше, підприємству необхідно швидко реагувати та пристосовуватися до змін внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування підприємства, з враховуванням загрози виникнення непередбачуваних обставин і визначення системи способів та методів їх врегулювання.

По-друге, ефективне функціонування системи контролінгу допомагає створити діючу систему інформаційно-аналітичного забезпечення в процесі

прийняття рішень та узгоджує роботу всіх структурних підрозділів .

По-третє, відсутністю ефективних інструментів оперативного регулювання фінансового потоку на підприємстві, тобто відсутня можливість забезпечити узгодженість очікуваної величини фінансового потоку з потребами функціонування підприємства в розрізі видів діяльності і внесення відповідних коригувань при виявленні відхилень.

Т. А. Говорушко необхідність виникнення на сучасних підприємствах контролінгу, пояснює наступними причинами [79, 38]:

нестабільністю зовнішнього середовища, яке висуває додаткові вимоги до системи управління підприємством;

– наданням переваг аналізу майбутнього, ніж контролю минулого;

– прискоренням реакції на зміни зовнішнього середовища, підвищенням гнучкості підприємства;

– необхідністю безперервного спостереження змін, які відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищах підприємства;

– необхідністю обміркованої системи дій по забезпеченню виживання підприємства та уникненню кризових ситуацій.

– ускладненням системи управління підприємством, яка вимагає механізму координації всередині системи управління;

– інформаційним бумом при нестачі релевантної (суттєвої, яка має значення) інформації вимагають побудови спеціальної системи інформаційного забезпечення управління.

Термін “контролінг” виник від англійського, to control –контролювати, управляти, який в свою чергу походить від французького слова, що означає “реєстр, перевірочний список” [66, 41].

Сьогодні не існує однозначного визначення поняття «контролінг», але майже ніхто не заперечує, що ця нова концепція управління викликана практикою сучасного менеджменту.

Зокрема, Т. А. Говорушко під контролінгом розуміє концепцію ефективного управління підприємством і забезпечення його довгострокового

існування [79, 37].

О.Терещенко вважає, що контролінг – є спеціальною системою методів та інструментів, які спрямовані на функціональну підтримку менеджменту підприємства (зокрема фінансового менеджменту), що охоплюють інформаційне забезпечення, планування, координацію, контроль і внутрішній консалтинг; система, яка орієнтується на майбутній розвиток підприємства; основна мета якого є орієнтація управлінського процесу на максимізацію прибутку й вартості капіталу при мінімізації ризику та збереженні ліквідності й платоспроможності підприємства [72, 137].

На думку В. Костецького контролінг являє собою регуляторну неконтролюючу систему, яка координує взаємозв'язки між формуванням інформаційної бази, фінансовим аналізом, фінансовим плануванням та внутрішнім фінансовим контролем, що забезпечує концентрацію контрольних дій на найбільш пріоритетних напрямках фінансової діяльності підприємства, своєчасне виявлення відхилень фактичних її результатів від передбачених і прийнятих оперативних управлінських рішень, що спрямовані на її нормалізацію [40, 144].

Д. Хан стверджує, що контролінг – це система управління, основним завданням якого є координація, оскільки на його думку недостатньо координувати лише функції планування, вся система управління потребує комплексної координації [82].

На думку Т. А. Васильєвої контролінг являється цілісною системою, яка включає методи планування, обліку, аналізу та контролю, що оперують кількісними та якісними показниками і забезпечують підтримку фінансового менеджменту на підприємстві для ефективного використання його фінансових ресурсів [14, 86].

Ми повністю підтримуємо думку О.В. Прокопенко, що контролінг являється центральною підсистемою системи управління підприємством або окремий процес, який пов'язує, координує, узгоджує, спрямовує, контролює діяльність всіх функціональних управлінських одиниць для того, щоб

адаптувати їхню діяльність до змінних зовнішніх умов, здійснює інформаційне забезпечення при прийнятті управлінських рішень [54, 31].

Розглянувши вказані вище визначення контролінгу можна вважати, що це концепція управління, яка направляється на координацію систем планування, контролю та інформаційного забезпечення при прийнятті оперативних і стратегічних управлінських рішень.

Отже, контролінг є центральною підсистемою системи управління. Він стає однією з найважливіших ланок, За допомогою якого робиться можливим відстеження взаємозв'язків «стратегія – операційний рівень» і встановлення взаємозв'язків між окремими функціональними підрозділами.

Місце та роль контролінгу в системі управління особливого значення набувають у зв'язку з необхідністю узгодження та координації управлінських рішень одних рівнів менеджменту, від яких залежать результати діяльності та рішення інших рівнів. На наш погляд, з точки зору цілісної системи управління контролінг можна вважати окремою підсистемою, яка спрямована на функціональну підтримку, як системи управління в цілому, так і окремих її субсистем. Водночас, відносно окремих ланок, що формують контролінг він є повноцінною системою.

Контролінг являється принципово новою концепцією інформації та управління, яка підтримує внутрішній баланс економіки підприємства за допомогою формування інформації про витрати та доходи яка являється основою для прийняття управлінських рішень.

Як якісно нове явище в теорії і практиці управління, контролінг відіграє надзвичайно важливу роль в економічній діяльності підприємств, оскільки це концепція, що направлені на ліквідацію «вузьких місць», орієнтована на майбутнє відповідно до поставленої мети і завдань одержання певних результатів. В умовах виникнення кризової ситуації він набуває характеру санаційного контролінгу.

Узагальнюючи сутність контролінгу, можемо виділити його основні сутнісні характеристики (рис. 3.1.).

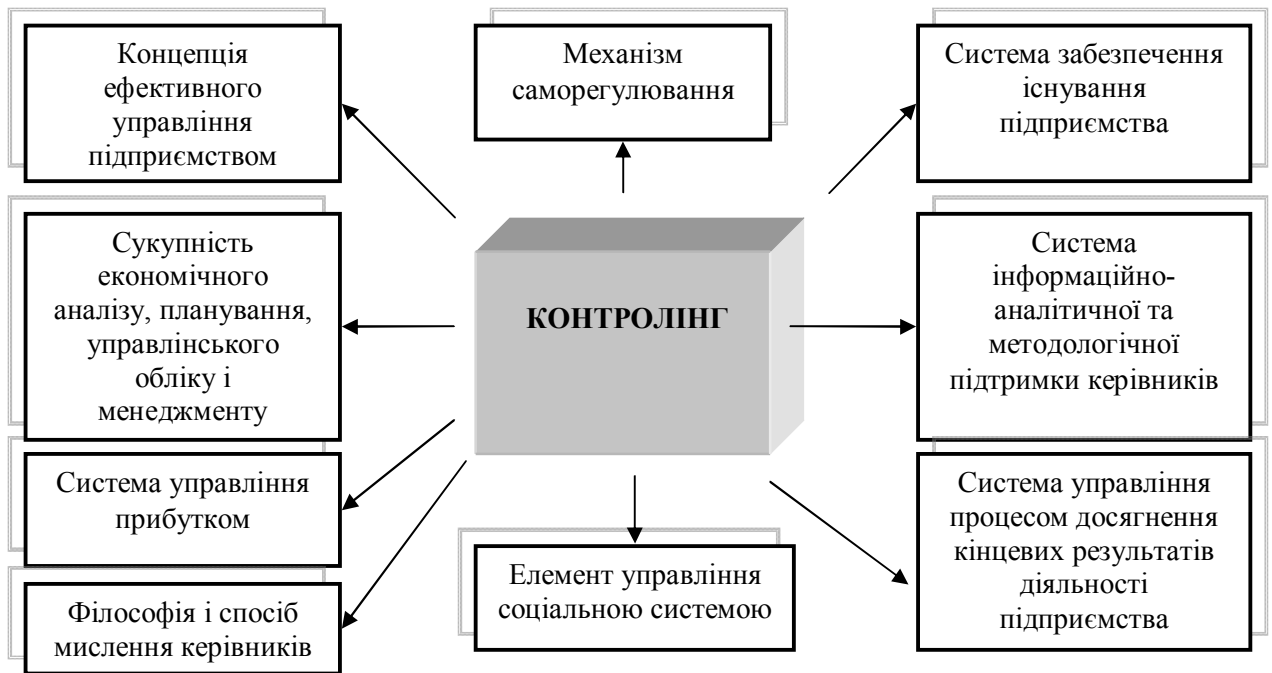

Рис. 3.1. Основні сутнісні характеристики контролінгу [9, 200]

Особливо важливе значення має контролінг у діяльності невеликих у тому числі тих підприємств, що відносяться до малого бізнесу. Обмеженість у кількості і недостатня освіченість управлінців (як правило власників) таких підприємств у економічних і фінансових питаннях, їх орієнтованість виключно на максимізацію ефективності діяльності власної фірми створює можливість катастрофічних помилок. Брак часу, недостатність навичок з фінансового планування, обліку і аналізу може компенсуватись оволодінням прийомами контролінгу з відповідним ефектом від їх використання.

Головною метою контролінгу – орієнтація управлінського процесу, щоб досягнути всі цілі, які ставляться перед підприємством (максимізація прибутку, мінімізувати ризики, зберегти ліквідність, платоспроможність, конкурентоспроможність підприємства).

Об'єктами контролінгу є: процеси виробництва, ресурси підприємства, показники ефективності роботи підприємства, фінансово – господарська діяльність підприємства (рис. 3.2.).

Рис. 3.2. Система об'єктів контролінгу [9, 203]

Як бачимо з рис.3.2 об'єкти контролінгу поєднані в чотири групи: ресурси, процеси, фінансова діяльність, економічна ефективність.

Предметом контролінгу являються макроекономічні процеси які формують зовнішні фактори, що впливають на економіку підприємства та мікроекономічні процеси і явища на самому підприємстві, для якого характерні певні показники в динаміці.

Предмет контролінгу включає такі основні елементи: формування системи показників, що використовуються для стратегічного планування; розробка систем інформаційного забезпечення стратегічного менеджменту; збір даних із центру відстеження за допомогою використання звітних даних; виявлення причин та факторів, що негативно впливають на подальший розвиток підприємства; складання звітності для менеджменту; розробка пропозицій щодо усунення «вузьких» місць.

Організація контролінгу на підприємстві здійснюється на використанні таких основних принципів [79, 43]:

- нормування (розробка норм і нормативів витрат, що необхідні для проведення підприємницької діяльності);
- планування (встановлення чітких стандартів діяльності підприємства);

- удосконалення технологічного процесу;
- обліку (визначення фактичного стану об'єкта спостереження);
- аналізу фінансово-господарської діяльності (встановлення відповідності фактичного стану об'єкта, встановленим стандартам);
- прийняття управлінських рішень (встановлення проблем при ситуації, яка вимагає коригуючих дій).

Т. А. Говорушко вважає, що концептуально необхідно виділяти три основні напрямки контролінгу, які зорієнтовані на:

- систему бухгалтерського обліку (вдосконалення систем обліку для того, щоб створити інформаційну базу планування, контролю і прийняття управлінських рішень);
- інформацію (розробка, впровадження, координація функціонування загальної інформаційної системи та оптимізація інформаційних потоків);
- систему управління (планування, контроль, аналіз і координація діяльності структурних підрозділів і системи управління підприємством в цілому) [79, 50].

По суті це зводиться до створення ефективної досконалої системи бухгалтерського обліку і планування. Система планування на підприємстві повинна включати фінансові плани, основні з яких за змістом показників мають відповідати формам фінансової звітності. Система контролю виконання планів, виявлення відхилень фактичних показників від планових, послідовний аналіз причин дозволить своєчасно реагувати, розробляти і запроваджувати протидіючі заходи, що забезпечать досягнення поставленої мети.

Сутність контролінгу реалізується через його функції та завдання (рис. 3.3).

Від ефективності виконання зазначених функцій і завдань контролінгу залежить санаційна спроможність і життєздатність підприємства.

Проаналізуємо функції, що зазначені на рис. 3.3.

Однією із найважливіших функцій контролінгу являється формування інформаційного забезпечення. Інформаційна база контролінгу включає

показники бухгалтерського обліку, а також інформацію, яка надходить із зовнішнього середовища. Особливої актуальності ця функція набуває для підприємств, які вимагають санації.

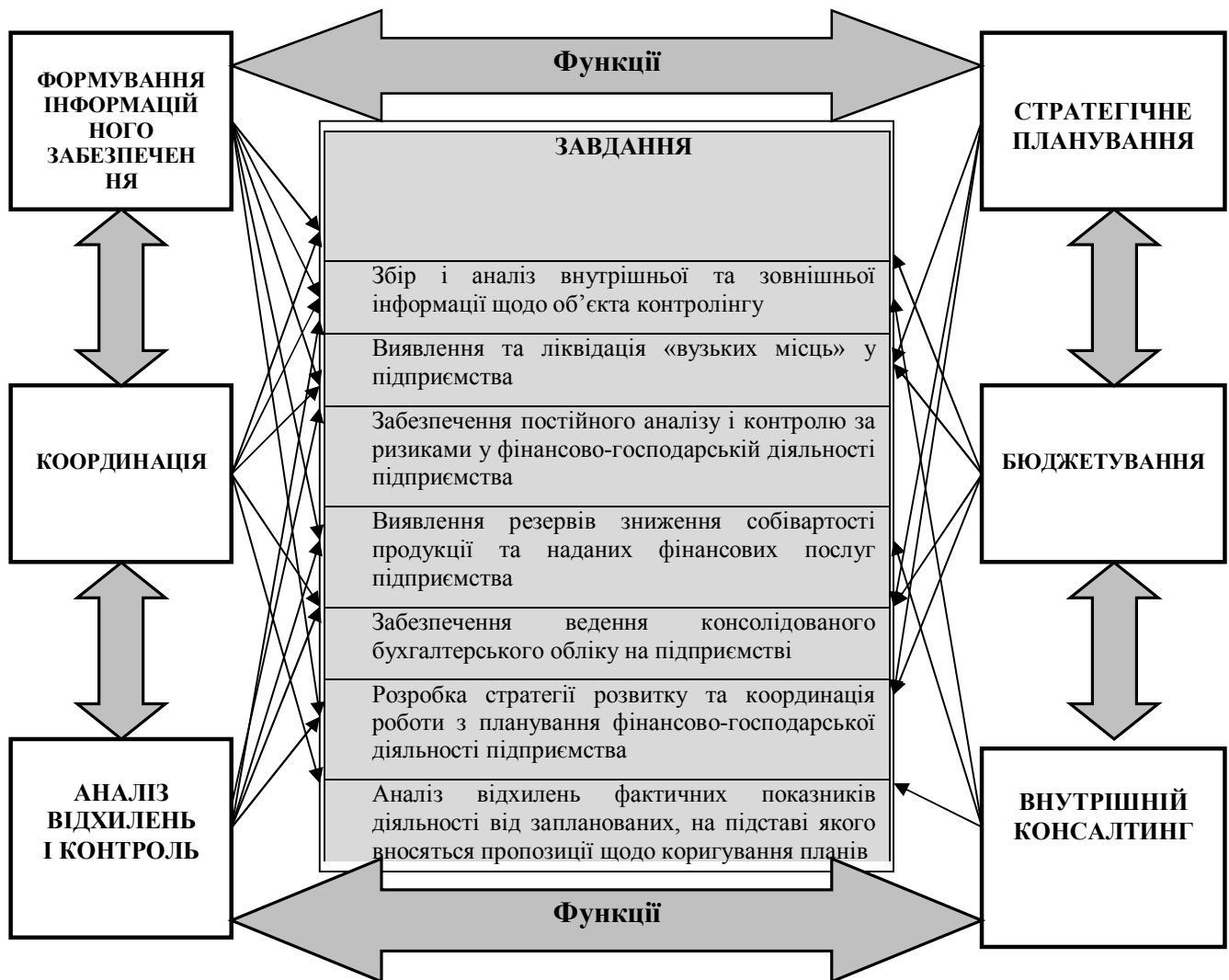

Рис. 3.3. Завдання і функції контролінгу підприємства [8]

Більшість економістів головним завданням контролінгу бачать в координації різних функціональних систем, які діють на підприємстві, зокрема всіх ланок системи управління. Особливої уваги функція координації набуває при плануванні фінансово-господарської діяльності підприємства.

За допомогою координації забезпечується організація якомога ефективнішого використання всіх видів ресурсів підприємства.

До важливих функцій контролінгу відноситься контроль ефективності виконання планових завдань. Контроль являється базою для виявлення

причин відхилень і встановлення слабких місць на підприємстві. Здебільшого на практиці використовують факторний аналіз відхилень, який дозволяє визначити й оцінити всі фактори, що привели до відхилень та виробити на цій основі висновки і пропозиції щодо подолання негативних факторів і слабких місць, а також щодо використання можливих резервів. Результати аналізу являються підставою для прийняття оперативних рішень, уточнення існуючих і розроблення майбутніх планів.

До функцій контролінгу відноситься стратегічне та оперативне планування. Розробка стратегії санації відноситься до компетенції стратегічного контролінгу і виконується в рамках стратегічного планування. Відповідно до обраної стратегії санації повинна розроблятися концепція та план фінансового оздоровлення. Якщо криза на підприємстві є не надто глибока, її можливо подолати, за допомогою оперативних санаційних заходів у рамках існуючої стратегії розвитку підприємства. Якщо ж підприємство перебуває у тяжкому фінансовому стані, то повинна бути розроблена концепція фінансового оздоровлення підприємства, основою якої є стратегія санації.

Бюджетування передбачає розробку двох основних видів бюджетів: операційного бюджету та оперативного фінансового плану. Операційний бюджет включає виробничу програму, план реалізації, план витрат тощо. При використанні оперативного фінансового плану повинен складатися баланс поступлень і витрат, платіжний календар, а також повинні плануватися показники прибутків та збитків, балансу підприємства.

Функціональні обов'язки контролінгу включають також внутрішній аудит та консалтинг. Функція консультування служби контролінгу виконується під час розробки методичного забезпечення діяльності окремих підрозділів підприємства, підготовки на замовлення керівництва висновків та рекомендацій для вирішення тих чи інших проблем. Консультаційні послуги можуть надаватися також під час проведення внутрішнього аудиту, при виявленні певних недоліків чи резервів.

Предметом внутрішнього аудиту являється перевірка всіх підрозділів

підприємства щодо організаційно-правової коректності їх діяльності.

Контролінг зможе виконувати зазначені функції лише за допомогою економічних показників, які використовуються при плануванні, обліку, аналізі та контролі виконання планів. До показників належать абсолютні та відносні характеристики основних об'єктів (явища, процеси фінансово - господарської діяльності підприємства).

О. Терещенко та М. Стецько зазначають, що сутність систем показників та їхню роль у забезпеченні дієздатності контролінгу на підприємстві можна з'ясувати шляхом систематизації їхніх функцій, ключовими з яких є [70, 67]:

- інформаційно – комунікаційна функція;
- формалізація цілей для різних рівнів менеджменту;
- функція координації прийняття управлінських рішень сутнісна координація);
- оцінка результативності та управління поведінкою.

Системи показників мають бути логічно і структурно інтегровані в концепцію контролінгу на підприємстві.

3.2. Удосконалення механізму управління фінансовою санацією підприємства

Механізм удосконалення управління фінансовою санацією повинен включати п'ять взаємопов'язаних і взаємообумовлених блоки, які мають охоплювати весь процес санації підприємства, а саме: механізм встановлення ймовірності банкрутства та прогноз тенденцій розвитку кризових явищ; механізм розробки комплексу організаційно – управлінських заходів, які допоможуть ліквідувати розвиток кризи, відновити платоспроможність та уникнути банкрутство в майбутньому; механізм встановлення ефективності реалізації санаційних заходів на підприємстві; механізм управління відносинами фінансової санації; інформаційне та кадрове забезпечення.

Поступова та повна реалізація всіх вищезазначених механізмів допоможе

підприємству уникнути банкрутства, зупинити тенденції розвитку та досягнути бажаних результатів.

Для успішного функціонування всі підприємства повинні враховувати можливі та наявні фактори, які дестабілізують їх діяльність. Очевидно, що передумови банкрутства виникають ще задовго до настання небезпеки банкрутства.

Своєчасне виявлення фінансової кризи на підприємствах дозволить їм не тільки продовжити свою діяльність, але також і виявити його слабкі сторони, ліквідація дозволить підвищити ефективність і прибутковість діяльності підприємств. Несвоєчасне ж виявлення фінансової кризи на підприємстві може призвести до його банкрутства.

Отже, превентивні заходи можуть вберегти підприємство від банкрутства за допомогою попереднього виявлення кризових умов розвитку та застосування всіх необхідних контрзаходів для того, щоб стабілізувати його стан і поліпшити умови подальшого розвитку.

Для того, щоб запобігти банкрутство та відновити платоспроможність підприємство змушене вжити, перш за все, наступні кроки: продати частину нерухомого майна; позбавитися від надлишкових товарно-матеріальних запасів; збільшити статутний капіталу; отримати довгострокову позику або позику на поповнення оборотних коштів; розробити програму скорочення витрат; поліпшити управління активами; отримати державну фінансову підтримку на безоплатній або поворотній основі з бюджету різних рівнів, галузевих і міжгалузевих позабюджетних фондів. Ці рекомендації являють собою лише загальний напрямок роботи для запобігання банкрутства. Для виходу з кризового фінансового стану і забезпечити стійкість темпів зростання основних показників фінансово - господарської діяльності підприємства, варто розробити програму щодо оздоровлення фінансового стану підприємства.

Оздоровлення фінансового стану підприємства як складової частини управління кризовим станом і банкрутством допускає цільовий вибір найбільш ефективних засобів, які необхідні саме для конкретного випадку і конкретного

підприємства. Індивідуальність вибору цих засобів не означає, що немає деяких загальних, характерних для всіх підприємств, що знаходяться в подібній ситуації. Вивчивши досвід подолання кризових ситуацій багатьох підприємств дозволяє сформулювати деякі загальні, обов'язкові для кожного підприємства процедури, за характером яких можна виділити найбільш поширені, які дозволяють подолати кризову ситуацію [1].

У динамічних умовах господарювання успіх діяльності та подальший розвиток підприємства безпосередньо залежить саме від правильного вибору менеджером того чи іншого способу боротьби із можливим та наявним ризиком і кризовою ситуацією, що дестабілізує діяльність підприємства. Завчасне попередження та запобігання банкрутству сучасних підприємств передбачає за умов виникнення кризової ситуації проведення фінансової стабілізації діяльності підприємства, що у відповідності до кризового рівня включає такі етапи: усунути неплатоспроможність, відновити фінансову стійкість, зміна фінансової стратегії для прискорення економічного зростання. В сучасних умовах господарювання, а особливо в кризових умовах розвитку, дуже багато підприємств знаходяться під загрозою банкрутства. Причини, фактори та чинники, які провокують банкрутствами розглянули в першому розділі нашого дослідження.

Найбільш вагомю причиною, яка призводить підприємство до критичного рівня розвитку є, на нашу думку, його неготовність, тобто непідготовленість керівництва та менеджменту підприємства до такого розвитку подій. Справедливо зазначає Роберт Хіт, якщо керівники та менеджери підприємства бажають уникнути кризи та скоротити ризики, то вони повинні бути готові до будь-яких кризових ситуацій. Ця готовність досягається за допомогою посилення реакції та відновлювальних систем. Завданням такої підготовки являється обмеження загрози, а також поліпшення ситуації задля більш ефективного функціонування [83, 114].

На сьогоднішній день типовою для багатьох підприємств є проблема неефективного управління ризиком (запізніле його ідентифікування та

нейтралізація) та оперативне виявлення і використання додаткового шансу поліпшення діяльності, наслідком чого може бути зменшення потенціалу розвитку та фінансова криза.

Засоби управління ризиком можна умовно поділити на три групи: превентивні (попереджують настання можливого ризику), обмежуючі (обмежують рівень та ступінь підвищення ризику) та компенсуючі (покривають втрати від можливого та наявного ризику). Таким чином, усі розглянуті засоби регулювання рівня ризику зорієнтовані передусім на його зниження до гранично допустимої величини.

Щодо шляхів подолання банкрутства підприємства, то вони включають три підсистеми, кожна з яких, виходячи з їх назви має своє функціональне призначення та способи реалізації – це підсистема попередження, запобігання і подолання банкрутства підприємства.

Підсистема попередження банкрутства передбачає застосування комплексу заходів щодо прогнозу та визначення ймовірності банкрутства підприємств та своєчасно проінформувати керівництво про потенційні загрози та ризику.

Підсистема запобігання банкрутства передбачає використання комплексу заходів, які підвищують рівень діяльності підприємства та його шанси на «виживання» в кризових умовах розвитку, а також не допустять до критичного стану діяльності підприємства, і як наслідку до банкрутства. Основним завданням даної підсистеми є фінансова стабілізація діяльності підприємства у динамічних умовах економіки.

Підсистема подолання банкрутства передбачає активізацію всіх можливих способів та заходів щоб недопустити ліквідацію підприємства мобілізуючи всі наявні сили та ресурси, шляхом послідовних взаємопов'язаних заходів фінансово-економічного, виробничо - технічного, організаційного, соціального характеру, які спрямовані на виведення підприємства з кризи і відновлення або досягнення ним прибутковості та конкурентоспроможності.

Кожному етапу проведення фінансового оздоровлення підприємства

відповідає застосування певних механізмів, серед яких виділяють: оперативні (спрямовані на зменшення зобов'язань, скорочення витрат і збільшення грошового потоку), тактичні (спрямовані на досягнення фінансової рівноваги у довгостроковому періоді) та стратегічні (спрямовані на підтримку прискореного економічного зростання підприємства).

Н. Круглова до основних заходів, які спрямовані на оздоровлення підприємства відносить: вибір пріоритетних напрямів підвищення віддачі наявних факторів виробництва та їх поновлення враховуючи кон'юнктуру ринку; перегляд асортиментної політики для того, щоб раціоналізувати структуру асортименту з врахуванням параметрів питомої ваги в загальному обсязі виробництва і рентабельності продукції; повноцінне використання існуючого соціального потенціалу та підвищення організаційного потенціалу; оптимізація ринкової стратегії і вибір конкурентних позицій на ринку [32].

Вибір зазначених заходів залежить від причин, які породжують небезпеку банкрутства. Вихідними причинами, як правило, являються: низький науково-виробничий потенціал, слабкий організаційний потенціал, неефективність системи управління, серія помилок при прийнятті рішень стратегічного характеру. Особливе значення для фінансової служби підприємства має сукупність заходів з попередження банкрутства, які вона зобов'язана реалізувати. Заходи щодо запобігання банкрутству підприємства повинні враховувати ефективне управління його фінансами і виробництвом, правильним визначенням стратегічних цілей і тактики їх реалізації.

Як відзначає Б. М. Литвин, система захисних фінансових механізмів при виявленні симптомів банкрутства залежить від масштабів кризової ситуації. При легкій фінансовій кризі необхідно здійснити аналіз поточної фінансової ситуації, збалансувати грошові потоки (поступлення і видача коштів). При глибокій фінансовій кризі необхідно в повній мірі використовувати всі внутрішні і зовнішні механізми, які забезпечуть фінансову стабілізацію. Повна фінансова катастрофа потребує пошуку ефективних форм санації [44, 285].

Основними заходами щодо санації неплатоспроможних підприємств при

певній фінансовій підтримці є: впровадження нових форм і методів управління; перехід на випуск нової продукції, підвищення її якості; підвищення ефективності маркетингу; зниження виробничих витрат; скорочення дебіторсько-кредиторської заборгованості; підвищення частки власних коштів в оборотних активах за рахунок частини фонду споживання і реалізації короткострокових фінансових вкладень; продаж зайвого устаткування, матеріалів, незавершеного виробництва, готової продукції на основі інвентаризації, а також продажу дочірніх фірм і часток у капіталі інших підприємств; тимчасова зупинка капітального будівництва; конверсія боргів перетворень короткострокової заборгованості в довгострокову; скорочення чисельності зайнятих; інші заходи.

О.О Терещенко для відновлення платоспроможності підприємства пропонує:

- 1) залучати засоби інвесторів, які будуть брати на себе виконання зобов'язань підприємства перед кредиторами;
- 2) залучати засоби третіх осіб, які дозволять забезпечити виконання зобов'язань підприємства перед кредиторами: банки, приватні підприємства, державу;
- 3) здійснювати обмін боргів на акції або передати акції інвестору;
- 4) провести реструктуризацію активів боржника;
- 5) здійснити реорганізацію підприємства [73, 162].

В свою чергу О.М. Скібіцький до надзвичайних заходів фінансового оздоровлення та стабілізації відносить: встановлення режиму жорсткого контролю за всіма витратами підприємства, особливо матеріальних ресурсів, грошових коштів та адміністративно-управлінських витрат; зміну організаційно-управлінської структури підприємства, скорочення апарату управління, централізацію контрольних-планових функцій; негайну відмову від збиткових та розширення прибуткових видів виробництва, скорочення трудових ресурсів в разі неможливості їх перепрофілювати; покращення системи та організації бухгалтерського обліку, нормування та контроль за

використанням ресурсів [65, 348].

Варто відзначити, що більшість заходів, які зазначені вище мають не лише першочерговий характер, але також стратегічне значення, а саме – розробку стратегії фінансового оздоровлення комплексного підходу для вибору найбільш ефективних та всеохоплюючих заходів.

Для виведення підприємства з кризового стану необхідно розробити бізнес-план фінансового оздоровлення підприємства, враховуючи при цьому всі внутрішні і зовнішні механізми фінансової стабілізації.

До зовнішніх механізмів фінансової стабілізації підприємства необхідно віднести: випуск і розміщення нових акцій і облігацій, які дозволять суттєво скоротити дефіцит власного оборотного капіталу; злиття неплатоспроможного підприємства з більш фінансово стійким підприємством; одержання банківського кредиту і дотації на пільгових умовах; здійснення реструктуризації боргових зобов'язань; використання лізингу, як одного з ефективних методів відновлення матеріально-технічної бази підприємства; тимчасова відмова від виплати дивідендів; тимчасова відмова від соціальних програм.

До основних напрямів фінансового оздоровлення підприємства відноситься пошук внутрішніх резервів, які збільшать прибутковість підприємства і забезпечуть беззбиткову роботу за рахунок: підвищення якості і конкурентоспроможності продукції; зниження собівартості продукції (робіт, послуг) шляхом раціонального використання виробничих ресурсів; скорочення постійних витрат на одиницю продукції за рахунок розширення обсягів її виробництва; зменшення частки прибутку, який спрямований на споживання; максимальне використання виробничих потужностей підприємства не допускаючи простою обладнання; реалізація частини майна, яке не використовується підприємством.

При пошуку внутрішніх джерел оздоровлення неплатоспроможного підприємства необхідно насамперед приділити увагу впровадженню прогресивних норм, нормативів, ресурсо та енергозберігаючих технологій,

вдосконалити організацію обліку і контролю за використанням ресурсів, а також матеріального і морального стимулювання працівників за економію ресурсів і скорочення непродуктивних витрат і втрат [44, 285-286].

Пошук і мобілізація внутрішніх резервів для удосконалення діяльності підприємства має велике значення й у випадку їхнього нормального функціонування, тому що дозволяють підвищити ефективність діяльності, що виражається, насамперед, у зростанні прибутковості [26, 143].

В.О. Фридинський вважає, що мобілізацію внутрішніх резервів для фінансової стабілізації підприємства необхідно здійснювати за рахунок [81, 80]:

1. Реструктуризації активів.
2. Зменшення (заморожування) витрат.
3. Збільшення виручки від реалізації.

Щодо першої групи санаційних заходів, то вони пов'язані зі зміною структури та складу активної сторони балансу. В рамках реструктуризації активів необхідно виділити такі види санаційних заходів:

- а) здійснити мобілізацію прихованих резервів;
- б) використовувати зворотній лізинг;
- в) здавати в оренду основні фонди, які не в повній мірі використовуються у виробничому процесі;
- г) оптимізувати структуру розміщення оборотного капіталу;
- д) здійснити продаж окремих, низькорентабельних структурних підрозділів (філій);
- е) використовувати давальницьку сировину;
- є) провести рефінансування дебіторської заборгованості (перевести її в інші, ліквідні форми оборотних активів).

Блок санаційних заходів, які полягають у зменшенні витрат, повинен здійснюватися за двома напрямками:

1. Заморожуванні інвестиційних вкладень.
2. Зниженні витрат.

В рамках фінансової санації може бути прийнято рішення про заморожування ризикових інвестиційних проєктів та інвестицій з довготривалим строком окупності.

В рамках мобілізації внутрішніх санаційних резервів необхідно проаналізувати всі наявні можливості, які збільшать виручку від реалізації продукції. В цьому випадку необхідно використовувати весь арсенал заходів які активізують збутову політику підприємства. Використання санаційних заходів в даній сфері залежить як від конкретного підприємства так і від вибраної ним стратегії маркетингу.

До критеріїв фінансової стабілізації слід віднести досягнення випереджаючих темпів стійкого економічного розвитку підприємства, а також адекватне зростання його ринкової вартості у довгостроковій перспективі.

Далі зупинимося на шляхах вдосконалення фінансування санації підприємства, оскільки саме фінансування санації займає важливе місце при відновленні фінансової стабільності підприємства.

Проблему фінансування можна вирішити за допомогою застосування схеми обміну боргів на акції. Для того, щоб схему збалансовано вмонтувати в схему регулювання неспроможності, необхідно вирішити низку принципів завдань. По-перше, необхідно створити правовий механізм, який обмежить можливості зловживань. По - друге, необхідно провести ретельний аналіз макроекономічних наслідків застосування моделі, яка дозволить невеликій групі одержати контроль над підприємством.

О. Грубляк вважає, що для ефективної санації необхідно профінансувати насамперед такі фактори та забезпечити [19, 57]:

- 1) фінансове забезпечення та можливість залучення додаткового капіталу;
- 2) наявність надійних і дешевих джерел постачання сировини;
- 3) наявність ринків збуту продукції;
- 4) виробничий потенціал;
- 5) ефективну організаційну структуру;
- 6) високу якість менеджменту.

Рекомендації з напрямку вдосконалення фінансування санації та оздоровлення економічної діяльності підприємства виділимо в наступні етапи.

На першому етапі варто підготувати план фінансового оздоровлення підприємства. Для позитивного вирішення задач першого етапу підприємству необхідно одержати фінансову або товарну допомогу від посередників, постачальників чи зацікавлених клієнтів, банківських установ. Також є можливість реорганізувати підприємство з випуском акцій і залученням капіталу, які дозволять випустити продукцію, реалізувати її, та нагромадити фінансові ресурси для вирішення завдань другого етапу.

На другому етапі необхідне збільшення обсягів виробництва і реалізації. Завдяки ретельно спланованій роботі в області маркетингу для підприємства відкриється можливість поліпшити позиції на ринках збуту продукції

На третьому етапі при збільшенні виробництва і збуту, підприємство зможе встановити оптимальні обсяги щодо випуску продукції і здійснити повне погашення кредиторської заборгованості [35, 182].

До ефективного санаційного інструменту, способу кредитування санації також відносяться облігації конверсійної позики. Вони можуть обмінюватися на акції підприємства і мають деякі переваги в порівнянні з емісією акцій або кредитами, а саме: проценти за конверсійними облігаціями є нижчі в порівнянні з процентною ставкою на кредитному ринку.

Оскільки санація є системою заходів, спрямованих на фінансове оздоровлення підприємств-боржників, то до санаційних стратегій можна перш за все відносити стратегії фінансового оздоровлення.

Під стратегією фінансового оздоровлення будемо розуміти цільову установку, базові принципи, а також сукупність напрямків і критеріїв відновлення платоспроможності і підвищення фінансової стійкості підприємства.

Стратегія фінансового оздоровлення умовно поділяється на стратегію розвитку і стратегію скорочення.

Стратегія скорочення застосовується при помітному погіршенні

фінансових і загальноекономічних показників, коли підприємство не знайшло реальних варіантів реформування в цілях розвитку. В нашому випадку ця стратегія застосовується в разі санації за рахунок власних джерел без залучення інвестицій зовні. Формами санації при цьому виступають: реорганізація (поділ, виділення частки), ліквідація частини виробництва), продаж частини активів, ліквідація зовнішніх вкладень, скорочення обсягів виробництва, скорочення власного капіталу, реструктуризація заборгованості, скорочення витрат, скорочення персоналу.

Однією з модифікацій стратегії скорочення є стратегія стагнації. Вона реалізується тоді, коли учасники санації не бажають скорочувати свою діяльність, а прагнуть лише задовольнити вимоги кредиторів і підтримати фінансові показники на докризовому рівні.

Стратегія розвитку повинна використовуватися перш за все в галузях, які динамічно розвиваються, змінюють технології та оновлюють товари. Вона зорієнтована на внутрішні фактори і її пов'язують з комплексним реформуванням підприємства і складанням бізнес-плану фінансового оздоровлення. Одним з варіантів стратегії розвитку являється стратегія обмеженого зростання. Вона використовується тоді, коли фінансові проблеми ще не набули глобального характеру, банкрутство підприємству не загрожує, керівництво і власники вчасно усвідомили фінансові труднощі і намагаються виправити ситуацію [48, 31].

Стратегію обмеженого зростання необхідно використовувати при проведенні досудової санації керівництвом підприємства. У випадку судової санації варто використовувати різні стратегії на різних етапах фінансового оздоровлення.

Підсумком підготовчих етапів управління фінансовою санацією є розробка вимог до фінансового відновлення, тобто визначення перспективних дій, оптимальних варіантів покращення фінансового становища підприємства. Після цього мають бути сформульовані цілі стратегії, які потім уточнюються в завданнях та розробляються напрямки діяльності по покращенню ситуації.

Процес формування стратегії передбачає вибір стратегічних рішень. Він обумовлює необхідність співставлення альтернативних рішень з задекларованими цілями. В основу стратегії закладається оптимальне рішення. Його досягнення можливе за умови дотримання наступних принципів [79, 73]:

- централізоване керівництво процесом санації: підкреслимо, що цей процес повинен відповідати загальній стратегії розвитку підприємства. Керуючий санацією має ініціювати процес покращення фінансової ситуації, створити відповідні умови і здійснювати управління і контроль;

- повнота змісту: передбачає, що в стратегії враховані всі сфери, в яких зацікавлене підприємство, а також комплексне вирішення різних фінансових проблем з урахуванням їх взаємного впливу;

- ранжування і поетапне досягнення завдань: означає деталізацію сформованої цілі санації, досягнення якої дозволить досягнути потрібного стану;

- виявлення головних напрямків і концентрація ресурсів на цих напрямках, оскільки вирішити водночас всі проблеми в обмежений проміжок часу майже неможливо, необхідно визначити головні напрямки змін, робота в яких буде перспективною і реальною. Крім цього, підприємство повинно мати відповідні можливості для досягнення поставлених завдань;

- максимальне використання додаткових можливостей і нейтралізація загроз, які дозволяють найбільш повно виявити і задіяти фактори досягнення більших результатів при заданих умовах з меншими втратами. Також необхідно передбачити можливі негативні впливи, шляхи їх подолання і корекцію стратегії.

Вибір шляхів, які необхідно використовувати для запобігання кризи передбачають здійснення стратегічного управління підприємством, а також визначення тактики реалізації обраної стратегії (оперативне управління). Вихідним пунктом процесу антикризового управління є встановлення мети антикризового управління, в залежності від якої обирають сфери спостереження і визначають критерії оцінки даних, які отримані під час аналізу

внутрішнього і зовнішнього середовища. За результатами такого аналізу первісна мета повинна бути зкорегована, та з наявних альтернатив обирається оптимальна стратегія запобігання кризі на підприємстві.

Справедливо зазначає В. В. Костецький, що процес розробки і реалізації стратегії фінансового оздоровлення підприємства пов'язаний з деякими труднощами, основні з яких зводяться до наступного [38, 53]:

1. Застосування нових способів досягнення виживання на ринку може викликати збільшення витрат, які пов'язані з освоєнням нової продукції і не врахованих раніше в економічній стратегії.

2. Недостатньо глибокий аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства може посилити негативні наслідки неправильних стратегічних рішень.

Подолання цих перешкод зазначає В. В. Костецький полегшується, якщо організувати діяльність зі стратегічного планування відповідно до певних правил враховуючи низку умов: 1) необхідно спиратися на висококваліфікований персонал; 2) план реалізації стратегії в часі повинен забезпечувати високі темпи роботи і ритмічність; 3) забезпечення високої корпоративної культури змін, яку можна визначити правилом: послідовність плюс довіра рівна економічній впевненості; 4) мотивація персоналу.

Отже, використання зазначених заходів дозволить покращити якість проведення санаційних заходів.

Висновки до розділу 3

За сучасних умов розвитку економіки рівень збанкрутілих підприємств невпинно зростає. Неплатоспроможність, збитковість, криза платежів і як наслідок банкрутство є на сьогодні характерними для більшості українських підприємств. Саме тому, одним із головних завдань управління в конкурентному середовищі являється виявлення загрози банкрутства і розробка контрзаходів, які спрямовані на подолання на підприємстві негативних

тенденцій.

Доведено, що впровадження системи фінансового контролінгу на підприємству дозволяє здійснювати реальну, незалежну оцінку результатів діяльності, надає змогу контролювати процес виконання поставлених цілей і допомагає забезпечити фінансову стійкість підприємств.

Обґрунтовано, що механізм удосконалення управління фінансовою санацією повинен включати п'ять блоків, які мають охоплювати весь процес санації підприємства, а саме: механізм встановлення ймовірності банкрутства та прогноз тенденцій розвитку кризових явищ; механізм розробки комплексу організаційно – управлінських заходів, які допоможуть ліквідувати розвиток кризи, відновити платоспроможність та уникнути банкрутство в майбутньому; механізм встановлення ефективності реалізації санаційних заходів на підприємстві; механізм управління відносинами фінансової санації; інформаційне та кадрове забезпечення.

Таким чином, підсумовуючи, можна дійти до висновку, що використання зазначених в роботі механізмів фінансової стабілізації дозволить подолати причини фінансової кризи та суттєво покращити платоспроможність підприємств.

ВИСНОВКИ

Розглянувши теоретико – організаційні та практичні аспекти управління фінансовою санацією підприємства зроблено наступні висновки.

1. Розкрито сутність економічної та фінансової кризи, яка проявляється у перевиробництві товарів відносно платоспроможного сукупного попиту, в масових банкрутствах підприємств, зростанні безробіття та інших соціально-економічних потрясіннях.

2. Обґрунтовано, що кризи, що виникають на підприємстві, можуть бути різноманітні і поділяються на: Об'єктивні - потреба модернізації і реструктуризації підприємств; глобальна рецесія, економічна депресія; перевиробництво; циклічність економіки. Суб'єктивні – досвід; професійний рівень; волюнтаризм в управлінні; психологічні фактори. Внутрішні - на рівні держави; на рівні підприємства. Зовнішні - міжнародна співпраця; міжнародна конкуренція; міжнародні санкції. Природні - катаклізми природного походження. Техногенні - управлінські рішення; протиріччя між рівнем техніки і кваліфікацією персоналу.

3. Здійснено класифікацію фінансових криз враховуючи такі кваліфікаційні ознаки: проблематику (економічна, технічна, фінансова, виробнича, кадрова тощо), масштаб (кризове явище, локальна криза та системна криза), характер та наслідки дії (руйнівна та оздоровча), наявність зацікавленості (штучна та природна) та взаємопов'язаність кризи (незалежна та ланцюгова). Усі фактори (причини), які спричиняють виникнення криз можна розділити на два види: внутрішні та зовнішні.

4. Аналізуючи трактування думок науковців встановлено, що санація – це комплекс послідовних, взаємопов'язаних заходів фінансово-економічного, виробничо-технічного, організаційного та соціального характеру, які спрямовані на виведення суб'єкта господарювання з кризи та відновлення його діяльності.

5. Висвітлено, що управління фінансовою санацією – це цілеспрямований вплив суб'єктів санації (власників або зовнішніх суб'єктів) на підприємство -

боржник через систему послідовних взаємопов'язаних заходів, з метою погашення заборгованості, попередження банкрутства, відновлення платоспроможності і досягнення прибутковості і конкурентоспроможності в довготерміновому періоді.

6. Доведено, що використання організаційно-економічного механізму дозволить підприємству реалізувати свої програми для подальшого розвитку, та забезпечити досягнення визначених цілей, що допоможуть підвищити ефективність діяльності підприємства в усіх його сферах та на всіх рівнях управління.

7. Під організаційно-економічним механізмом санації підприємства розуміємо систему, яка включає взаємопов'язані організаційно-економічні елементи (санаційні заходи та інструменти), нормативно-правове, методичне, інформаційне і кадрове забезпечення, які спрямовані на активізацію запровадження та успішну реалізацію санації підприємства. Для того, щоб забезпечити ефективну реалізацію санації підприємства необхідно збалансувати роботу всіх основних складових, які входять до організаційно-економічного механізму.

8. Проаналізувавши підходи науковців до визначення поняття санаційний аудит вважаємо, що санаційний аудит необхідно розглядати як комплекс заходів, які передбачають поглиблений аналіз фінансово-господарського стану підприємства-боржника, який знаходяться у фінансовій кризі, з метою його оздоровлення, задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів, реструктуризацію підприємства, боргів і капіталу та (або) зміну організаційно-правової та виробничої структури підприємства-боржника, запобігання банкрутству та його ліквідації..

9. Обґрунтовано, що важливою складовою процесу управління фінансово-господарською діяльністю підприємства та розробки санаційних заходів, запорукою збереження платоспроможності підприємства є його комплексна оцінка фінансового стану. Мета оцінки фінансового стану підприємства в системі антикризового управління полягає у розробці і

реалізації заходів, скерованих на швидке відновлення, в першу чергу, платоспроможності; реанімації достатнього рівня фінансової стійкості підприємства; забезпеченні умов для продовження своєї господарської діяльності, подальшого розвитку; забезпечення прибутковості і примноження виробничого потенціалу; ухвалення ефективних управлінських рішень. Оцінка фінансового стану підприємства повинна здійснюватися за методологією, складовими якої є дві групи умовних компонентів: концептуальні та специфічні.

10. Проаналізовано фінансово-господарську діяльність ПОП «Іванівське» за 2013-2015 роки. Важливою складовою для роботи підприємства є оборотні активи, які характеризують сукупність майнових цінностей, які обслуговують поточну виробничо-комерційну діяльність і повністю використовуваних в процесі одного операційного циклу. Величина оборотних активів на ПОП «Іванівське» зросла на 48250 тис грн. або 67,5% з 71494 тис грн. до 119744 тис грн. Слід відмітити, що зростання величини оборотних активів на ПОП «Іванівське», це позитивний показник, показуючи що відбувається зростання сукупності майнових цінностей підприємства, які обслуговують поточну виробничо-комерційну діяльність підприємства. Згідно балансу (Звіту про фінансовий стан) досліджуване підприємство не залучало на протязі 2013-2015 рр. довгострокових зобов'язання, а лише – поточні. В порівнянні з 2013 роком за звітний період поточні зобов'язання збільшились на 2422 тис. грн., що є негативним показником. Рентабельність сукупного капіталу на ПОП «Іванівське» на протязі 2013-2015 рр. була позитивною (7%, 16% та 22% відповідно). Це дозволяє стверджувати, що продуктивність ресурсів підприємства у 2014 р. та в 2015 р. була на рівні на рівні 16% та 22%, відповідно.

11. Для аналізу банкрутства застосовано три моделі аналізу банкрутства підприємства: П'ятифакторна модель Z-рахунку Альтмана; Модель Ліса; Модель Талера. Отримані результати свідчать, що кожна модель не прогнозує банкрутства для ПОП «Іванівське».

12. Аналіз фінансово-господарської діяльності ПОП «Іванівське» показав, що фінансовий стан підприємства задовільний, тобто відсутня реальна криза — це стійка платоспроможність, достатня забезпеченість власними оборотними засобами та ефективне їх використання, наявність стійкого фінансового стану. Отже, ПОП «Іванівське» не потребує ведення нової політики, залученню нових інвесторів, нових кадрів, зменшення собівартості продукції, знаходження нових ринків збуту та оновлення обладнання і технологій.

13. Підтримуючи трактування думок науковців встановлено, що контролінг являється центральною підсистемою системи управління підприємством або окремий процес, який пов'язує, координує, узгоджує, спрямовує, контролює діяльність всіх функціональних управлінських одиниць для того, щоб адаптувати їхню діяльність до змінних зовнішніх умов, здійснює інформаційне забезпечення при прийнятті управлінських рішень.

14. Доведено, що головною метою контролінгу є орієнтація управлінського процесу, щоб досягнути всі цілі, які ставляться перед підприємством (максимізація прибутку, мінімізувати ризики, зберегти ліквідність, платоспроможність, конкурентоспроможність підприємства). Об'єктами контролінгу є: процеси виробництва, ресурси підприємства, показники ефективності роботи підприємства, фінансово – господарська діяльність підприємства.

15. Обґрунтовано, що механізм удосконалення управління фінансовою санацією повинен включати п'ять взаємопов'язаних і взаємообумовлених блоки, які мають охоплювати весь процес санації підприємства, а саме: механізм встановлення ймовірності банкрутства та прогноз тенденцій розвитку кризових явищ; механізм розробки комплексу організаційно – управлінських заходів, які допоможуть відновити платоспроможність та уникнути банкрутство в майбутньому; механізм встановлення ефективності реалізації санаційних заходів на підприємстві; механізм управління відносинами фінансової санації; інформаційне та кадрове забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Л. М. Інституціональні засади стабілізації економічної системи України в умовах фінансової кризи [Електронний ресурс] / Л. Алексеєнко, М. Алексеєнко // Наука й економіка. – 2009. – № 3. – С. 304-309.
2. Андрущак Є.М. Регулювання процесів банкрутства підприємств у перехідній економіці України : дис. канд. екон. наук : 08.00.08. / Є. М. Андрущак. – Львів, 2003. – 201 с.
3. Антикризисное управление : учеб. пособие / В.Д. Дорофеев [и др.]. – Пенза : Изд-во Пензенского института экон. развития и антикризисного управления, 2006. – 209 с.
4. Білоконь Т. М. Санація підприємств: організаційно-економічний механізм : монографія / Т. М. Білоконь, Л. М. Несен. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 152 с.
5. Білоконь Т. М. Сутність та основні складові організаційно-економічного механізму санації підприємств / Т. М. Білоконь // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2009. – № 2. – С. 40–45.
6. Бланк І.А. Фінансовий менеджмент / І. А. Бланк. – К. : Ніка-Центр, Ельга, 2002. – 528 с.
7. Бодюк А. В. Методологічні й нормативно-правові аспекти аудиту підприємницької діяльності : монографія / Бодюк А. В. – К. : Кондор, 2005. – 356 с.
8. Бондарчук М. К. Управління санацією виробничо-господарських об'єднань : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук : 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / М. К. Бондарчук; Національний університет «Львівська політехніка». – Львів, 2013. – 47 с.
9. Боронос В. Г. Управління фінансовою санацією підприємств : підручник / В. Г. Боронос, І. Й. Плікус. – Суми : Сумський державний університет, 2014. – 457 с.
10. Булович Т. В. Санаційний аудит як передумова санації / Т. В.

Булович // Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіонів України : Всеук. наук.-практ. інтерн.конф., 16 – 26 листопада 2009 р.: тези всеук. наук.-практ. інтерн.-конф. / Дніпропетровська державна фінансова академія. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 286-288.

11. Булович Т.В. Due diligence як елемент санаційно го аудиту / Т.В. Булович // Сталий розвиток економіки. – Хмельницький, 2010. – №3. – С. 210-215.

12. Бурий С.А. Антикризове управління та управлінські рішення – проблеми підприємств малого бізнесу : монографія / С.А. Бурий, Д.С. Мацеха. – Хмельницький: Тріада. – М, 2006. – 93 с.

13. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством : навч. пос. / В. О. Василенко. – К. : ЦУЛ, 2003. – 351 с.

14. Васильєва Т. А. Фінансовий контролінг як інструмент управління економічними процесами на підприємстві / Т. А. Васильєва, О. В. Рябенков // Вісник Української академії банківської справи. – 2014. – № 1(36). – С. 84- 90.

15. Ващенко Л.О. Оцінка методичного забезпечення аналізу фінансового стану підприємств / Л. О. Ващенко // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2009. – № 1. – С. 97-100.

16. Верланов О. Ю. Система методологічних компонент оцінки фінансового стану підприємств / О.Ю. Верланов // Наукові праці ХНУРЕ. – 2004. – № 51. – С. 77-85.

17. Гаврильченко О. В. Сучасні інструменти антикризового управління підприємством / О. В. Гаврильченко // Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 24–25 березня 2016 року. – Х. : Вид-во «НТМТ», 2016. – С. 39–40.

18. Голобков С. М. Ліки від банкрутства / С. М. Голобков // Урядовий кур'єр. – 2013. – № 132. – С. 7.

19. Грубляк О. Шляхи вдосконалення фінансування санації підприємства / О. Грубляк, А. Чабан // Економічний дискурс: міжнародний збірник наукових праць. Випуск 2. (м. Кам'янець-Подільський). – Тернопіль :

Крок, 2014. – С. 55 – 58.

20. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. В четырех томах. Том второй. / В. Даль. – М.: Русский язык, 1989. – 779 с.

21. Дані Державної служби статистики України
<http://www.ukrstat.gov.ua/>

22. Дацюк І. В. Сутнісна характеристика кризи підприємств / І. В. Дацюк // Технологія і техніка друкарства. – 2010. – № 2(28). – С. 165-170.

23. Дем'яненко М.Я. Словник-довідник фінансиста АПК / УААН; Інститут аграрної економіки / М.Я. Дем'яненко, П.Т. Саблук . – К., 1997. – 233 с.

24. Деркач В. Проблеми аналізу фінансового стану підприємств [Електронний ресурс] / В.Деркач, О. Кавтиш // Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1982>

25. Долбнєва Д. В. Значення санаційного аудиту в системі антикризового управління підприємством / Д. В. Долбнєва // Економічний аналіз. – 2015. – Том 21. – № 2. – С. 75-80.

26. Дорошук Г.А. Антикризове управління підприємством : навч. посібник. / Г.А. Дорошук, Н.М. Дашенко. – Львів : «Новий Світ – 2000», 2010. – 332 с.

27. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 3 / [С.В. Мочерний та ін.]. – К. : Видавничий центр "Академія", 2002. – 952 с.

28. Ермошенко Н.Н. Словарь-справочник предпринимателя / Ермошенко Н.Н., Скворцов Н.Н. – К. : УкрИНТЭИ, 2003. – 168 с.

29. Загородна О. Діагностика фінансового стану і стійкості функціонування підприємства / О. Загородна, В. Серединська // Економічний аналіз. – 2010. – № 7. – С. 262-264.

30. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника та визнання його банкрутом» від 30 липня 1999 року № 784 – XIV зі змінами.

31. Зеліско І.М. Управління фінансовою санацією підприємства: навчальний посібник. / І.М. Зеліско. – К.: ЦП «КОМПРИНТ», 2015. – 320с.

32. Круглова Н. Причины банкротства и способы его предупреждения. [Электронный ресурс] / Н. Круглова. – Режим доступа: <http://www.inventech.ru/lib/right/right-0351/>
33. Калашникова Т. В. Фінансовий стан підприємства: сутність та оцінка / Т.В. Калашнікова // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2011. – Вип. 3 (45). – С .115-118.
34. Карвацка Н.С. Організаційно-економічний механізм санації підприємств машинобудування : автореферат дисертації. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук : 08.00.04 / Н.С. Карвацка . – Х., 2008. – 23 с.
35. Колісник М.К. Фінансова санація і антикризове управління підприємством : навч. посіб. / М.К. Колісник, П.Г. Ільчук, П.І. Віблей. – К. : Кондор, 2007. – 183 с.
36. Колодій А.М. Принципи права України : монографія / А.М. Колодій. – К. : Хрінком Інтер, 1998. – 208 с.
37. Костанецька Т.М. Санаційний аудит як невід'ємний елемент у системі управління антикризових заходів підприємства / Т. М. Костанецька // Інноваційні виміри розвитку світової економіки / Наукова організація "Перспектива". – Дніпропетровськ : Видавничий дім "Гельветика", 2013. – С. 66-70.
38. Костецький В. В. Особливості здійснення фінансового оздоровлення підприємства / В.В. Костецький // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет. – 2016. – Том 26. – № 1. – С. 50-57.
39. Костецький В.В. Санація підприємства як дієвий механізм фінансової стабілізації його діяльності / В.В. Костецький // Світ фінансів. – 2016. – Випуск 4(49). – С. 108-119.
40. Костецький В. В. Фінансовий контролінг у системі управління фінансами підприємства / В. В. Костецький // Наукові записки національного

університету «Острозька академія». – 2012. – Вип. 19. – С. 143-146.

41. Кулаковська Л. П. Організація і методика аудиту : навч. посіб. / Л. П. Кулаковська, Ю. В. Піча. – К. : Каравела, 2006. – 560 с.

42. Лагун М. І. Комплексна оцінка ефективності фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта [Електронний ресурс] / М. І. Лагун // Режим доступу : www.nbuv.gov.ua.

43. Ларіонова К. Л. Механізм управління санацією підприємств : монографія / К. Л. Ларіонова, Т. В. Донченко. – Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2016. – 244 с.

44. Литвин Б.М. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / Б. М. Литвин, М. В. Стельмах. – К. : «Хай-Тек Прес», 2008. – 336 с.

45. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій : монографія / Л.О. Лігоненко. – К. : Київ. нац. торг.екон. ун-т, 2001. – 508 с.

46. Мартинець В.В. Особливості антикризового управління промисловим підприємством / В.В. Мартинець // Науковий вісник Херсонського університету. – 2015. – Випуск 11. – Частина 4. – С.48 – 51.

47. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства //Наказ Міністерства економіки України від 26.10.2010 № 1361.

48. Моисеева Н.В. Стратегия финансового оздоровления предприятия / Н. В. Моисеева // Финансовый бизнес. – 2003. – № 3. – С. 30–35.

49. Островська Г. Аналіз практики використання зарубіжних методик (моделей) прогнозування ймовірності банкрутства підприємств / Г.Островська, О.Квасовський // Галицький економічний вісник. — 2011. — №2 (31). — с. 99-111.

50. Павленко О.І. Вдосконалення механізму оцінки фінансового стану підприємства / О.І. Павленко // Бізнес-навігатор. – 2010. – № 2(19). – С. 72-78.

51. Плікус І.Й. Удосконалення механізму управління фінансовою

санацією підприємств / І.Й. Плікус, Н.В. Новак, Т.М. Мільчаковська // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2010. – № 1, Т. 2. – С. 69-77.

52. Поляк Г. Б. Фінансовий менеджмент : підручник для вузів / Під ред. акад. Г.Б. Поляка. – 2-е вид., перероб. і доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 527с.

53. Про аудиторську діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 22.04.1993 р. № 3125-ХІІ (зі змінами та доповненнями від 12.02.2015 р.). – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>.

54. Прокопенко О.В. Економічна суть контролінгу, його місце в системі управління підприємством / О.В. Прокопенко, Л.Б. Криворучко // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2011. – №4. – С. 27-34.

55. Райковська І.Т. Проблеми застосування методик аналізу фінансового стану в діяльності промислових підприємств / І.Т. Райковська // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – 2009. – № 3 (49). – С. 154-158.

56. Рудницький В. С. Процедури моделювання і прийняття рішень в процесі аудиту : монографія / В. С. Рудницький, О. М. Бунда. – Львів : ЛКА, 2009 – 208 с.

57. Рудый К. В. Финансовые кризисы: теория, история, политика / К. В. Рудый . – М. : Новое знание, 2003. – 399 с.

58. Рябенков О. В. Особливості організації системи фінансового контролінгу на промисловому підприємстві в умовах підвищення ризиковості його діяльності [Електронний ресурс] / О. В. Рябенков // Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Efp/2011_11-12/Ryabenkov.pdf.

59. Савчук Д. Г. Антикризисний фінансовий контролінг на підприємстві: дис. канд. екон. наук : 08.00.08 / Д. Г. Савчук. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – 201 с.

60. Самарцева А. Є. Контролінг в антикризовому управлінні / А. Є. Самарцева // Молодий вчений. – 2016. – № 4. – С. 173-177.

61. Санаційний аудит [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studall.org/all-32345.html>.

62. Семенов Г. А. Фінансове планування і управління на підприємствах : навчальний посібник / Г.А. Семенов – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 432 с.
63. Синчак В. П. Сутнісні ознаки та інтерпретація принципів санації / В. П. Синчак, О. В. Мазур // Наука й економіка. – Хмельницький, 2014. – Вип. 3(35). – С. 182-188.
64. Сиротяк Р.М. Методичні підходи до аналізу фінансового стану підприємства / Р.М. Сиротяк, Л.І. Сопільник // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Сер.: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2010. – № 691. – С. 95-99.
65. Скібіцький О.М. Антикризовий менеджмент : навч. посіб. / О.М. Скібіцький. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 568 с.
66. Словник російсько-англійських термінів по контролінгу. – Калуга : манускрипт, 2005. – 41 с.
67. Соколова О. Б. Досудова санація в антикризовому фінансовому управлінні підприємством / О. Б. Соколова // Корпоративні фінанси: проблеми та перспективи інноваційного розвитку»: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф., 22 черв. 2016 р. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» [та ін.] ; редкол.: В. К. Хлівний (голова) [та ін.]. – Київ : КНЕУ, 2016. – С. 195-197.
68. Стегней М. І. Фінансова санація та комплексна оцінка фінансового стану суб'єктів господарювання / М. І. Стегней, Г. Г. Білак, І. В. Лінтур // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки. – 2014. – № 7. – С. 359-368.
69. Таль Г.К. Антикризисное управление : учебное пособие: В 2 т. Т. 2.: Экономические основы / Г.К. Таль. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 1027 с.
70. Терещенко, О. О. Системи показників у концепції фінансового контролінгу у сфері бізнесу / О. О. Терещенко, М. В. Стецько // Фінанси України. - 2013. - № 11. - С. 66-83.

71. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств : навч. посібник / О. О. Терещенко. – К : КНЕУ, 2004 – 412 с.
72. Терещенко О.О. Поняття контролінг та управлінський облік у теорії і практиці / О.О. Терещенко // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 137-145.
73. Терещенко О.О. Управління фінансовою санацією підприємств : навч. посіб. / О.О. Терещенко. – Вид. 2-ге, без змін. – К. : ЮШУ, 2009. – 564 с.
74. Терещенко О.О. Управління фінансовою санацією підприємств: підруч. / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2006. – 552 с.
75. Тимошенко О. В. Антикризове управління як передумова підвищення ефективності діяльності підприємства / О. В. Тимошенко, О.Ю. Буцька // Економічний аналіз. – 2016. – Том 23. – № 2. – С. 187-192.
76. Тітов М.І. Банкрутство: матеріально-правові та процесуальні аспекти / За наук. ред. В.М. Гайворонського. – Х.: Фірма «Консум», 1997. – 192 с.
77. Ткаченко А. М. Криза: сутність, класифікація та причини виникнення / А. М. Ткаченко, Ю. В. Калюжна // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : збірник наукових праць : у 2-х вип. / ПДТУ. – Маріуполь, 2013. – Вип. 1, Т. 2. – С. 122-126.
78. Троц І. В. Напрями та шляхи подолання банкрутства машинобудівних підприємств Хмельниччини відповідно до їх кризового рівня / І. В. Троц // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2014. – № 4. – С. 82-89.
79. Управління фінансовою санацією підприємства : підручник. / Т. А. Говорушко, І. В. Дем'яненко, К. В. Багацька [та ін.] ; за заг. ред. Т. А. Говорушко – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 400 с.
80. Фаріон В.Я. Аналітична оцінка ділової активності та рентабельності підприємств / В.Я. Фаріон // Інноваційна економіка. – 2013. - № 10. – С. 27-33.
81. Фридинський В.О. Фінансова санація підприємства / В.О. Фридинський // Вісник Національного технічного університета «ХП». – 2011. – № 8. – С. 79-83.
82. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга /

Хан Д.; пер. с нем.; под ред. и с предисл. Турчака А. А., Головача Л. Г., Лукашевича М. Л. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 800 с.

83. Хіт Роберт. Кризовий менеджмент для керівників / Роберт Хіт; пер. з англ. Р.Л. Ткачук, С.М. Рябчук, Н.І. Мішеніна. – К.: Всеуито, Наук. думка, 2002. – 566 с.

84. Хромушина Л. А. Фінансовий механізм антикризового управління підприємствами [Електронний ресурс] / Л. А. Хромушина // Режим доступу : <http://www.global-national.in.ua>.

85. Чвертко Л.А. Фінансова санація підприємства як інструмент антикризового управління / Л.А. Чвертко // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Політичні, правові та фінансово-економічні пріоритети розвитку економіки України: стратегія і перспективи» (Умань, 28 трав. 2014 р.). – Умань: ВПЦ «Візаві», 2014. – С. 28-32.

86. Череп А. В. Фінансова санація та банкрутство суб'єктів господарювання : підручник / А. В. Череп. – К. : Кондор, 2006. – 380 с.

87. Черниш С.С. Діагностика фінансового стану підприємства / С.С. Черниш // Інноваційна економіка. – 2010. – № 3. – С. 111-113.

88. Чернишов В.В. Сучасне розуміння поняття антикризового управління / В. В. Чернишов // Економіка розвитку. – 2011. – № 1. – С. 21–24.

89. Шара А.К. Санаційний аудит підприємств роздрібної торгівлі / А. К. Шара // Вісник Львівської комерційної академії. – Львів: Видавництво ЛКА, 2013. – Вип. 43. – С. 123-127.